

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК

V

2005.

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК

V

2005.

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК V

Главни и одговорни уредник

Драгомир Јанковић

Редакција

**Јелена Арсеновић
Ђорђе Бошковић
Слободан Велимировић
Снежана Јоксић**

Преводилац

Радмила Ђурић

Издавач

**Завичајни музеј Рума
Главна 182, 22400 Рума**

Штампа

**Графампромет, Рума
Јована Суботића 33**

Тираж: 750

ISSN 1451-0448

**Издавање Зборника V помогао је
Покрајински секретаријат за културу
и образовање, Нови Сад**

Садржај - Contents

Археологија - Archeology

- Драган Томашевић
Турска бара код Брестача, насеље Сопотско-ленђелске групе.....7
- Dragan Tomašević
Turkish pond near Brestać - a settlement of the sopot-lengyel group 7
рецензент: др Предраг Медовић
- Марија Јовановић
Рума – Борковац, Гроб келтског ратника
из средњелатенског периода 57
- Marija Jovanović
Ruma – Site Borkovac, a Celtic Warrior's tomb
from the midlatenic period 57
- Петар Одабашић
Дивље копање по археолошким локалитетима 61
- Petar Odabašić
Illegal Digging at Archaeological Sites 61
рецензент: Славица Крунић
- Слободан Велимировић
Изразито профилисане и коленасте фибуле из
Завичајног музеја Рума.....65
- Slobodan Velimirović
Well-profiled and Jointed Fibulae from the Ruma County Museum 65
рецензент: Славица Крунић
- Петар Одабашић
Прилози за нову типологију келтских копаља у Подунављу
и на северном Балкану 91
- Petar Odabašić
Contribution for a New Typology of Celtic Spears in the Danube
and the North Balkan Region 91
рецензент: Марија Јовановић

Историја - History

Ђорђе Бошковић Прилог проучавању историјске географије средњовековног Срема	107
Đorđe Bošković Contribution to the Study of the Historical Geography of Mediaeval Srem	107
др Душан Вулетић Војна граница на југословенским просторима	131
dr Dušan Vuletić The Military Border in the Yugoslav region	131
Ђорђе Бошковић Један опис границе румског атара из 1862. године	165
Đorđe Bošković A Description of the Borderline of the Ruma District from 1862	165
Снежана Јоксић Пројекат аутомобилне железнице у Руми	183
Snežana Joksić The Automobile Railway Project in Ruma	183
Рецензент: др Ненад Лемајић	

Историја уметности – History of Art

Драгомир Јанковић Ликовни салон младости 1981 – 1990	195
Dragomir Janković The Art Youth Salon 1981 – 1990	195
Драгомир Јанковић Из ликовне изложбене активности Завичајног музеја	209
Dragomir Janković Art exhibitions of the Ruma County Museum	209

Палеонтологија - Paleontology

мр Драгана Недељковић Лобања бизона из збирке Завичајног музеја Рума	223
mr Dragana Nedeljković A Bison Skull from the Collection of the Ruma County Museum	223

Конзервација - Conservation

Данијела Королија Црквењаков Конзервација и рестаурација пастела Миливоја Николајевића	231
Danijela Korolija Crkvenjakov The Conservation and Restoration of Milivoje Nikolajević's Pastels	231
Рецензент: Ратомир Кулић	

Археологија - Archeology

Драган Томашевић

Турска бара код Брестача насеље Сопотско-ленђелске групе *

Између насеља Буђановаца и Брестача у Доњем Срему налази се "Турска бара" насеље сопотско-ленђелске групе. Северозападно од неолитског насеља је депресија, пресушено корито баре зване Турска бара која готово додирује локалитет. Турска бара је на граници атара поменутих насеља. Локалитет је на брестачкој страни.

Турска бара се налази на око 11 километара источно вишеслојног насеобинског локалитета Гомолава код Хртковаца на Сави. Око 4,5 км северозападно од Турске баре налазе се Бунарине, неолитско насеље винчанске групе, у непосредној близини Буђановаца.

Локалитет Турска бара сада је обрадиво пољопривредно земљиште, заузима површину од око 4 хектара (320 x 125 м). Има индикација да се простира знатно шире на југозапад. Пописом археолошких локалитета у Срему од стране регионалног Завода за заштиту споменика културе у Сремској Митровици, до 1980. године, локалитет Турска бара није регистрован под тим именом.

Истраживања локалитета

Истраживања локалитета обављена су у лето и јесен 1978. године. Довршена су 1981. године једном малом интервенцијом. Истраживања су била врло скромних димензија.

* Текст је посвећен сећању на Антуна Нађа, председника Аматерске музеолошке секције Бачка Паланка

050:930.85(497.113 Рума)
БИБЛИОТЕКА
ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА-РУМА

БРОЈ I/2384

Истраживања су вршена на североисточном нешто нижем делу локалитета. Откривене су основе три грађевинска објекта (куће), од којих су два оцењени као куће за становање, куће број 1 и 2, трећи, кућа број 3 као објект са посебном наменом.

Трећи објект удаљен је око 58 м јужније од објекта број 1. Сва три објекта су страдала (изгорела) у пожару, по свему судећи истовремено. На њиховим основама или изнад њих, није било покушаја обнављања, нити подизања нових објекта у каснијем времену. Објекте смо означили бројевима 1-3 по редоследу лоцирања. На основу покретног инвентара нађеног на основама-подницама и по другим назнакама, објекти број 1 и 2 опредељени су као куће за становање.

Такође, по специфичним налазима керамике у објекту број 3 и неких разлика у градњи, оцењено је да је имао посебну намену. Керамички предмети у њему су пехари (4) и ваза (1).

Оцењено је да се ради о култном објекту, некој врсти куће – храма.

Откривени објекти су релативно скромних димензија и немају унутрашњу поделу простора. У питању су куће са једном просторијом, тзв. једноћеличне куће.

Кућа број 1

Основа куће је правоугаоног облика и налази се на око 40 м удаљена на југ од корита баре, на сасвим благом нагибу земљишта. На основу присуства зидног лепа отворена је сонда оријентације исток – запад. Откривен је северни део кућне основе. Проширивањем сонде ка југу откривена је основа куће у целини.

Објект се појавио на око 0,40 м од површине тла, подница објекта на око 0,75 м. Оријентација основе је правцем север – југ, димензије основе су 5,30 x 3,80 м. Кућа је имала једну просторију са подом од набијене земље. Конструкције пећи или огњишта нису констатовани.

Основа куће, већим делом била је затрпана комадима црвено печеног зидног лепа, доста масивним (дебљине 10 – 15 цм), обрушеним са свих страна на подницу куће. Само спорадично у лепу се препознају отисци коља или дирека. На поду куће се налазио сасвим скроман инвентар, керамика (4 посуде у комадима), без другог инвентара.

Каталошки је обрађена једна посуда:

Т. XX, сл. 75

Биконична здела са наглашеним прелазом (преломом) конуса, горњи конус мало искошен према споља.

Посуда је од глине финог квалитета, фине израде.

Површина је углачана до сјаја, боја цигла – црвена.

Одлично печена.

Димензија: h – 9 цм, R – отвора посуде 26 цм, r – дна 6 цм.

Налаз са пода куће број 1.

Кућа број 2

На око 9 метара од куће број 1, отварањем сонде оријентације исток – запад, на сличан начин откривен је део куће број 2.

Проширивањем сонде ка југу откривена је основа куће у целини. За око 2/3 уздужне осе куће број 1 и 2 су паралелне, оријентисане правцем север – југ. Објект се појавио на дубини око 0,40 метара, а подница на око 0,80 метара.

Кућа је правоугаоног облика, димензија 4,50 x 3,40 метара. Имала је под од набијене земље. Конструкције пећи или огњишта нису констатоване.

Под дебелим слојем зидног лепа, шута са пепелом и гари, обрушеног са свих страна на подницу куће, откривено је 22 керамичке посуде у фрагментима. Посуде су се налазиле углавном поред зидова на подници.

Каталог налаза:

Т. XVI, сл. 66

Дубока конична здела са две сочивасте дршчице испод обода отвора посуде.

Посуда је грубе израде, боја бледоцрвена.

Димензије: h – 15 цм, R – отвора 25,5 цм, r – дна 9 цм.

Налаз са пода куће број 2.

Т. XVI, сл. 67

Узани високи лонац коничног облика разгнутаг отвора, са две троугласте пробушене дршчице на трбуху посуде. Израђен од печене земље са примесом песка, грубе израде, боја тамноцрвена.

Димензије: h – 27 цм, R – отвора 18 цм, r – дна 8,5 цм.

Налаз из куће број 2.

Т. XVII, сл. 68

Мањи крушколики питос ниског узаног цилиндричног врата, ојачаног обода отвора, са три вертикалне тракасте лучне дршке на трбуху посуде. Печена земља средње каквоће, нешто грубље израде, боја тамноцрвена.

Димензије: h – 35 цм, R – отвора 11,5 цм, r – дна 9,5 цм.

Налаз из куће број 2.

Т. XVII, сл. 69

Мањи крушколики лонац кратког врата, са две вертикалне – лучне тракасте дршке на врату испод обода отвора посуде. Печена земља средње каквоће, нешто грубље израде.

Боја бледоцрвена и смеђа.

Димензије: h – 26 cm, R – отвора 12,5 cm, r – дна 9,5 cm.

Налаз из куће број 2.

Т. XVIII, сл. 70

Велика биконична тањираста здела са широко разгнутим горњим конусом. Од печене глине финог квалитета, fine израде, до сјаја углачане површине.

Боја површине сиво-смеђа и бледо-црвена.

Димензије: h – 11 cm, R – отвора 36 cm, r – дна 8,5 cm.

Налаз из куће број 2.

Т. XVIII, сл. 71

Плитка конична здела са кљунастим одливком на ободу отвора посуде. Са три брадавичасте дршчице правилно распоређене по ободу отвора. Печена земља лошијег квалитета са примесом песка и ситног шљунка, грубе израде.

Боја тамно-смеђа и сиво-смеђа.

Димензије: h – 8 cm, R – отвора 21 cm, r – дна 11 cm.

Налаз из куће број 2.

Т. XIX, сл. 72

Биконична зделица, обод отвора повијен унутра.

Посудица је масивна и тешка. Израда од земље лошијег квалитета, обрада доста груба.

Боја посуде црвено-смеђа.

Димензије: h – 3,7 cm, R – отвора 12,6 cm, r – дна 4,5 cm.

Налаз из куће број 2.

Т. XIX, сл. 73

Крушколики лонац ниског нешто разгнутог обода, са две брадавичасте и две сочивасте пробушене дршчице на трбуху посуде. Печена земља лошег квалитета, израда груба.

Боја бледо-сивкаста и црвенкаста.

Димензије: h – 25 cm, R – отвора 20 cm, r – дна 11 cm.

Налаз из куће број 2.

Т. XX, сл. 74

Биконична здела заобљеног горњег конуса, високог мало разгнутог врата, профил посуде наглашен.

Израда од fine глине, зид посуде веома танак, споља фини премаз, глатка и дискретног сјаја.

Боја бледа сиво-смеђа.

Димензије: h – 13 cm, R – отвора 18 cm, r – дна 5,5 cm.

Налаз из куће број 2.

Т. XXI, сл. 77

Биконична зделица високог врата, са две истурене на горе окренуте рожасте дршке (оштећене), на рамену посуде.

На врату при ободу отвора посуде пар малих наспрамно постављених отвора. Можда је служила као поклопац за амфору?

Посуда је врло fine израде, од одлично печене глине високог квалитета, споља до сјаја углачане површине.

Боја посуде светла црвено-смеђа.

Налаз из куће број 2.

Димензије: h – 10,5 cm, R – отвора 12,5 cm, r – дна 4,5 cm.

Т. III, сл. 15

Кугла за праћку од печене земље, светло црвене боје, пречника око 9 cm.

Налаз из куће број 2.

Кућа број 3 (храм)

Око 58 метара јужније од основе куће број 1 откривена је основа куће број 3. Отварањем сонде оријентације исток-запад, откривен је јужни део кућне основе, проширивањем ка северу, основа објекта откривена је у целини.

И овде је основа куће правоугаоног облика, оријентације север-југ, димензије основе су око 4,10 x 3,20 метара.

Под прилично танким слојем зидног лепа у ситним комадима са отисцима трске, пепелом и гари на поду на дубини око 0,55 метара од површине тла. Кућа број 3 била је знатно слабије грађена од кућа број 1 и 2.

У згуснутој групи на јужној половини поднице нађено је шест посуда у фрагментима.

Каталог налаза:

Т. XXI, сл. 76

Биконична здела - култна ваза са вратом, благо разгнутог обода отвора, са једном укусо на горе истуреном дршком са паром брадавичастих завршетака и пластичним испупчењем при основи са доње стране. Друга њој наспрамна дршка одломљена је (недостаје), била је двокрака или дршка са вертикалним отвором.

Раме посуде је са ретким косим канелурама.
Израда је фина од квалитетне глине, одлично печена.
Споља до сјаја углачане површине.
Боја бледо-црвена и смеђа.
Димензије: $h = 12,5$ cm, R – отвора 12,5 cm, r – дна 6,4 cm.
Налаз из куће број 3.

Т. XXII, сл. 79

Мањи биконични пехар на шупљој трбушастој нози са паром овалних отвора. Припада типу Б са Турске баре (друга варијанта), без канелурица и испупчења на горњем конусу.
Фина израда од квалитетне глине, одлично печена.
Споља и изнутра углачана до сјаја, боја светла црвено-смеђа.
Димензије: $h = 14,7$ cm, R – отвора 19,5 cm, r – стопе 10 cm.
Налаз из куће број 3.

Т. XXII, сл. 80

Мањи биконични пехар на шупљој трбушастој нози са паром овалних отвора. Припада типу Б са Турске баре (прва варијанта) са канелурицама и четири пластична испупчења на горњем ниском конусу.
Фина израда од квалитетне глине, одлично печена.
Споља и изнутра површина је углачана до сјаја.
Боја посуде жуто-црвена.
Димензије: $h = 13,5$ cm, R – отвора 20 cm, r – стопе на нози 11 cm.
Налаз из куће број 3.

Т. XXVI, сл. 89, 90, 91; Т. XXVII, сл. 92

Велики сликани пехар на шупљој трбушастој нози са овалним отворима припада типу А са Турске баре.
Цела површина пехара споља и изнутра била је осликана са више мотива у црвеној и белој боји које се отиру. Опис сликања дат је у тексту који следи.
Посуда је робустна и доста масивна.
Израђена је од глине доброг квалитета,fino је обрађена и квалитетно печена. Површина посуде је углачана до сјаја.
Боја посуде је црвено-смеђа.
Димензије: $h = 28$ cm, R – отвора 41 cm, r – отвора стопе 19 cm.
Налаз из куће-храма број 3.

Велики сликани пехар

Реципијент великог пехара облика је изврнутог конуса (купе), односно великог левка, на шупљој трбушастој нози са паром овалних отвора и стопом.

Моделован је од облика биконичне зделе са широко разгнутим горњим конусом, споља се запажа врло благо профилисање и две наспрамне сочивасте дршчице. (Т. XXVII, сл. 92)

Велики пехар јединствен је обликом и сликањем у сопотско-ленђелској групи. На Турској бари није усамљен, у културној јами број 2 нађено је неколико уломака пехара истог типа у црној боји и без сликања. (Т. XXV, сл. 86)

Својом импресивном величином и сликањем које је покривало целу површину посуде и споља и изнутра је јединствена појава.

Опис сликања:

Спољашња површина осликана је релативно дугим и широким косим тракама у извесном динамичком поретку. Траке теку у паралелним нивовима две по две повезане једноставним коврџама, траке су са завинутим врховима. На једној половини површине траке су уништене ватром пожара, остаци боје делимично су се стопили са подлогом. Сликање је вршено после печења црвеном пастозном бојом која се отиरे, тзв. *crusted* – техника.

Осликана је и нога пехара. (Т. XXVII, сл. 92)

Унутрашња површина великог пехара имала је сложено сликање од неколико мотива и у две боје, црвеном и белом бојом.

Бела боја била је веома крхка и после поступка чишћења од наслага још се могла распознати као слаб негатив. Убрзо се претворила у прах.

Ободом унутрашње стране изведена је узана тракаста бордура, црвеном бојом. Обод додирују три релативно велика, испуњена, кружно-елипсоидна мотива, осликана црвеном бојом. (Т. XXVI, сл. 91)

Додирујући са доње стране кружно-елипсоидне мотиве текла је узана кружна трака извучена белом бојом (по хоризонтали суда). (Т. XXVI, сл. 90)

Ниже беле кружне траке до близу дна посуде биле су исликане четворолинијске траке мотивски истоветне црвеном сликаним тракама на спољној површини пехара.

Сликање белом бојом: (Т. XXVI, сл. 90)

Ободом заобљеног дна осликан је круг, извучен широком траком црвеном бојом која се отиरे.

Дно прекрива траком осликан мотив крста црвеном пастозном бојом, кракови крста спојени су са кругом, у међупросторе осликани су рогљаста-угласти (троугласти) мотиви, врховима окренути унутра урамљују крст. Крст је у некој врсти медаљона. (Т. XXVI, сл. 91)

Јама број 1

Уз северни краћи зид куће број 1, споља, откривена је јама пепелишта, приближно кружног облика, пречника око 0,80 метара, дно јаме налазило се на око 1,10 метара. Са пепелом и гари у јами је било и фрагмената керамике.

Каталог налаза:

Т. XII, сл. 52 и 53

Одломци посуде, вероватно лонца, са дршкама – ушкама на врату посуде испод обода отвора.

Одломци под бројевима 52 и 53 делови су исте посуде.

Димензије: 8,5 x 8 cm, (сл. 52) – 8 x 6 cm (сл. 53)

Налаз из јаме број 1.

Т. XXI, сл. 78

Биконична зделаца амфорица, на рамену посуде троугласте комбинације плитких косих канелура и две брадавичасте дршчице на прелому конуса.

Посуда је fine израде од квалитетне глине.

Боја црно-сива и бледо-црвена.

Димензије: h – 10 cm, R – отвора 8,5 cm, r – дна 5,7 cm.

Налаз из јаме број 1.

Т. XXIII, сл. 81

Одломак коничне зделице, печена глина средње каквоће, израда грубља. По ободу отвора отиснут у низу троугласти украс.

Боја сива и црно-сива.

Димензије: 6,3 x 13,5 cm.

Налаз из к. јаме број 1.

Т. XXIV, сл. 84

Одломак fine биконичне зделе или пехара са високим вратом. Посуда је од глине високог квалитета врло fine израде одлично печена, танког зида, спољна површина углачана до интензивног сјаја. На прелому конуса украси од по 5 отисака у низу и кратких нешто широк косих канелура.

Боја црна и сјајно полирање.

Димензије: 8 x 13 cm.

Налаз из јаме број 1.

Т. XXIV, сл. 85

Фрагментована нога мањег пехара типа Б Турска бара на шупљој нози са паром овалних отвора.

Од квалитетне глине, fine израде.

Површина сјајно углачана, боја жуто-смеђа.

Димензије: h – 11 cm, r – стопе 9,2 cm.

Налаз из јаме број 1.

Јама број 2

У јесен 1981, после дубоког орања на крајњем западном делу локалитета отворена је мала сонда.

Откривена је плитка јама – сметлиште дубине око 0,50 метара неправилног облика пречника око 1,40 метара. У јами је нађен изванредан број различитих фрагмената посуде: пехара, здела, лонаца и нешто другог материјала.

Пажњу привлачи већи одломак амфоре – питоса осликан мотивом трака црвеном бојом која се отире (crusted – техника).

Каталог налаза:

Т. II, сл. 7

Минијатурни камени ножић лучно повијен са две оштрице прљаво-сиве боје.

Димензије: 4 x 1,3 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. II, сл. 8

Минијатурни кремени ножић са две оштрице сиво-смеђе боје.

Димензије: 2,8 x 1,5 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. II, сл. 12

Одломак коштаног шиљка црне боје са урезаним знацима.

Димензије: дужина 16 cm, дебљина 1,7 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. II, сл. 13

Лучно повијен шиљак (алатка) од јелењег рога.

Димензије: дужина 16 cm, дебљина 2 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. X, сл. 39

Одломак биконичне посуде са дршчицом која представља стилизовану главу бизона (?) или говечета.

Израда fine, боја црно-сива.

Димензије: h – 3,2 cm, r – 4,5 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. X, сл. 40

Одломак биконичне посуде са на свод извијеном, издуженом дршком. Посуда финије израде сиве боје.

Димензије: 4,3 x 9,5 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. X, сл. 41

Одломак минијатурног лончића – шоље са два брадавичаста испупчења на трбуху. Квалитетом материјала израде спада у тзв прелазно посуђе. Боја црвена.

Димензије: 4,2 x 5,2 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. X, сл. 42

Одломак fine посуде с вратом, украшене тордирањем (?). Боја црно – сива.

Димензије: 2,5 x 6,4 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. X, сл. 43

Одломак биконичне посуде fine израде са истуреним на горе усмереном дршком – правоугаоног прелома, пробушеном при основи. Боја црно-сива.

Димензије: одломак - 6 x 5 cm,

дршка – d – 8,2 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. XI, сл. 47

Одломак веће дршке од неке посуде знатних димензија на којој је била вертикално постављена.

Дршка је профилисана - троугаоног пресека

Fine израде, боја црносива.

Димензије: 9,3 x при основи 4 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. XXIII, сл. 82, 83

Одломак мање зделе или пехара на шупљој трбушастој нози. Посуда је од квалитетне глине, fine израде, црне боје. Површина доњег конуса споља и изнутра украшена је мрежастим линеарним украсом, изведен алатком за постизање сјаја. На унутрашњој површини препознатљиви су остаци сликања црвеном бојом.

Димензије: h – 7 x 13 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. XXV, сл. 86

Одломак великог пехара на шупљој трбушастој нози тип А са Турске баре. Израда од fine глине, доста масиван, finely обрађен. Боја црна.

Димензије: 15 x 32 cm.

Налаз из јаме бр. 2

Т. XXV, сл. 87

Одломак крушколиког питоса – амфоре, са три тракасте лучне дршке на трбуху посуде. Посуда је израђена од fine глине, доста је масивна и добро обрађена. Боја црна.

На одломку је делимично очувано сликање црвеном бојом која се отиरे. Изведено комбинацијом меандер трака и угластим геометријским мотивом.

Димензије: 19 x 18 cm.

Налаз из јаме број 2.

Т. XXV, сл. 88

Шупља нога већег пехара типа А са Турске баре. Од квалитетне глине, fine израде, црне боје.

Димензије: h – 12 cm, r – стопе 11 cm.

Налаз из јаме број 2.

Површински налази

Обзиром на скроман репертоар налаза из затворених целина (основе кућа и културне јаме), делимично је каталoшки обрађен материјал прикупљен као површински налаз.

Треба да донекле употпуни слику локалитета на садашњем нивоу истражености.

Каталог налаза:

Т. I, сл. 1

Камена секира – чекић (сечивасти део секире нађен накнадно није прикључен и обрађен). Израда од тамнозелене стене, површина исполирана.

Димензије: дужина 12,5 cm, дебљина 5,5 cm

Површински налаз.

Т. I, сл. 2

Фина калупаста камена секирица, од беличасто сивог камена.

Димензије: 8 x 1,5 x 2 cm.

Површински налаз.

Т. I, сл. 3

Лучно повијен ножић са два сечива од црног кремена.
Димензије: 3 x 1,5 cm.
Површински налаз.

Т. I, сл. 4

Лучно повијен ножић са два сечива од лаког рожастог камена беле боје.
Димензије: 5 x 1,6 cm.
Површински налаз.

Т. I, сл. 5

Троугласти резач од бледо црвеног јасписа.
Димензије: 3 x при основи 2,8 cm.
Површински налаз.

Т. I, сл. 6

Трапезаста камена секирица (пљосната), косог сечива, од зелено белог камена.
Димензије: 6 x 1,2 x 4 cm.
Површински налаз.

Т. II, сл. 9

Одломак предмета од беле кости (танка плочица) фино обрађен, део привеска или амајлије.
Димензије: 2,5 x 2,5 cm.
Површински налаз.

Т. II, сл. 10

Одломак наруквице од беле кости. по ободу кратки украсни урези.
Димензије: размак између кракова прелома 7,5 cm.
Површински налаз.

Т. II, сл. 11

Сочивасти одломак коштане алатке, жућкасто беле боје.
Димензије: 6 x 4 cm.
Површински налаз.

Т. II, сл. 14

Одломак конусне амајлије – привеска од печене глине са два мала отвора (перфорације). Боја бледо црвенкаста.
Димензије: R – 3,8 cm.
Површински налаз.

Т. III, сл. 16

Одломак биконичног тега од печене глине, са вертикалним отвором по средини.
Димензије: R – 5,5 cm.
Површински налаз.

Т. III, сл. 17

Пљоснати тег кружног облика са једним отвором ближе ободу. Боја светло црвена.
Димензије: R – 6 cm.
Површински налаз.

Т. III, сл. 18

Пљоснати тег издуженог облика од печене земље, са једним отвором. Боја светло сива.
Димензије: R – 8,3 cm.
Површински налаз.

Т. VI, сл. 24

Стопа винчанског пехара на стубастој нози. Од квалитетне глине, fine израде. Боја црвена.
Димензије: R – стопе 10,5 cm, h – одломка 4,6 cm.
Површински налаз.

Т. VI, сл. 25

Биконични тег од печене глине са вертикалним отвором. Боја црвена.
Димензије: h – 5,2 cm.
Површински налаз.

Т. VI, сл. 26

Стопа винчанског пехара на стубастој нози. Квалитетна глина, фина израда. Боја црвена.
Димензије: R – стопе 9,1 cm, h – одломка 6 cm.
Површински налаз.

Т. VI, сл. 27

Одломак апликације са неке посуде (жртвеника?). Стилизована представа животињског или људског лика. Предњи део лика оштећен. Прелом са три брида. Израда квалитетна, боја црвена.
Димензије: h – 5,7 cm.
Површински налаз.

Т. IX, сл. 33

Одломак трбушасте посуде (амфора или дубока здела), са украсом урезаних трака са убодима. Осредњег квалитета израде. Боја светло црвена. Сопотско — ленђелски производ (фаза II) или винчански импорт.

Димензије: 6,8 x 6,7 cm.

Површински налаз.

Т. IX, сл. 34

Одломак биконичне зделе (заобљене), ниског врата. Фина израда, боја црно сива.

Димензије: 5,8 x 4,2 cm.

Површински налаз.

Т. IX, сл. 35

Одломак биконичне посуде, од печене глине средње каквоће и квалитета израде. На горњем конусу украс од немарно изведених урезаних линија и убода. Боја црвена. Сопотско — ленђелски производ (фаза II) или винчански импорт.

Димензије: 5 x 8 cm.

Површински налаз.

Т. IX, сл. 36

Одломак мале заобљене биконичне зделе ниског врата. Фина глина и квалитетна израда. Боја црно сива.

Димензије: 4,7 x 6,5 cm.

Површински налаз.

Т. IX, сл. 37

Одломак биконичне зделе благо профилисаног рамена посуде, ниског врата. Израда фина, боја црно сива.

Димензије: 6 x 7 cm.

Површински налаз.

Т. IX, сл. 38

Одломак биконичне зделе, са паром брадавичастих испупчења са плитким отисцима на прелому конуса. Фина израда, боја црно сива.

Димензије: 5,1 x 8,5 cm.

Површински налаз.

Т. XI, сл. 44

Одломак биконичне посуде са коленастом дршком. Фина израда, боја црна.

Димензије: 3,5 x 2,5 cm, дршка 2,5 cm.

Површински налаз.

Т. XI, сл. 45

Одломак биконичне посуде са коленастом дршком. Фина израда, боја црна.

Димензије: 5,4 x 3,5 cm, дршка 3,8 cm.

Површински налаз.

Т. XI, сл. 46

Одломак трбушасте посуде са рожастом дршком. Фина израда, боја црна.

Димензије: 6 x 5 cm, дршка 3 cm.

Површински налаз.

Т. XI, сл. 48

Одломак посуде грубе израде са трозубом истуреном тракастом дршком. Боја црвена.

Димензије: 5,6 x 7 cm.

Површински налаз.

Т. XI, сл. 49

Одломак биконичне посуде средњег квалитета израде са дугметастом дршчицом на прелому конуса. Боја црвена.

Димензије: 7,5 x 6,5 cm.

Површински налаз.

Т. XIV, сл. 58

Одломак биконичне посуде (зделе), израженог профила, разгнута горњег конуса, са три зупчаста испупчења на ободу отвора. Финија израда, боја црна.

Димензије: 6 x по ободу 9,5 cm.

Површински налаз.

Т. XIV, сл. 59

Одломак биконичне зделе ниског и задебљаног горњег конуса, са ретким отисцима на горњем конусу постигнут утисак кришкaste поделе. Фина израда, боја црвена.

Димензије: 6 x 12,5 cm.

Површински налаз.

Т. XIV, сл. 60

Одломак врата посуде-лонца разгнута обода отвора, по ободу украс од отисака. Средњи квалитет израде, боја црно сива.

Димензије: 5,2 x 7 cm.

Површински налаз.

Т. XIV, сл. 61

Одломак биконичне зделе заобљеног горњег конуса. Фина израда, боја бледо црвена.

Димензије: 6,5 x 8,7 cm.

Површински налаз.

Т. XII, сл. 50, 51

Одломци посуда-лонаца са дршкама-ушкама непосредно испод обода отвора на врату посуда, постављене вертикално.

Димензије: 9 x 7 cm (сл. 50), 8 x 5,5 cm (сл. 51)

Површински налаз.

Запажања о локалитету

Како археолошки материјал показује нужно је истаћи неколико чињеница и занимљивости, које ће на одређени начин допринети даљем расветљавању неких отворених питања позног неолита на простору Срема.

Репрезентативна вредност релативно скромног броја керамичких предмета из затворених целина (основе кућа), са локалитета Турска бара, употпуниће и потврдити претходна сазнања и донети нека нова.

1. До открића локалитета Турска бара, сматрало се да је Гомолава код Хртковаца крајња источна тачака на којој се може препознати присуство материјалне културе сопотско-ленђелске групе. Сопотско-ленђелска керамика и претпостављено насеобинско присуство припадника ове групе.⁽¹⁾

Стварном етничком границом сопотско-ленђелске са винчанском групом сматрала се линија Илок – Сремска Рача, односно нешто касније линија Сремска Рача – Шид – Вуковар.

Богдан Брукнер сматра да примарни простор сопотско-ленђелске групе можда дотиче Гомолаву и Хртковце и налази се у Срему западно од Хртковаца.⁽²⁾

До померања границе дошло је после продора винчанског етноса током винчанске фазе Д1 – Д2, у простор сопотске групе.

По Стојану Димитријевићу губитак подунавске зоне Срема за сопотско-ленђелску групу одиграо се на преласку II у фазу III сопот-ленђел (од значајних насеља изгубљена је Бапска).⁽³⁾

Насеље Турска бара указује на етничко – насеобинско присуство припадника сопотско-ленђелске групе у претпостављеном винчанском простору током развијене фазе III СЛК групе. За сада непознатог обима и домета.

Недовољно истражени простор средишњег Срема, изван прибрежја реке Саве и подножја Фрушке Горе, можда крију одговор на ово питање.

2. Околност да су на локалитету Турска бара стамбени објекти страдали у пожару, са затеченим керамичким инвентаром. Затим, да није било накнадног оштећивања објеката и покретних налаза, и да су откривени у том стању, повољна је околност за даља истраживања.

3. До недавно се сматрало, да неолитске културе балканског простора (старчевачка, винчанска и њој савремене па и сопотско-ленђелска), не познају, односно немају грађевине "са посебном наменом" које служе у религијске сврхе. Такве у којима се чувају (држе) култни предмети и врше религијске радње и обреди.

Сматрало се, да у принципу свака кућа – станиште има и сакрални – посвећени простор намењен за вршење култних радњи. Навођени су примери кућа у Винчи и Јаково – Кормадин у Срему.

Једино се у хварској култури позног неолита (пример насеља у Лисичићима), поред породичних кућа које су индивидуално власништво спомињу и економски објекти и "обредна грађевина" као заједничко власништво у оквиру насеља (Шиме Батовић).⁽⁴⁾

Кућа храм број 3 са насеља Турска бара, првенствено култним инвентаром: Т. XXI, сл. 76, Т. XXII, сл. 79, 90, Т. XXVI, сл. 89, 90 и 91, Т. XXVII, сл. 92, потврђује се као објекат са посебном наменом, као посвећени религијски простор и вероватно заједничко власништво у склопу насеља. Новија слична открића, дају нову димензију сазнању о религијским достигнућима неолитских људи.

4. Број посуда нађених на подовима откривених кућа на Турској бари релативно је мали (32 примерка), број осталих врста покретног инвентара, нпр. оруђа и оружја од камена и кости са локалитета заиста је мали. Такав је утисак без обзира на сразмерну истраженост локалитета.

Нађена керамика даје неколико мањих али репрезентативних серија, типолошки или наменски истоветних посуда.

а) Серија од шест култних посуда је изванредан пример, састоји се од: једног великог сликаног пехара (Т. XXVI, сл. 89, 90 и 91 и Т. XXVII, сл. 92) четири мања пехара (Т. XXII, сл. 79, 80) једне зделасте култне вазе са дршкама (Т. XXI, сл. 76)

Осим једног мањег пехара нађеног на поду куће број 2, остале посуде су из куће – храма број 3.

б) Серија од четири посуде амфоре – питоса крушкастог облика, са по три тракасте лучне дршке на трбуху посуде, цилиндричног врата. Карактеристичне су за подручје винчанске групе.

Три посуде су из куће број 2 и једна из куће број 1 (она највећа). (Т. XVII, сл. 68)

в) Серија од три посуде лонца, са по пар дршки-ушки на врату, додирују обод отвора посуде, облик је преузет или је карактеристичан за ласињску групу. (Т. XVII, сл. 69)

г) Серија од две мање плитке зделе са кљунастим одливком, са по три брадавичасте дршчице по ободу отвора посуде. (Т. XVIII, сл. 71)

5. Велики пехар определили смо као тип А са Турске баре. (Т. XXVI и XXVII, сл. 89 – 92)

Мањи пехари припадају типу Б са Турске баре. Постоје две варијанте са по два примерка, незнатно се разликују: прва варијанта са четири ненаглашена пластична испупчења и низовима канелурица по ободу горњег конуса.

Друга варијанта, горњи конус је без укрса и незаобљен.

Тип Б моделован је од облика плитке биконичне зделе са ниским горњим конусом, постављен на шупљу трбушасту ногу са паром овалних отвора и стопом. (Т. XXII, сл. 79, 80)

6. Нужно је чини ми се позабавити се посебно сликаном керамиком Турске баре у оквиру сопотско-ленђелске групе и мало шире. Као да је на Турској бари сликана керамика била релативно често заступљена. Нађена је на три различита примерка посуда међу иначе малобројном керамиком.

Сликана керамика иначе је карактеристика позног неолита. (Т. XXVI и XXVII, сл. 89 – 92, Т. XV, сл. 87, Т. XXIII, сл. 83)

У сопотско-ленђелској групи сликање керамике присутно је од фазе II, а посебно у фази III. Мада су налази сликане керамике у матичном подручју групе више него скромни. Састоје се од неколико фрагмената са меандар тракама, сликани после печења посуда црвеном бојом која се отиरे, у тзв *crusted* техници (С. Димитријевић). (5)

Шиме Батовић (6) упућује на везе хварске и сопотско-ленђелске групе кад је у питању керамика сликана црвеним бојом која се отиरे (II и III ступањ сопотске културе), посредством бутмирске групе у Босни.

Такође и на непосредне везе хварске и сопотске, од хварске ка сопотској која је хронолошки млађа. Ради примера: мотив трака са великог сликаног пехара типа А Турска бара, уочен је на уломцима керамике из Маркове шпиле и из Грапчеве шпиле. (Т. XCVII, сл. 5 и 10)

У културној јами број 2 Турске баре, нађен је већи уломак питоса – амфоре. Уломак је осликан сложеним мотивом меандра и угластог мотива. (Т. XXV, сл. 87)

Остаци сликања црвеном бојом, уочени су на унутрашњој површини фрагмената зделасте посуде: (Т. XXIII, сл. 83)

Налази сликане керамике са Турске баре изгледа да потврђују непосредне везе хварске и сопотско-ленђелске групе.

Велики сликани пехар са Турске баре сасвим јасно указује на његову значајну функцију у религијском култу и обреду припадника насеља, без сумње то се односи и на остале сликане посуде.

У Данилској култури (средњи неолитик Јадрана) из које се развила хварска култура, нађене су култне фигурице од печене глине, а представљају стилизоване људске фигуре оба пола.

Такозване звонасте фигурице имају мушке ознаке, главе су им обојене црвеном бојом и фигурице са женским ознакама тзв. спљоштене фигурице широких бокова, главе су им обојене белом бојом.

Узима се за поуздано да су фигурице играле значајну улогу у локалном култу плодности. Сматра се да су црвена (и бела) боја широко заступљене у култу плодности позног неолита. Црвена боја је боја крви, боја живота, боја сунца, покретача живота. Сунце је мушко божанство плодности.

Бела боја је женски знак, симбол месеца. Месец је женско божанство плодности.

На хварској керамици се јављају урезани мотиви: српастог месеца, котурови сунца и различите варијанте спирале сликане црвеном бојом која се отиरे. Спирала симболизује сунце. (Т. XCIX, сл. 2, 4 и 10, Т. XCIII, сл. 1, 6)

Ради се о култним посудама и обожавању сунца и месеца, односно неговању култа плодности (Шиме Батовић). (7)

Велики пехар са Турске баре тип А, обједињује, чини се оба култа (црвено и бело сликане траке), три кружно елипсоидна мотива – котурови сунца из дневног циклуса (?), вероватно и знатно више од тога.

7. Обзиром да се ради о локалитету сопотско-ленђелске групе, дубоко у традиционално винчанском културно-етничком простору, треба се подсетити матичног простора сопотске групе.

Неке насеобине са тог простора су:

- Градина, Сопот
- Градина, Оток
- Градина, Херманов виноград, Осијек
- Сарваш

- Бапска
- Ервеница на Босуту и др

Значи традиционално подручје културе су источна Славонија, Барања и западни Срем (до Илока, Шида и Сремске раче).

Поређењем налаза керамике са Турске баре и керамике примарног простора сопотске групе, може се уочити понављање већ добро познатих типова и облика, које одликује једноставност у изради и украшавању.

Треба нагласити да изостају старији типови керамике, карактеристични за фазу I, па и они које одликују фазу II, делимично и фазу III. Најбоље се то уочава на примеру пехара:

- изостају пехари на стубастој перфорираној нози и
- на шупљој цилиндричној нози,

као старији или нешто старији облици. Заступљени су једино пехари на шупљој трбушастој нози са овалним отворима и то еволуираног облика – реципијента. Ови одликују развијену фазу III. То су и лонци са ушкама (дршкама) на врату посуде, затим млађи облици здела итд.

Условно се може рећи да је овде сликана керамика чешћа него на примарном простору и да је као појава карактеристична за фазу III.

Од уобичајених видова декорације – украшавања керамике, заступљене су технике:

- канеловања
- глачања
- урезивања
- убадања и
- сликања.

На керамици Турске баре потпуно изостају:

- дуборез и
- ровашење, као старији видови украшавања у оквиру групе.

Фрагменте са урезима и убадањем (Т. IX, сл. 33, 35, Т. VI, сл. 24, 26) овде треба тумачити као реплике фазе II, или као винчански импорт, на шта указују и стопе винчанских пехара.

Украшавање се своди на канеловање, не наглашено и не често. Затим на низове углачаних и неуглачаних отисака, на сликање посуда после печења, и на глачање површине до постизања сјаја.

Одсуство или врло ретки налази оруђа од камена и кости, указују на већ далеко одмакло еволутивно опадање неолитског начина привређивања и живота. Можда се страдање насеља на Турској бари хронолошки поклапа са најездом новог енеолитског етничког таласа, када су као самосталне појаве престале да постоје винчанска и сопотска група на простору Срема.

Што је (по С. Димитријевићу) (8) могло бити око 2.400 године п. н. е.

Објашњења уз текст

1, 2 – Богдан Брукнер, Борислав Јовановић, Никола Тасић, Праисторија Војводине, Нови Сад, 1974; Богдан Брукнер, Сопотско-ленђелска група, 95-102; Богдан Брукнер, Неолит у Војводини, дисертација

3. Богдан Брукнер, Ленђелска група у Војводини, Нови Сад, 1968.

“Утврђено је да су локалитети сопотско-ленђелске групе углавном концентрисани на ушћу Драве у Дунав, на обалама Босута и уз западне падине Фрушке Горе.”

“Могло би се претпоставити да територија западно од Хртковаца (Гомолаве) припада примарној територији сопотско-ленђелске фазе која се протеже на север и прелази Дунав дотичући до Бача.”

3, 5, 8 – Stojan Dimitrijević, Sopotsko-lendelska grupa kultura, monografija, Zagreb, 1968; Praistorija jugoslavenskih zemalja II – Neolitsko doba; Stojan Dimitrijević, Sopotska kultura, 263-303, Sarajevo, 1979.

4, 6, 7 - Praistorija jugoslavenskih zemalja II – Neolitsko doba, Sarajevo, 1979; (Šime Batović, Jadranska zona, Srednje neolitsko doba ili danilska kulturna skupina, Kasno neolitsko doba ili hvarska kulturna skupina, 524-634)

Литература

1. Praistorija jugoslavenskih zemalja II, Neolitsko doba, Sarajevo, 1979.
2. Stojan Dimitrijević, Sopotsko-leđelska kultura, Zagreb, 1968.
3. Богдан Брукнер, Борислав Јовановић, Никола Тасић, Ј. Бруншмид, Праисторија Војводине, Нови Сад, 1974.
4. Милутин Гарашанин, Праисторија на тлу Србије, Београд, 1973.
5. Милоје Васић, Праисторијска Винча I – IV, Београд, 1932. и 1936.
6. Публикације о Гомолави:
 - a) Gomolava, hronologija i stratigrafija u praistoriji i antici Podunavlja i Jugoistočne Evrope, Međunarodni simpozijum, Ruma, 1986; isto, Vojvođanski muzej, Novi Sad, Balkanološki institut SANU, Beograd, Novi Sad, 1988.
 - b) Jelka Petrović, Gomolava arheološko nalazište, Zavičajni muzej u Rumi, Vojvođanski muzej u Novom Sadu, Novi Sad, 1984.
 - v) Gomolava od praistorije do srednjeg veka, katalog grupe autora, Vojvođanski muzej, Novi Sad, 1986.
 - g) Arheološko nalazište Gomolava, katalog, Vojvođanski muzej, Novi Sad, Zavičajni muzej, Ruma, 1977.
7. Б Јовановић и Ј Глишић, Енеолитско насеље у Јакову – Кормадину, Старица XI, Београд, 1960.
8. Праисторијско насеље Белетинци код Обрежа, РВМ 12, Нови Сад, 1962.

Summary

Dragan Tomašević

Turkish pond near Brestač - a settlement of the sopot-lengyel group

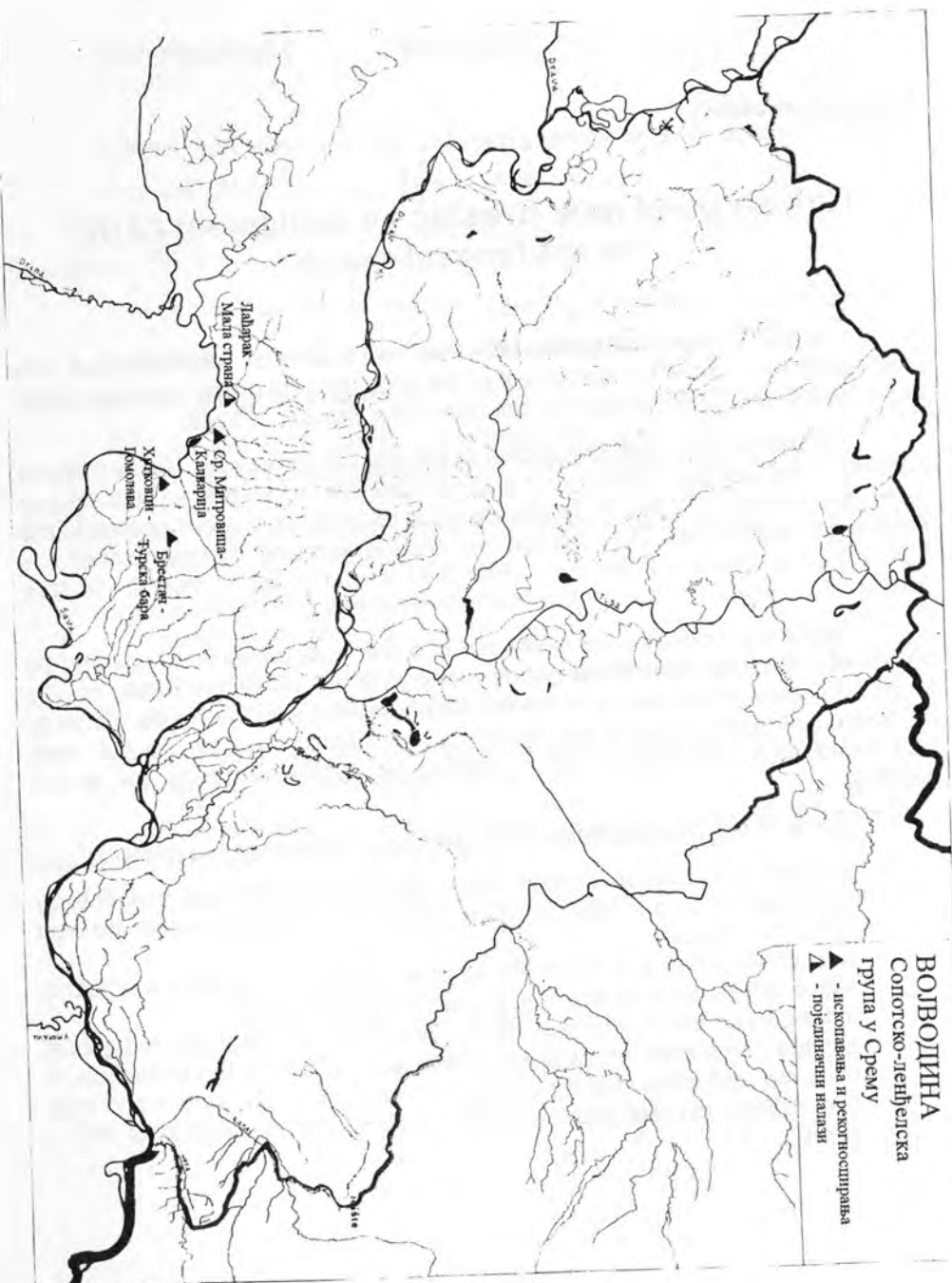
About 11 km eastwards from the world-famous archaeological site Gomolava near Hrtkovci, a settlement of the sopot-lengyel group was discovered at the location of Turkish pond (*Turska bara*) near Brestač in 1978.

Some research was conducted at the site the same year. Bases of three buildings – houses were discovered in the probes, named by the order of digging as houses number 1, 2 and 3. These are small rectangular one-cell houses in the north-south orientation. Their dimensions are the following: house number 1 – 5.30 x 3.80 m, house number 2 – 4.50 x 3.40 m, and house number 3 – 4.10 x 3.20 m.

Since the houses were destroyed in a fire, their bases were covered by pieces of rubble and household goods (pottery) in ash and soot. Based on the found artefacts and the quality of the building, houses 1 and 2 were estimated to be residential buildings, whereas house 3, where four goblets and a cult vase was found, was estimated to be a building for special purposes, i.e. a cult building.

Some of the characteristics of the Turkish pond site are the following:

- it is the only site up to now which has been clearly and undoubtedly confirmed to be a settlement of the sopotsko-leđenska group to the east of the river Bosut,
- a relatively small, but very representative collection of pottery was found, with artefacts such as five oval goblets with hollow legs,
- in house number 3, a unique artefact was found – a large painted goblet, painted completely on its outer and inner side in crusted technique, in thick red and white flaking colour, with several motifs: simple and four-fold stripes, circular and oval filled shapes, circles, pitch-forks and a cross.

КОПИЈА ПЛАНА

Penyolusane Cphula A-11-B.
CXYMUTING OMUTING NETUWU
KAT. OMUTING DECTAY
FPA 9/8/2005 302

Payment 1: 2880

[illegible]

Редни број списка катастарских тачака

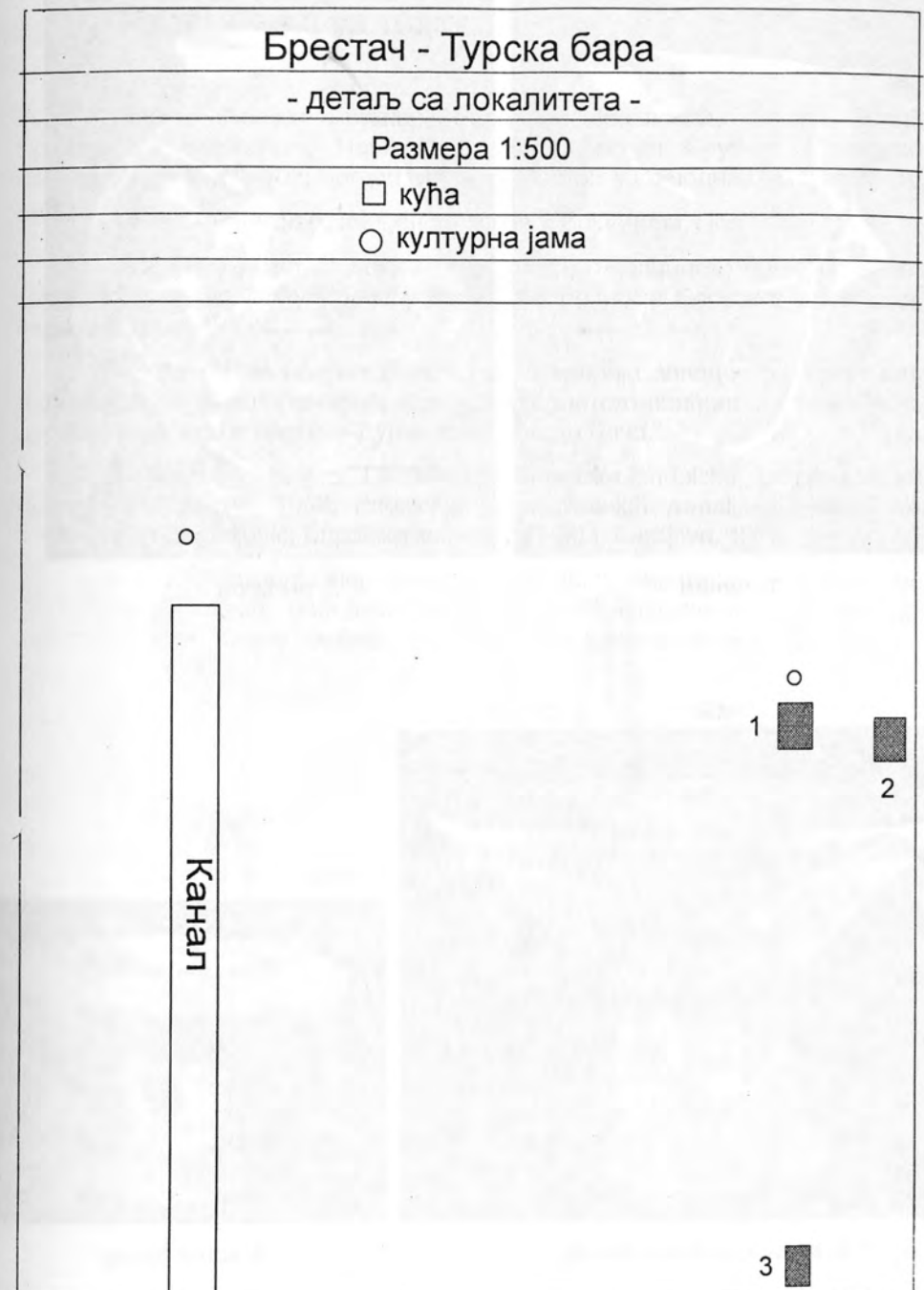
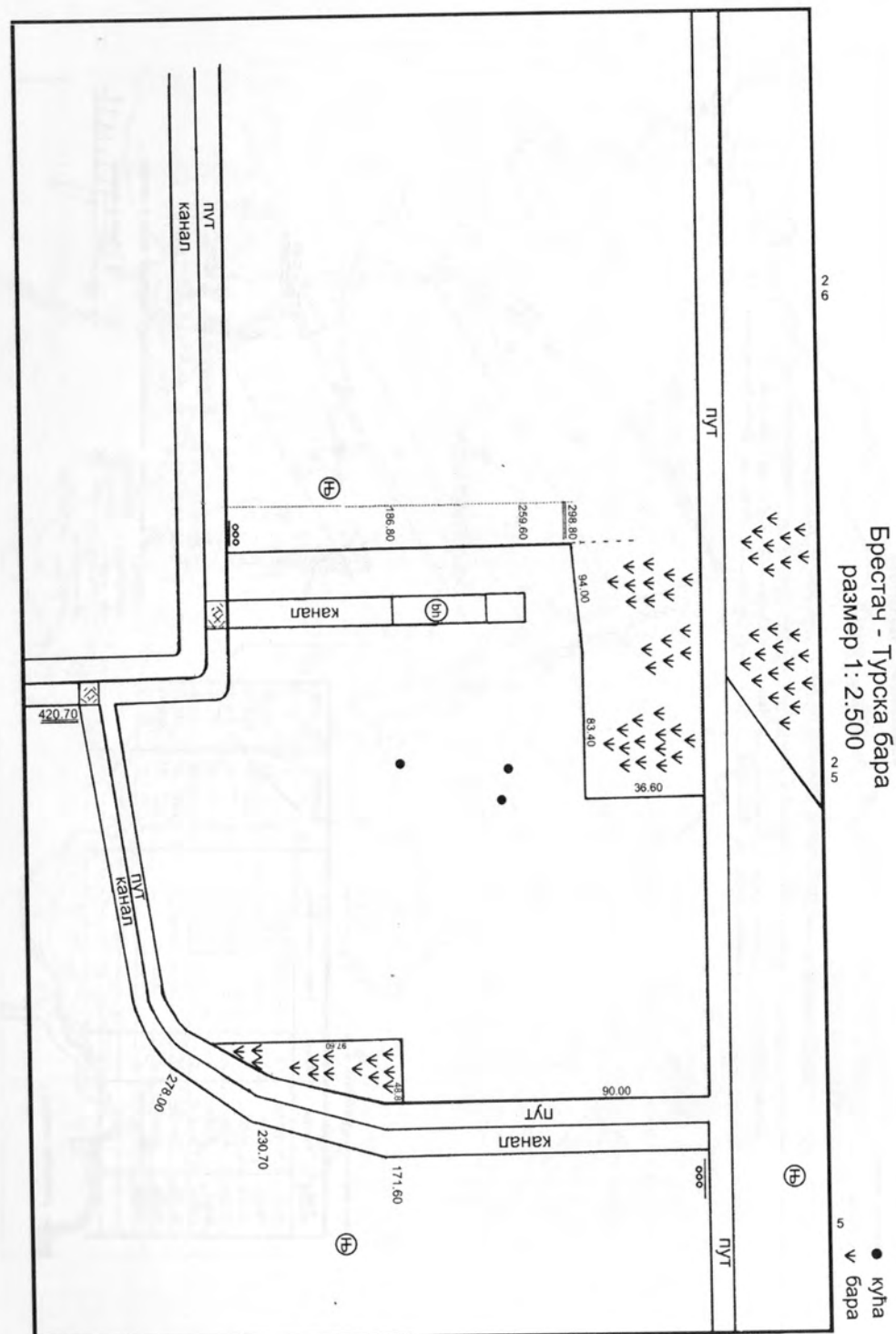
Број парцеле	Култура	Каза	Потес — запов. место	Површина ха	ат	м ²	Кат. цена дин.	н.
1325/1	виш. рат.	6	За чуп. рат.	0	43	96	7 33	
1325/2	виш. рат.	4	— " —	0	11	98	307 66	
1325/3	виш. рат.	4	— " —	0	25	60	508 39	
1325/4	виш. рат.	3	— " —	0	57	20	68 16	
1325/5	виш. рат.	5	— " —	0	90	69	455 84	
1327/1	виш. рат.	5	— " —	0	20	44	24 33	
1327/2	виш. рат.	3	— " —	0	20	38	48 87	
1327/3	виш. рат.	6	— " —	1	67	87	298 69	
1327/4	виш. рат.	5	— " —	0	52	43	207 28	

Da je ova kopija верна својој оригиналу према последњем стању у катастру

12.12 2005

Штамп: „ГЕОКАРТА“, Београд

1. лонац

2. амфора

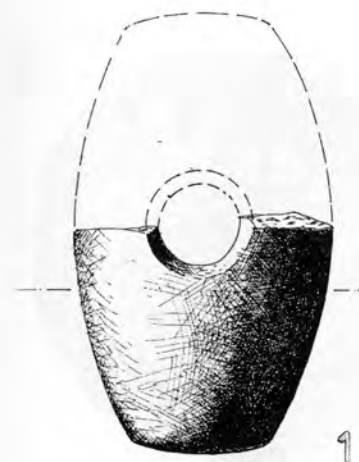

3. велики сликани пехар

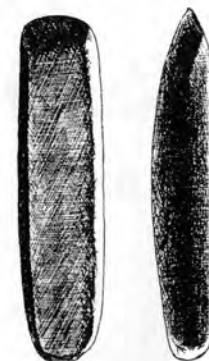

4. мали пехар

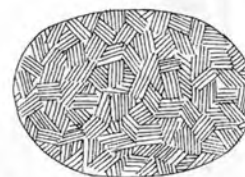
фото служба - Војвођански музеј

1

2

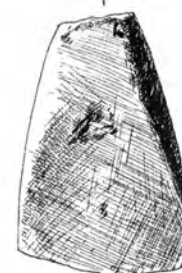
3

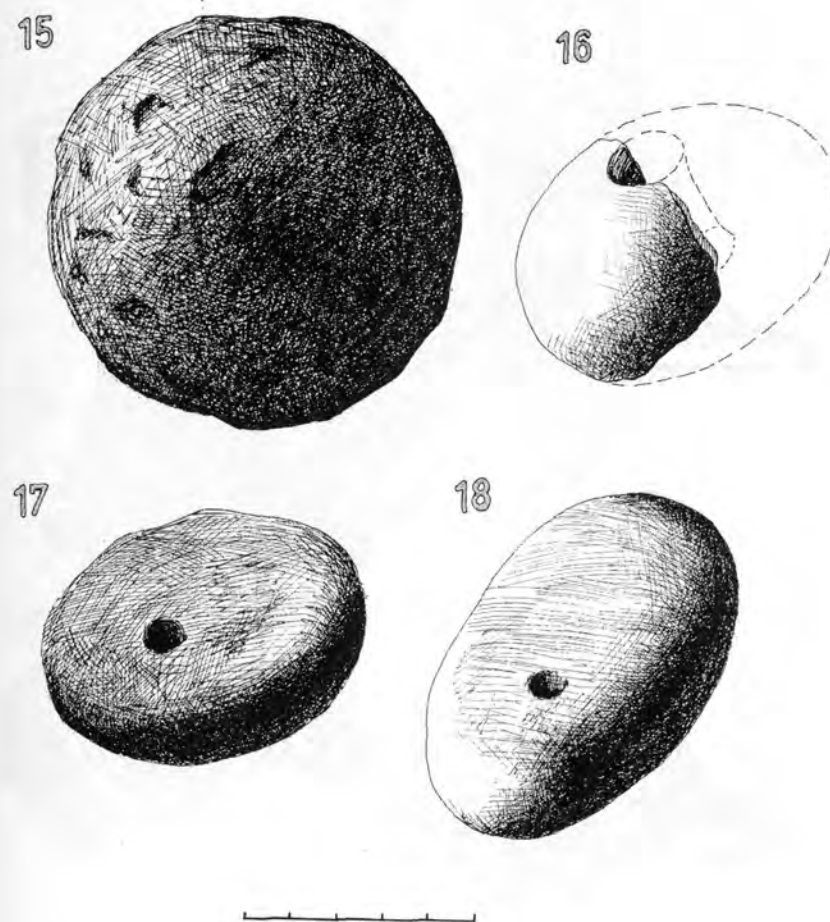
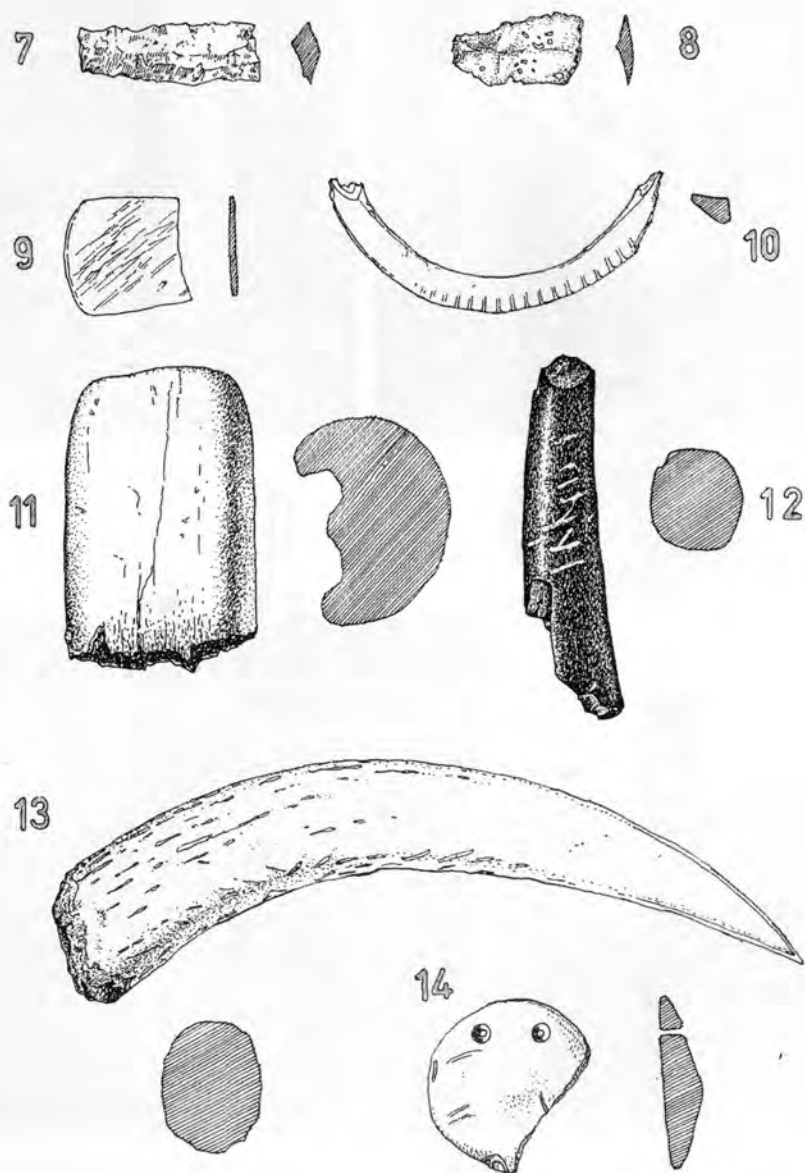
4

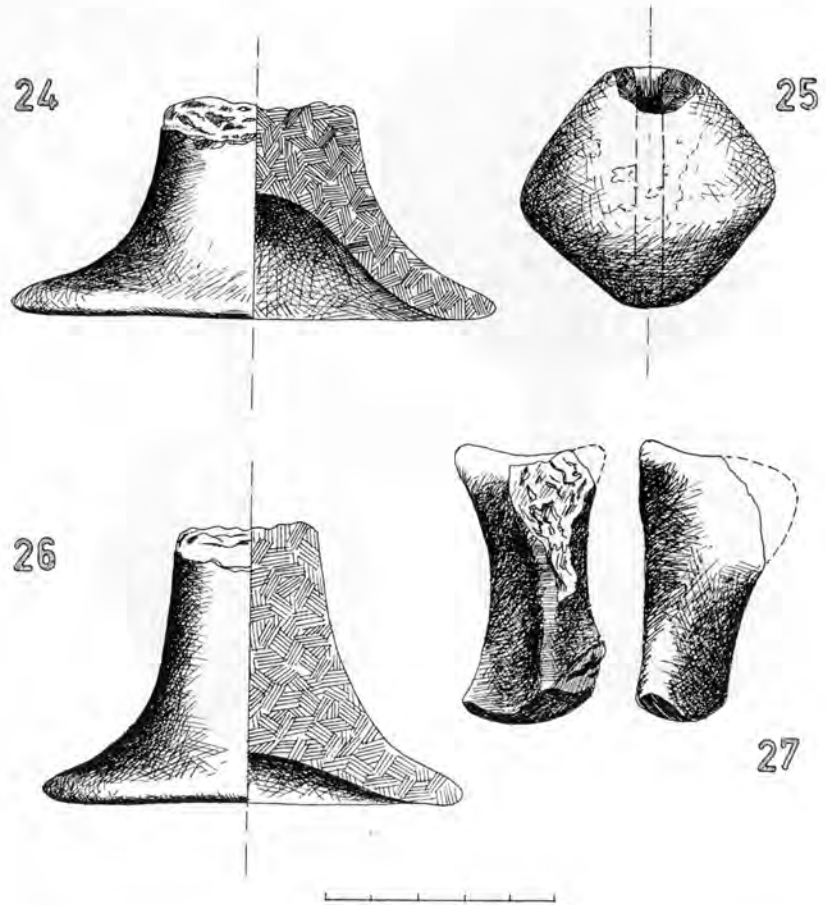
5

6

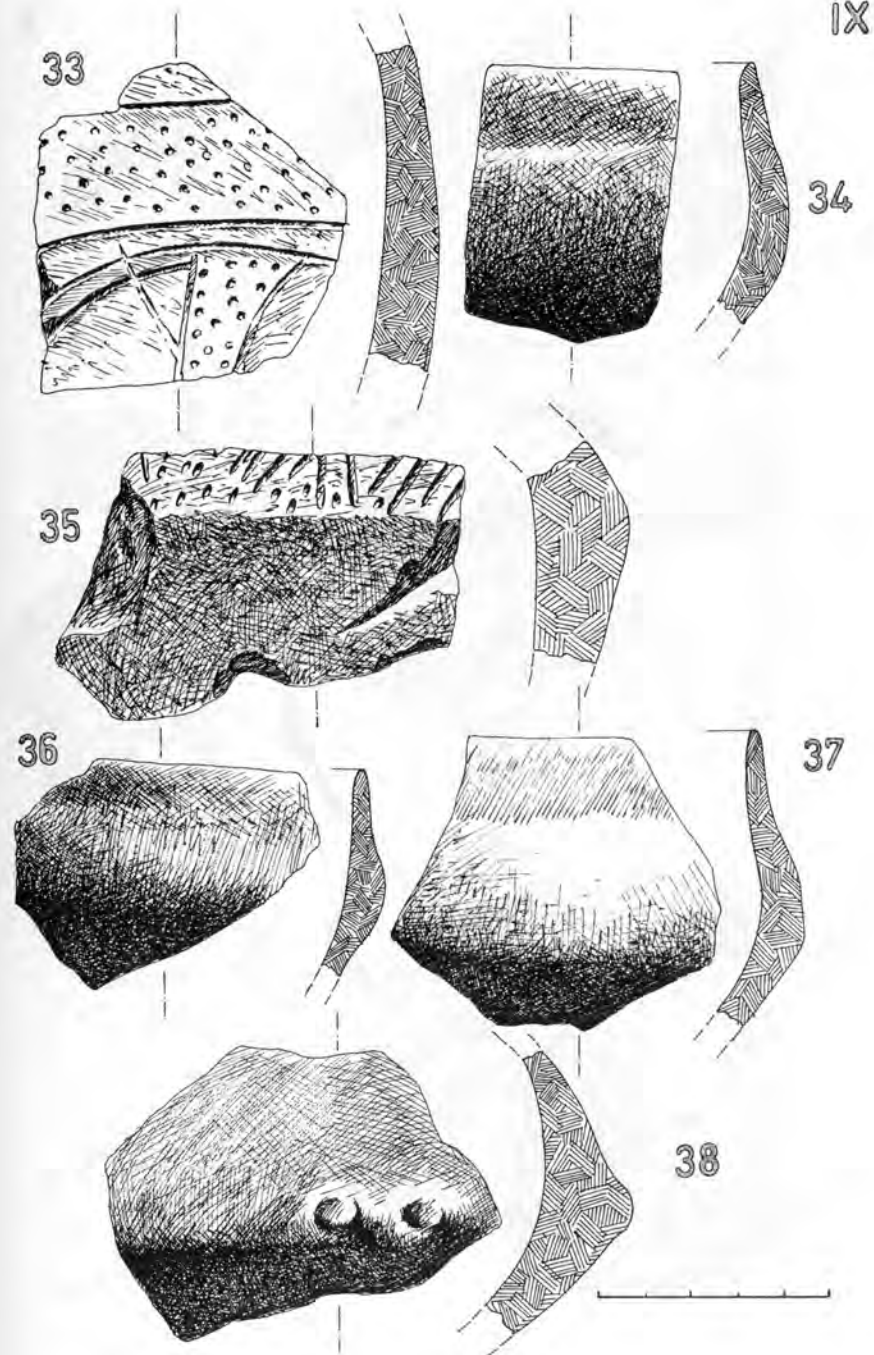

VI

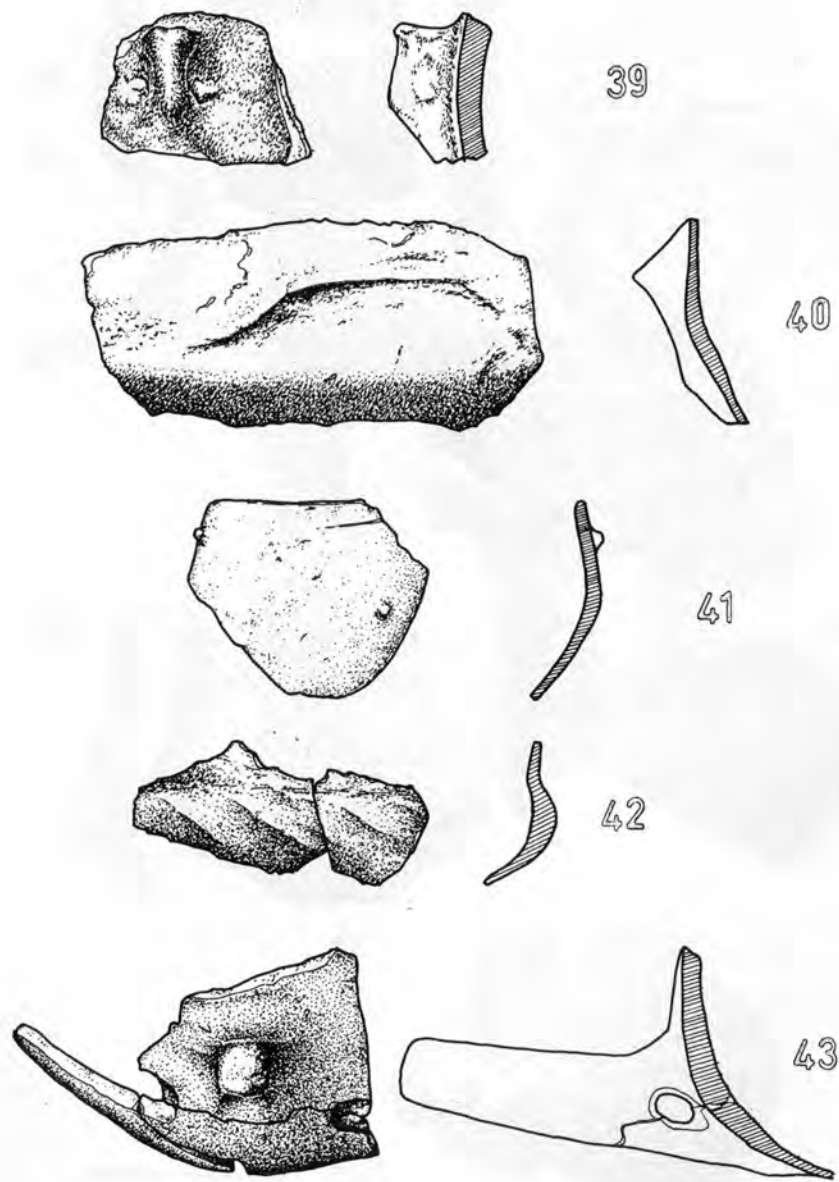
38

IX

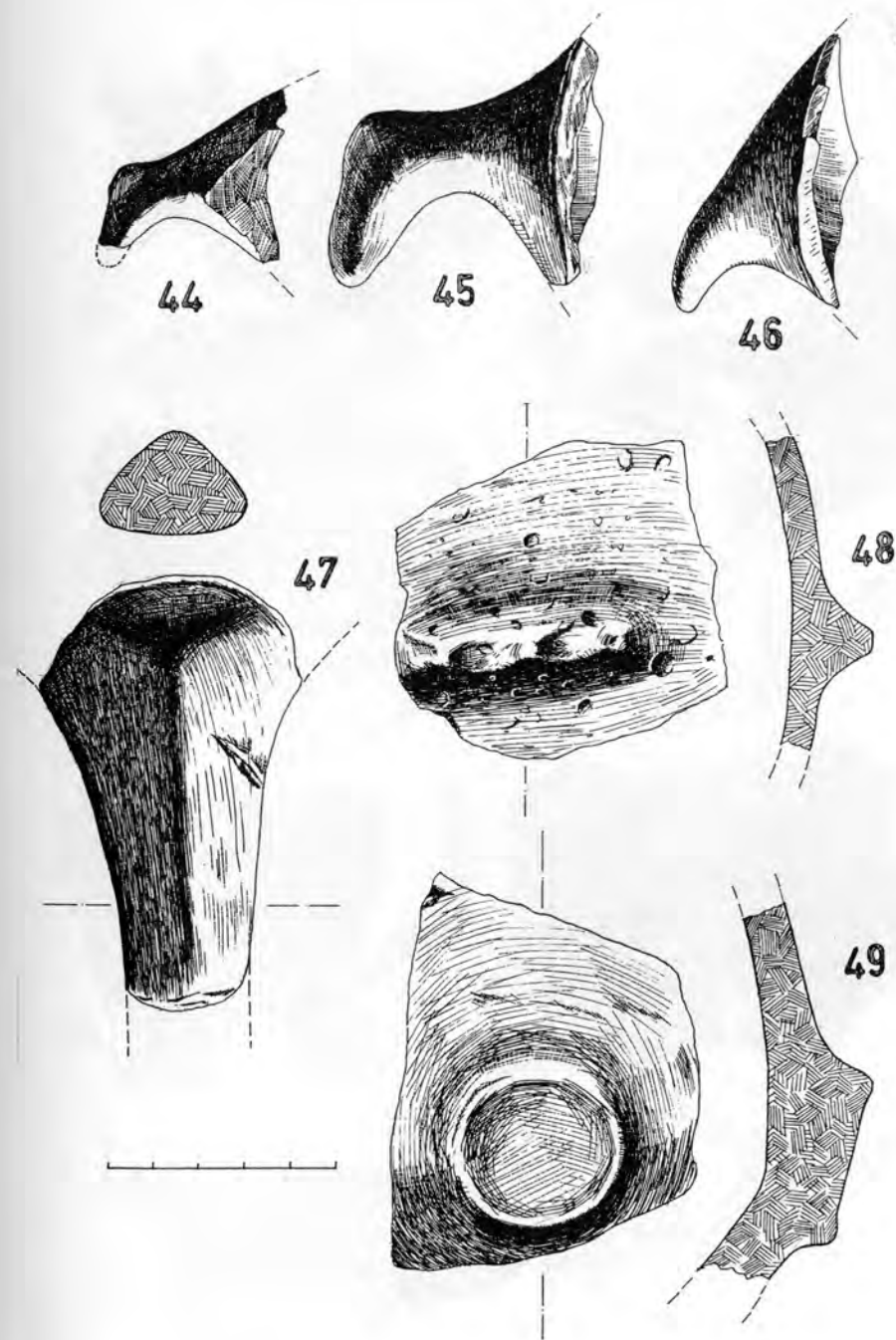

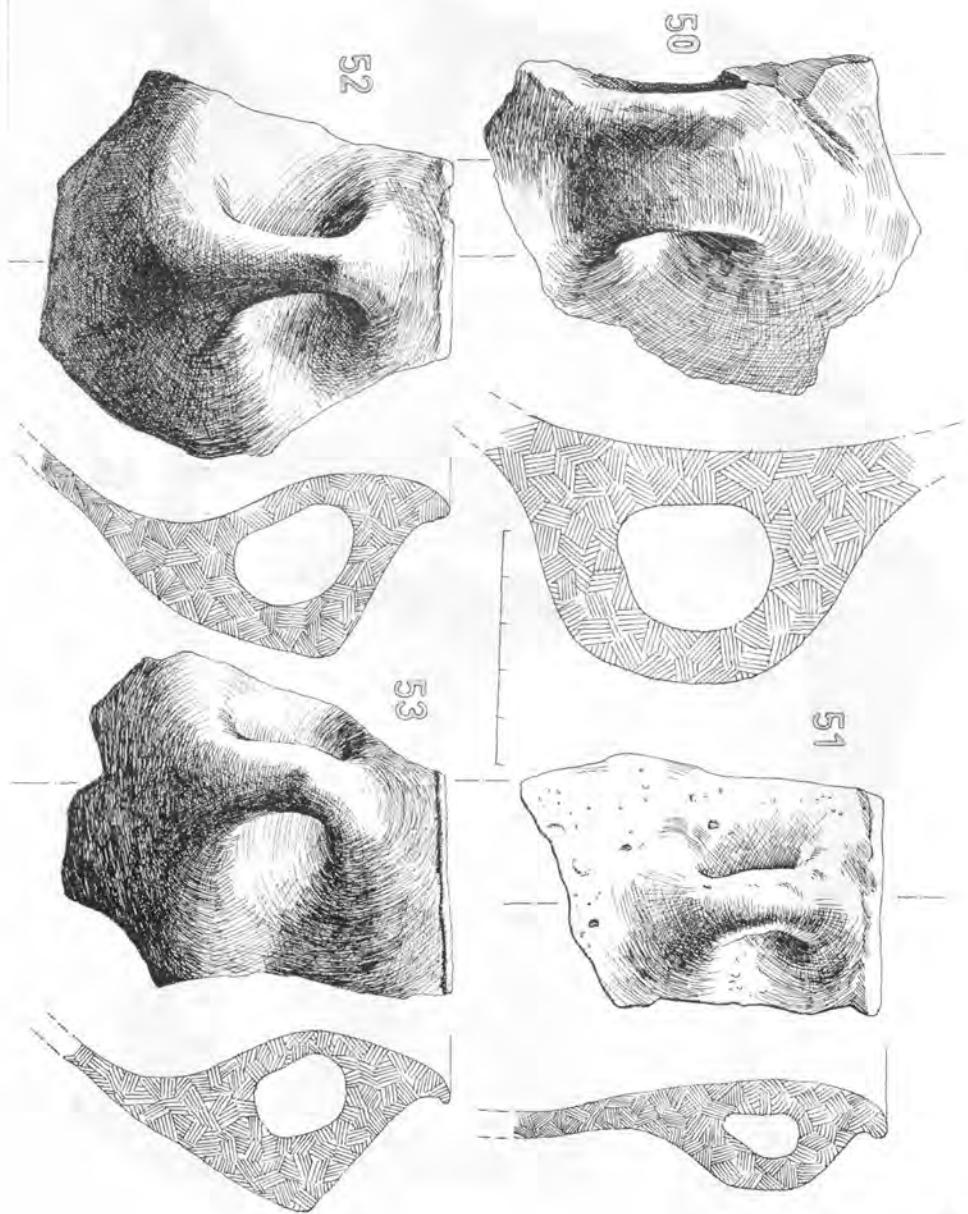
39

X

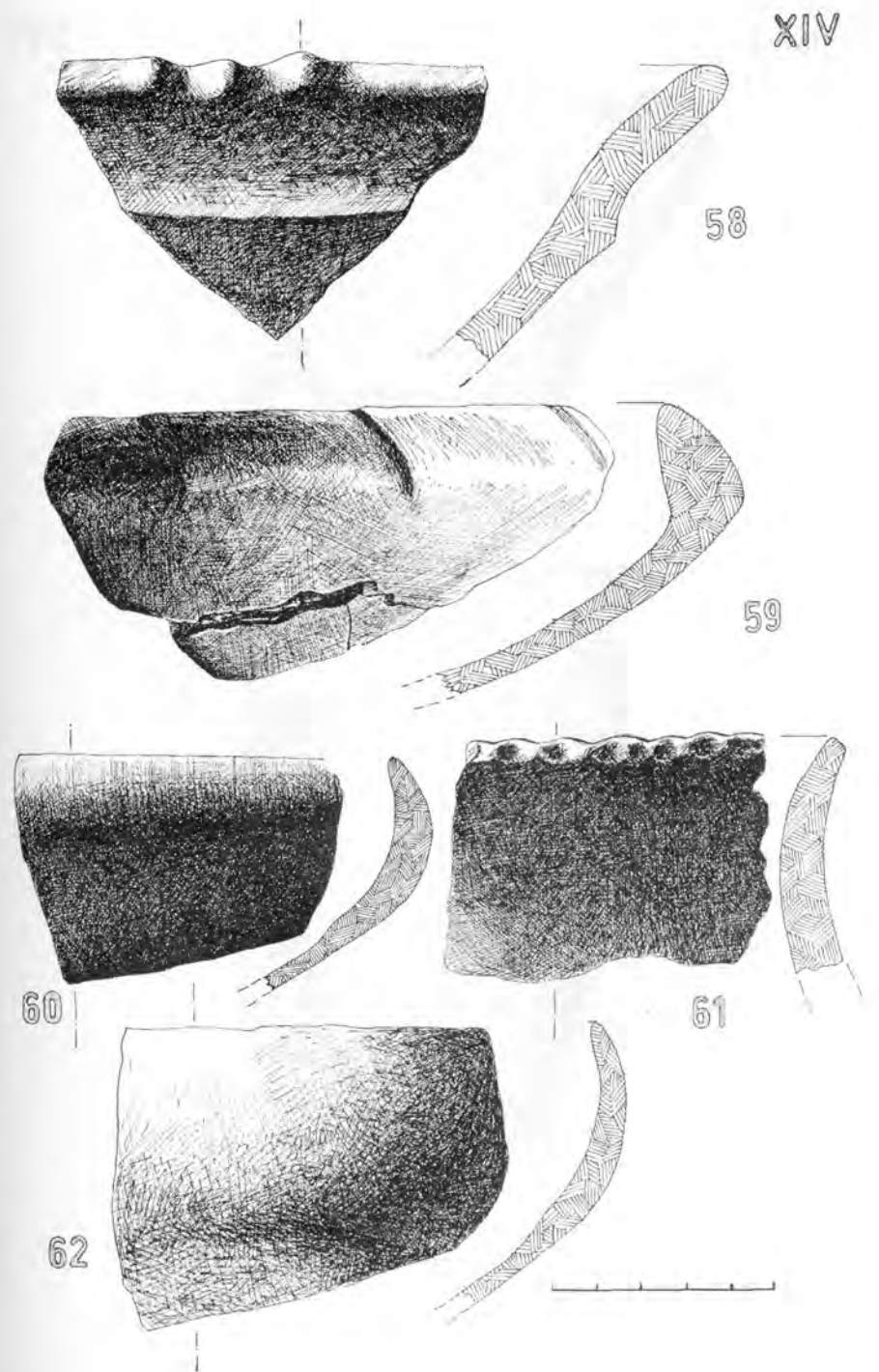

XI

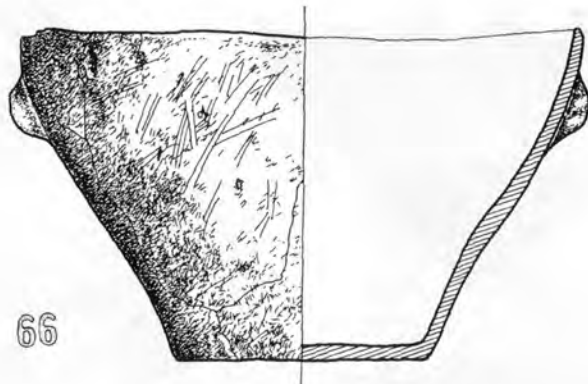

XII

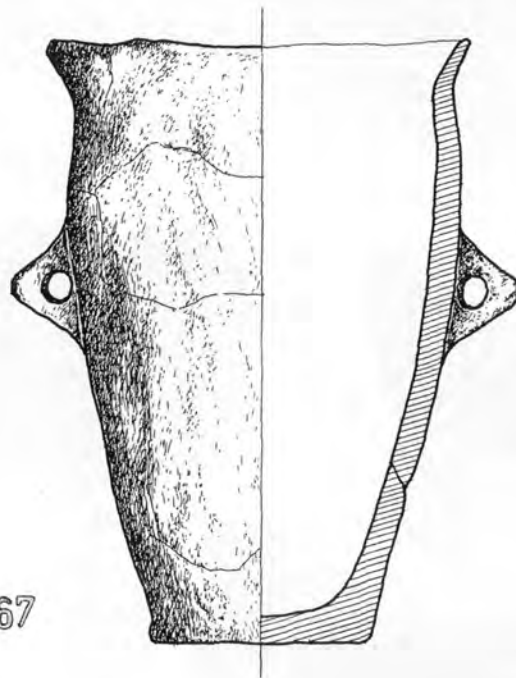

XIV

XVI

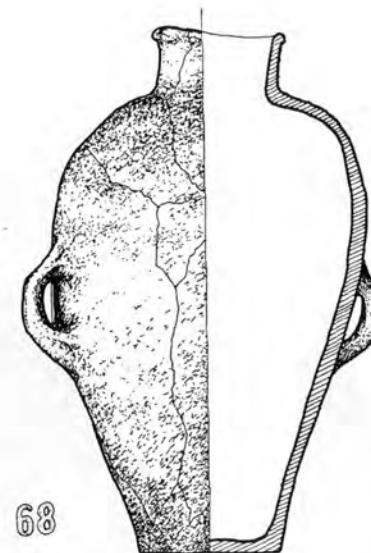

66

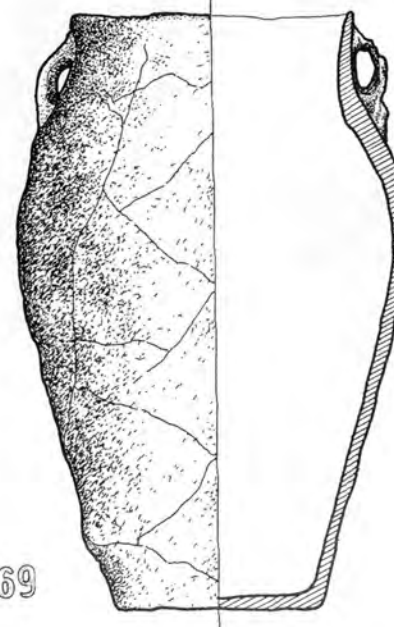

67

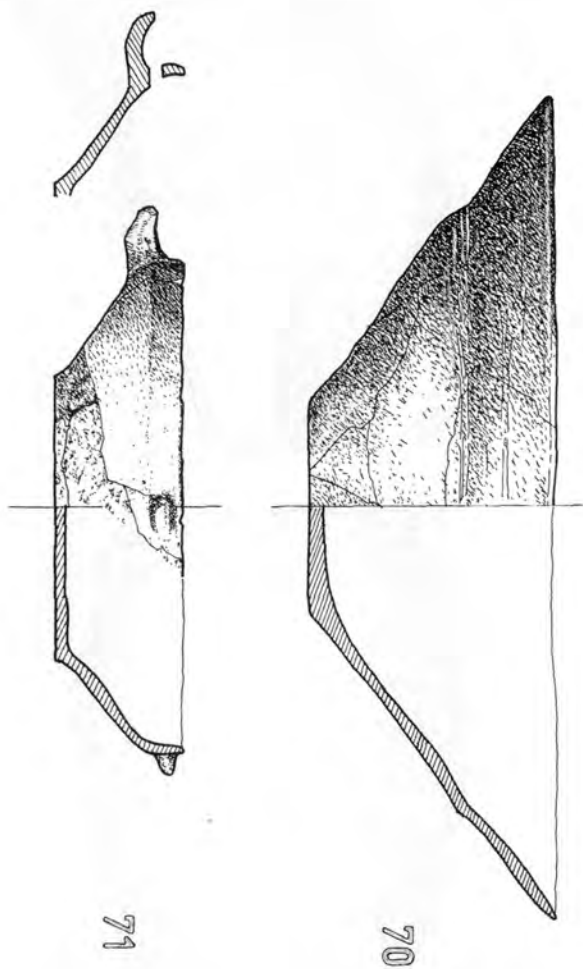
XVII

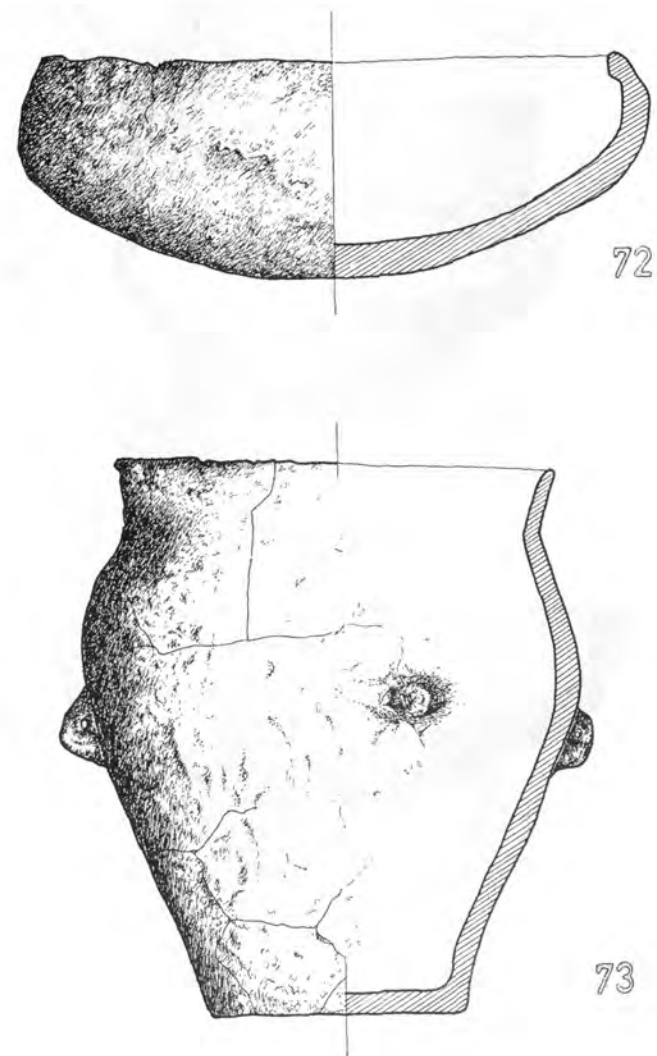
68

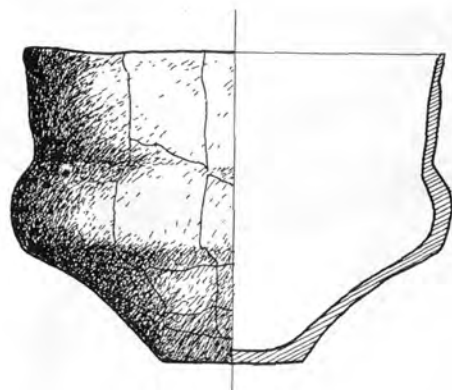
69

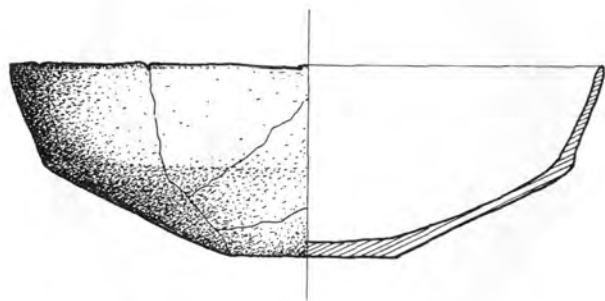
XVIII

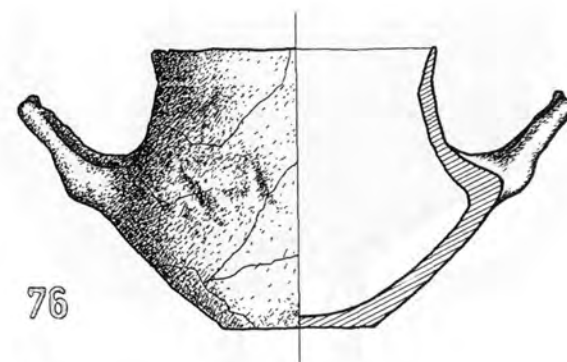
XIX

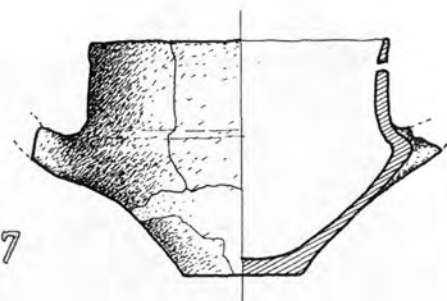
74

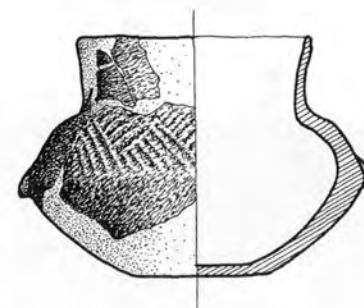
75

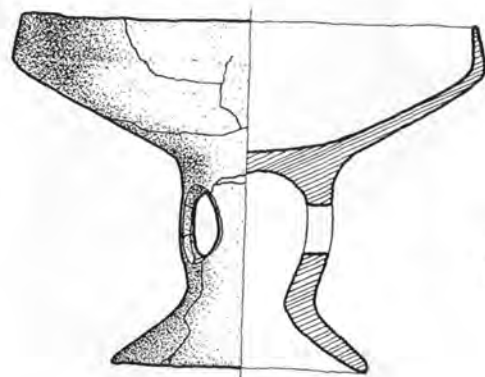
76

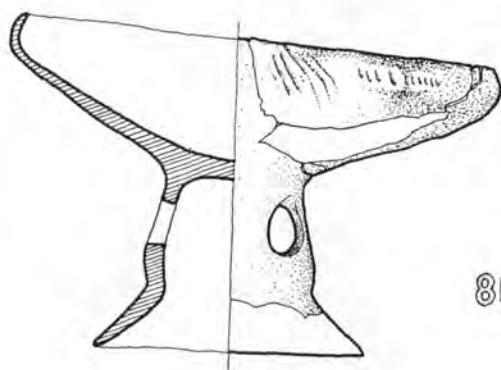
77

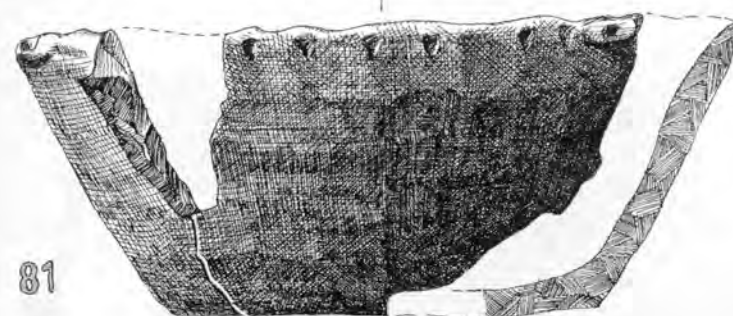
78

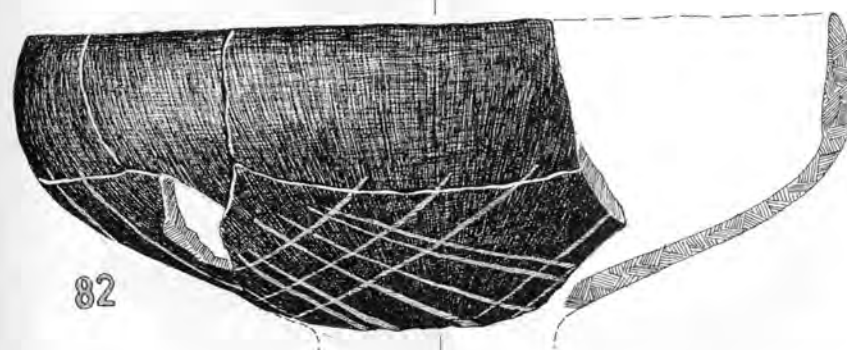
79

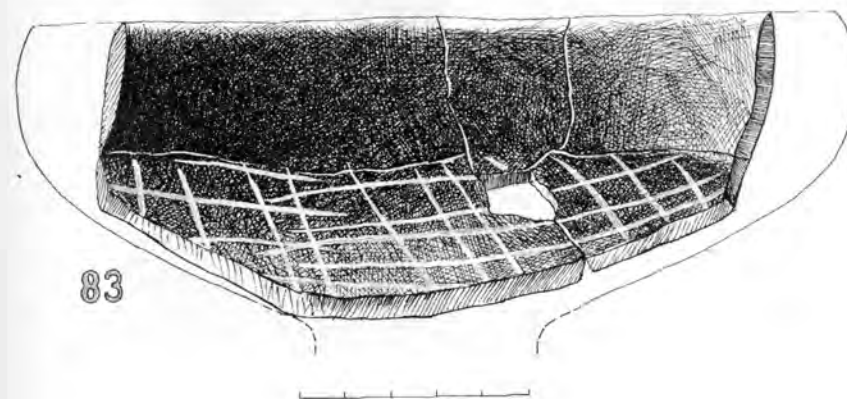
80

81

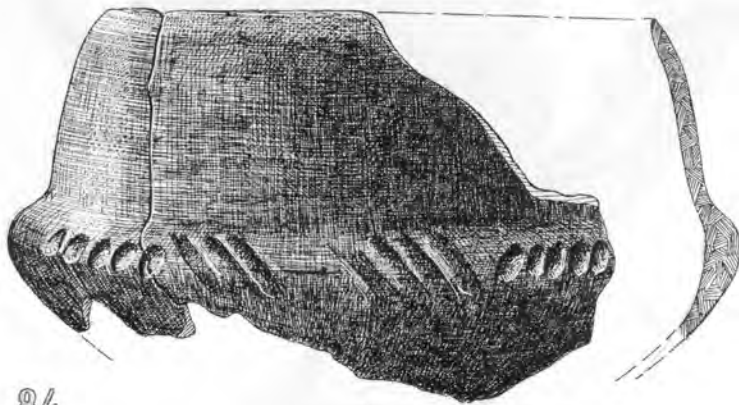

82

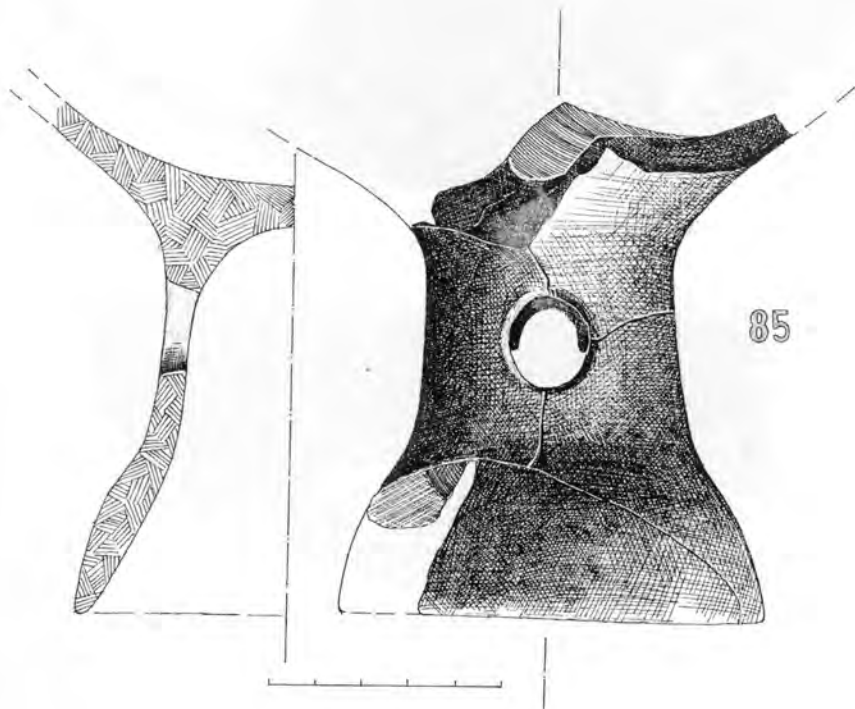

83

XXIV

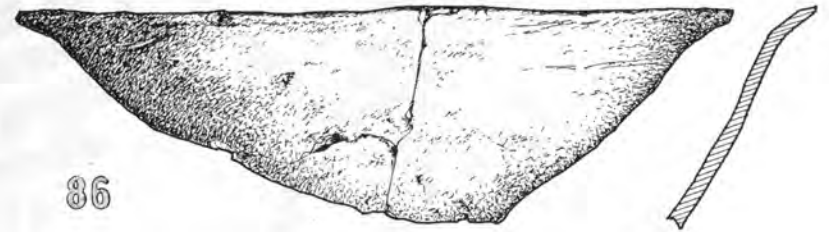

84

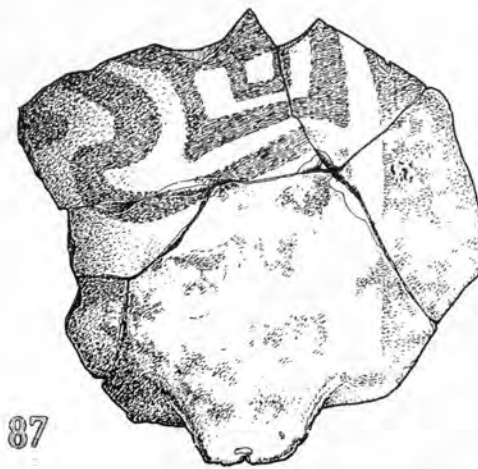

85

XXV

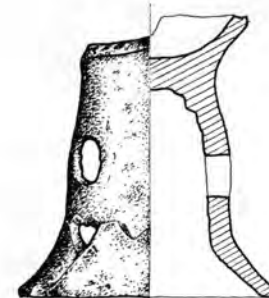

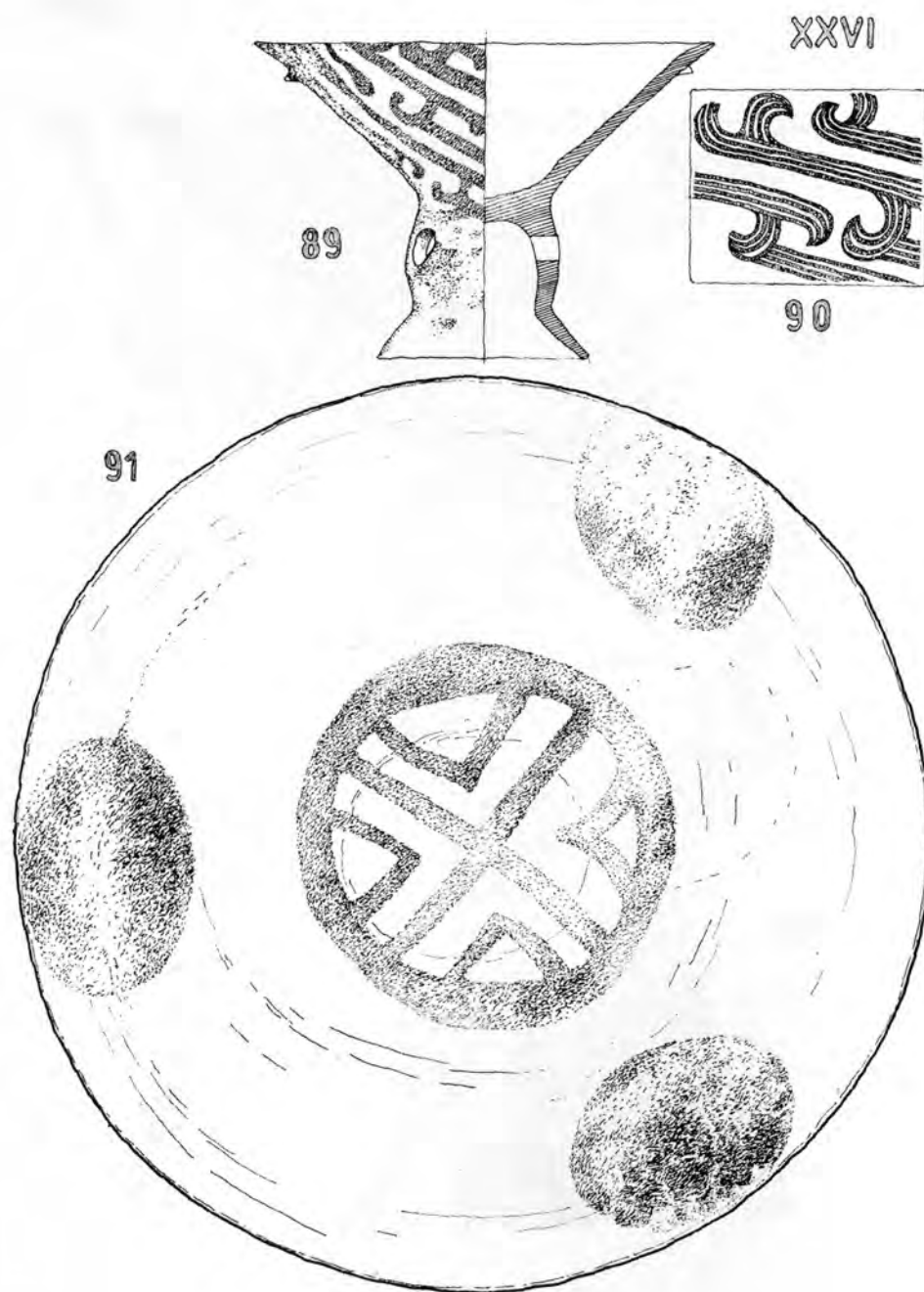
86

87

88

Аутори цртежа

1. Табле број I, II, III, IV, VI, IX, XI, XII, XIV, XXIII, XXIV урадио је цртач Аматерске музеолошке секције, из Бачке Паланке, чије је име остало непознато.

2. Табле број X, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXV, XXVI и XXVII урадио је Драгомир Јанковић, историчар уметности, виши кустос Завичајног музеја у Руми.

Рума – Борковац, Гроб келтског ратника из средњелатенског периода

На јужним падинама Фрушке Горе, у предграђу Руме, на потезу Борковац, откривен је средином XX века спаљени гроб келтског ратника. Инвентар гроба чине – мач са луксузно украшеном канијом, умбо са лепезастим (трапезоидним) крилцима, три дугачка копља од којих је једно са широким а два са узаним листом. Међу налазима је и доњи део каније другог мача – ортбанд (оков) у облику медаљона.

Мач је од гвожђа са наглашеним средишњим ребром, оштрим врхом и дугачком дршком. Пажњу привлаче корице мача израђене од танког лима украшене биљним мотивом. На горњем делу каније сачувана су два пластична проширења у облику розете од којих се ка врху мача спушта стилизовани вегетативни орнамент изведен техником урезивања. Доњи део каније (ортбанд) је у облику медаљона. Сачињен је од два, већа и четири мања пластична кружна проширења у облику розете који су повезани са корицама мача. Кружна проширења на доњем делу каније такође су декорисана – на већим розетама урезани су биљни мотиви. На мањем пластична декорација је далеко сиромашнија, орнамент је изведен у облику плитке канелуре која прати ивицу розете. Овако обликован ортбанд, ромбичног облика, има пуно сличности са налазима на келтским некрополама у Мађарској. Међу њих свакако спада мач са канијом из гроба 15 са келтске некрополе у Kosd-у (северна Мађарска), мада су урезни орнаменти на горњем делу корица различити (корице мача из гроба 15 у Kosd-у имају за мотив пар змајева). Други примерак потиче из девастираног, спаљеног гроба 4 са некрополе Rezi-Reziczeri sandipt, у западној Мађарској.

Други ортбанд медаљона има исте карактеристике, али је лошије израђен. Могуће је да је у питању двојни гроб, као што је то био случај са налазом из Оџака, или пак овај део каније мача потиче из другог гроба.

Међу налазима је и гвоздени умбо полукружног облика са широким, трапезастим крилцима на којима се налазе велики закивци. Умбо има аналогија са примерком из гроба 29 са келтске некрополе на Карабурми (Београд) и са умбом у гробу 23 на некрополи у Добови (Словенија).

Међу налазе спадају и три копља различитог облика. Наиме, једно копље је са дугачким, а узаним листом (дужине 54 цм) и слабије наглашеним средишњим ребром и завршава се кратким купастим усадником. Друго копље (дужине 35 цм) је делимично оштећено, има јако

дугачак купасти насадник и кратко а узано сечиво. Треће копље (дужине 45 цм) припада типу копаља са кратким купасти усадником, широким листом и наглашеним средишњим ребром. Ова копља имају многе аналогije на келтским некрополама у Подунављу, северним деловима Србије и југоисточној Европи.

С обзиром на типолошке карактеристике: ортбанд у облику медаљона, дужину мача, изглед сечива, као и вегетативне украсе на корицама, мач се сврстава у групу мачева украшених у "угарском стилу" односно Kosd D типу по Petres-Szabó типологији, што га временски опредељује крај III и почетак II века старе ере.

Нема сумње да је припадао богатом члану келтске заједнице на што указују и налази са других некропола које се налазе на територији Руме (Жировац, Пашиновац, Баште), а шире територије Срема. И остали налази из овог гроба припадају истом временском раздобљу. И други материјал из овог спаљеног гроба (копља) може се сврстати у исти временски период. То показује да је територија данашње Руме, као и њена шира околина била насељена током целог праисторијског раздобља. Многобројна келтска насеља и некрополе, откривени између јужних делова Фрушке горе и реке Саве, потврђују да је овај простор келтској популацији, током последња три века старе ере, пружао добре услове за опстанак.

Прикупљени материјал из овог спаљеног гроба налази се у Завичајном музеју Рума у Руми.

Литература

Jovan Todorović, Kelti u jugoistočnoj Evropi (Die Kelten in Süd-ost Europa), Beograd 1968, 34, 149, 150, T. XVIII/9, 10

Nives Majnarić - Pandžić, Keltsko latenska kultura u Slavoniji i Srijemu (Keltisch – Latenezeitliche Kultur in Slawonien und Sirmien), Vinkovci 1970, 40, 41

Mitja Guštin, Zeitliche Einordnung der verzierten keltischen Schwerter aus Jugoslawien, Duval – Kruta 1982, 191-202

Miklós Szabo – Eva F. Peters, Decorated weapons of the La Tene Iron Age in the Carpathian Basin, Budapest 1992, 116

Марија Јовановић, Рума – Борковац, Лексикон Келта (у штампи)

Marija Jovanović

Ruma – Site Borkovac, a Celtic Warrior's tomb from the midlatenic period

On the southern slopes of the Fruška Gora mountain, in the suburb of Ruma called Borkovac, a burned tomb of a Celtic warrior was discovered in the middle of the twentieth century. The inventory of the tomb consisted of the following artefacts: a sword with a luxuriously decorated case, an umbo with fan-shaped (i.e. trapezium-shaped) wings, and three long spears, one of which with a wide web, and the remaining two with narrow ones. It also consisted of the lower part of a case of another sword – a medallion-shaped ortband (metal).

This site shows that the territory of present-day Ruma and its neighbouring regions was inhabited during the whole prehistoric period. Numerous Celtic settlements and necropolises, discovered between the southern slopes of Fruška gora and the river Sava, confirm that this region provided good living conditions for the Celtic population in the last three centuries B.C.

The collected artefacts from the burned tomb are kept in the Ruma County Museum in Ruma.

Дивље копање по археолошким локалитетима

У југоисточном Срему у оквиру Специјалног резервата природе Обедска бара, налази се и простор тзв. Купински кут. То је терен унутар најтипичнојег меандра Саве на читавом њеном току. Са северне стране, Купински кут је омеђен локалним асфалтним путем Купиново-обала Саве (расадник тополе Ј. П. Војводинашуме), а на истоку летњим путем Купиново-обала Саве (спрам села Скела). Од места где овај савски меандар почиње (на западном крају поменутог асфалтног пута), до места где се корито реке исправља (код прелаза за Скелу) треба пловити скоро 25 километара, док је замишљена идеално права линија између те две тачке дуга око 4 километра.

Читав овај простор, површине око 2.100 хектара, углавном је под засадима плантажне тополе, а један мањи део је засађен врбом. Значи цео је култивисан, а у поседу је Ј. П. Војводинашуме, и издељен је на 43 шумарска одељења раздвојена шумским просецима. Одељења се разликују по старости стабала тј. по времену садње, тако да су стабла у неколико одељења стигла за експлоатацију, док су у другима на пола вегетације или су недавно засађена.

Кроз разговор са радницима Војводинашума сазнао сам да "у куту неко нешто већ дуже време копа и тражи". Распитао сам се за тачно место где се то копа и да ли знају ко то ради. Сазнао сам да су то неки људи "из преко" и да копају у 32 одељењу.

Убрзо сам (14. октобра 2003) трагом ове информације отишао, са колегом мр Мирком Пековићем, кустосом Војног музеја у Београду, на лице места. Док смо тражили описано место у 32 одељењу, у једном моменту буквално смо упали у некакву јаму. Због делимично опалог лишћа и шибља само на први поглед теже се уочавају неравнине на терену и гомиле ископане земље. Међутим, већ следећег тренутка, и лево и десно између стабала топола, приметили смо брегове. Како смо долазили до једних, појављивали су се други. Било их је на све стране. Наравно уз сваку гомилу земље била је мања или већа јама, готово увек правилног четвороугаоног облика. Димензије ископаних јама су различите, и крећу се од 1 x 1 до 2 x 2, али има и већих: око 3 x 1,5 а неке су скоро 4 x 1,5 или чак 2 м. Дубине ових ископа крећу се од око 70 cm до скоро 1 метар. Због растиња израслог на ископаној земљи, може се закључити да су неке јаме копане раније,

односно, да се на овом терену интензивно и континуирано копа већ пар година. Ивице (зидови) раније копаних јама делимично су се обрушили, па те јаме нису сасвим правилног облика и нешто су плиће.

У избаченој земљи пронађено је доста фрагмената керамичких посуда, делова па чак и неколико целих тегула и опека, једна дршка за нож израђена од јеленског рога и једно коштано шило. Нешто од пронађеног материјала (углавном фрагмената керамике, дршка ножа и шило) понели смо са собом, ради тачнијег хронолошког и културног опредељења локалитета.

Тачан број ископаних јама, овај пут није утврђен. По слободној процени ископано је преко 200 јама на површини од око 250 x 50 метара (преко 1 хектар) што потврђује да је ово драстичан пример дивљег копања и уништавања археолошких локалитета.

Осамнаестог октобра 2003. године поново смо посетили локалитет уништен дивљим копањем, али овај пут заједно са неколико студената (апсолвената) археологије. Том приликом детаљније смо прегледали гомиле избачене земље. Сакупљено је знатно више материјала међу којим се издваја неколико фрагмената посуда терасигилате са мотивом пса у медаљону, као и пар фрагмената словенских посуда украшених урезаном таласастом линијом (валовницом).

Локалитет у 32 одељењу посетио сам и недавно, заједно са др Славицом Крунић председницом Античке секције Српског Археолошког Друштва, Слободаном Велимировићем кустосом Завичајног музеја у Руми, Мишом Игњатовићем кустосом Музеја града Београда и Александром Ранисављевићем археологом. Направљено је више снимака терена и појединих јама. Овај пут, осим јесење кише, слику о величини локалитета, као и броју ископаних јама нарушава опало лишће залепљено за влажну земљу.

На основу раније сакупљеног материјала, као и предмета пронађених овом приликом, може се закључити да припада периоду 4. века неше ере и касније, тј. касној антици и раном средњем веку. На овом локалитету је вероватно била већа касноантичка некропола. То се може закључити на основу распореда, димензија и дубина ископаних јама које вероватно представљају гробне целине, као и на основу материјала пронађеног у избаченој земљи.

Имајући у виду да се на супротној обали Саве, преко пута овог локалитета налази село Бељин и ушће речице Вукодраже у Саву, где је регистровано римско утврђење, за очекивати су интензивни трагови људског присуства из тог времена и на супротној страни тј. у Купинском куту. Додајмо овоме и чињеницу да је један од главних римских путева у Панонији, пут *Cusum* (Петроварадин) – *Solnok* (код Басијане) – Купиново –

Бељин овде прелазио преко Саве, извесно је рачунати са некрополом у близини пута.

Приликом изласка на терен 18. октобра, у једној јами пронашли смо ашов и лопату за копање, остављене за следећу прилику, што само говори о дрскости дивљих копача који константно долазе овамо и систематски уништавају локалитет. Такође је констатовано неколико дубоких и више десетина метара дугих бразда између редова топола и то у оба смера, начињених тракторским плугом или плугом за риголовање. С обзиром да су ове бразде плиће од ископаних јама, вероватно представљају старије, односно прве покушаје "ископавања" на овом локалитету. Од овог начина се како изгледа брзо одустало, јер механизацијом се није могло прићи довољно близу стаблима, док је много јама ископано тик уз стабла, а нека су чак и поткопавана. Многим стаблима је откривено корење и са две, па чак и три стране, а с обзиром на дубину ископаних јама право је чудо да још стоје усправно. Тополе у овом одељењу старе су 10-ак година, тј. на половини су вегетације. Питање је како ће оне уопште стасати за експлоатацију и како ће тада изгледати извоз дрвене грађе преко дубоких јама обраслих у ниско шибље.

У подручју под шумом, где нема свакодневних активности, локалитет је могао бити откривен, вероватно приликом садње топола, када је терен био очишћен од растиња. Наиме, за садњу младих топола, на правилном размаку се машински (бургијом закаченом за трактор) буше дубље рупе. Сигурно је тада на више места бургија закачила и неки археолошки материјал те га избацила на површину. Радници који су полагали саднице у рупе и затрпавали их, сигурно су запазили тај материјал (вероватно је било и металних предмета), а приче које неминовно следе о "некаквим излупаним ћуповима" и ко зна чему све још, распалиле су машту самозваних "археолога аматера", охрабриле их да почну са "истраживањима", а што је све довело до вишегодишњег, систематског уништавања овог локалитета.

Ово је драстичан пример нечег што се, нажалост свакодневно дешава на многим, науци непознатим локалитетима, али и на археолошким налазиштима већ стављеним под заштиту државе, па чак и онима од изузетног значаја, како за нашу, тако и за светску културну баштину.

Illegal Digging at Archaeological Sites

In the south-eastern region of Srem, within the special natural reservation called the Obedska pond (*Obedska bara*), there is a site called the Kupinski corner (*Kupinski kut*), covering about 2.100 hectares. Following a lead we received that some people have been tampering with the site, mr Mirko Peković, MA, curator of the Military Museum in Belgrade, and I visited this archaeological locality. We found there to be many (over 200) rectangular pits and piles of dug-up soil. Many artefacts were found in the piles of soil, such as: pottery fragments, several whole tegulae and bricks, a knife handle made from deer horn and a bone-made awl.

Subsequently, a team of colleagues from the Serbian Archaeological Society, the Ruma County Museum and the Museum of Belgrade visited this site, which was destroyed by illegal digging, several times. A considerable collection of artefacts was collected on these occasions, such as the following: pottery fragments terra sigillate with the motif of a dog in a medallion, as well as a couple of fragments of Slavic pottery decorated with wave-shaped lines. These findings reveal the existence of an ancient necropolis.

This case represents a drastic example of illegal tampering with archaeological sites. Unfortunately, this is not uncommon to happen at many sites, not only the unknown ones, but also the scientifically recognised archaeological sites, some of which are under the State's protection, being of great value for both the local and the world's cultural heritage.

Изразито профилисане и коленасте фибуле из Завичајног музеја Рума

Фибуле су настале у бронзаном добу. Служиле су као посебна врста игле за спајање два дела тканина.¹ Од изразито функционалних предмета, у римској цивилизацији оне су еволуирале у накит који је указивао на достојанство и статус, нарочито у војсци, а касније и у цивилном друштву. Фибуле су у почетку, као саставни део војне опреме римског војника, биле једноставне - једноделне, а касније су почеле да се јављају складно сложене и украшене дводелне фибуле. У доба Римског царства, у моди су биле сребрне и златне фибуле,² које су се најчешће носиле на десном рамену. Пошто у Музеју у Руми нема златних и сребрних фибула, може се претпоставити да су фибуле које се ту налазе, ношене више због њихове функционалности и потребе, него због моде. Оне спадају у накит, а будући да су биле обавезан део ношње римских грађана и других слојева становништва, веома су распрострањене.

У Завичајном музеју Рума најбројније су фибуле из доба тетрархије, и то оне које припадају крстастом типу. То је време када престају да се производе изразито профилисане фибуле, а још увек се производе млађи типови коленастих фибула.

У овом раду биће речи о бронзаним изразито профилисаним и коленастим фибулама које се налазе у Завичајном музеју Рума.

Систематско ископавање

Покретном материјалу из културног слоја, који се може прецизно одредити на основу примарне документације, припада изразито профилисана фибула Т. инв. 38.³ Ова фибула је већ објављена, на цртежу Т. II, слика 1, види се како је изгледала пре конзервације. На табели II,

¹ Бојовић Д., 1983, 14.

² Даутова - Рушевљан В., 1977, 3; Крунић С., 2003, 37.

³ Покрајински заовд за заштиту споменика културе из Новог Сада приликом заштитних ископавања електродалеководу Пећинци - Буђановци 1988, под руководством Олге Брукнер.

слика 2, приказана је та иста фибула (кат. бр. 3) после конзервације. Перфорације на стопи одређују ову фибулу у старији тип изразито профилисане, а то четврти откопни слој стубног места број 6 код Пећинаца, на локалитету Будимља, датира у 1. век нове ере. То се хронолошки слаже са домородачком керамиком "S"-профилације која је пронађена заједно са поменутом фибулом. Поменута локација припада Стубном месту 6/1, сонда 3.⁴ Овај археолошки материјал, посебно керамика, указује на домородачко насеље.

Изразито профилисане фибуле - Т. II, Т. IV

У Завичајном музеју Рума налазе се 34 изразито профилисане бронзане фибуле. Карактеристика ових фибула је јака профилација са мање или више профилисаним задебљањем на луку. То су једночлане, или двочлане фибуле са спиралном конструкцијом. Лук је развијен, кружног или полукружног профилисаног пресека, са дугом стопом која се завршава дугметом. Основна подела изразито профилисаних фибула је на оне са, и оне без потпорне греде, а могу се издвојити и изразито профилисане фибуле које имају два задебљања на луку, затим псеудо војничке фибуле, као варијанта изразито профилисаних фибула са једном, или две луковике на луку.

Изразито профилисане фибуле воде порекло од познатолатенских фибула са задебљаном главом и луком, чији је држач игле у виду рама. Бројне су у Северној Италији и у области Алпа, а на територији Балкана и Паноније процентуално, а и бројчано, највише су заступљене у Сисцији, где су представљале више од 50% фибула.⁵ Сисција се сматра једним од центара производње и развоја римске културе у провинцији Панонији.⁶ У Источној Среми очигледна је разлика у афинитету становништва према изразито профилисаним фибулама у односу на Западну Панонију.⁷

А. Изразито профилисане фибуле са потпорном гредом кат. бр. 1-20 (Т. II/2 и Т. IV/1-4, 8) имају потпорну греду на глави, која заједно са тетивом учвршћује опругу фибуле. Опруга која се издужује у иглу понекад је изведена из тела фибуле и продужава се преко спирале до игле фибуле, а може бити посебно израђена и причвршћена за главу фибуле. Од начина на који је опруга повезана са телом фибуле зависи да ли је реч о једночланим, или двочланим фибулама. Опруга на глави фибуле често има осам навоја.

Лук фибуле украшен је задебљањем које је понекад једном, а некад више пута профилисано. Задебљање на луку често јасно одваја лук од стопе, која на свом крају има дугметаст украс. Држач игле код старијих типова је перфориран, док је касније израђиван без перфорације. Правоугаоне перфорације на стопи су ређе и старије од кружних. Олучасти завршетак држача игле служи за придржавање игле.

Старије варијанте ових фибула, могу се датовати у 1. век, а млађа без перфорација у 2. век.⁸

Б. Изразито профилисане фибуле без потпорне греде⁹ кат. бр. 21-24 (Т. IV/5, 6) настале су развојем горе поменутих фибула. Главна карактеристика ових фибула је да на глави немају потпорну греду, и да зарубљено делтоидни лук на средини има гребен који подсећа на слеме. Лук је са унутрашње стране раван, тако да је профилација на њему само са спољашње стране. Држач игле је пуно израђен, без перфорације и углавном је висок, а хвата иглу олучастим завршетком.

Ове фибуле се датују у 2. и прву половину 3. века.¹⁰

Коленасте фибуле - Т. V

У Завичајном музеју Рума налазе се 22 бронзане коленасте фибуле. Претпоставља се да су коленасте фибуле¹¹ настале развојем северноевропских типова фибуле, мада постоје и претпоставке да су настале од изразито профилисаних фибула.

Коленастих фибула највише има дуж римског лимеса, што указује да их је употребљавала војска.

Уопштено се узима да су се ове фибуле употребљавале код нас од 2. до 3. века, а поједине варијанте биле су у употреби и током 1. и 4. века. Фибуле са уздужно постављеним држачем у односу на лук игле, старије су од оних са попречно постављеним држачем. Фибуле ове варијанте са опругом, старије су од оних на шарнир. Коленасте фибуле на шарнир највише су распрострањене у источном делу Римског царства, где су у употреби током 2 - 4 века.

⁸ Бојовић Д., 1983, 31, Т. 5-11; Ковић Г., 2003, 48; Петровић Б., 1997, 96; Јовановић А., 1978, 51; Брукнер О., Даутова - Рушевљан В., 1987, 59; Брукнер О., 1995, 102.

⁹ Брукнер О., 1995, 138; Даутова - Рушевљан В., 1995, 112.

¹⁰ Бојовић Д., 1983, 38, Т. 11-13.

¹¹ Исто, 31, Т. 5-11; Ковић Г., 2003, 48; Петровић Б., 1997, 96; Јовановић А., 1978, 51; Брукнер О., Даутова - Рушевљан В., 1987, 59.

¹² Бојовић Д., 1983, 52-58.

⁴ Ћирић С., 2000, 21.

⁵ Иванишевић В., Николић - Ђорђевић С., 1997, 132.

⁶ Кошчевић Р., 1980, Т. XIII, 91, 93-95; Даутова - Рушевљан В., 1987, 60.

⁷ Бојовић Д., 1983, 31; Ковић Г., 2003, 48; Петровић Б., 1997, 96; Јовановић А., 1978, 51; Брукнер О., Даутова - Рушевљан В., 1987, 59; Кондић В., 1961, 210.

На глави фибуле налази се опруга која може бити постављена у ваљкастој чаури, или слободна. Та опруга је одвојена од лука фибуле полукружном или угаоном потпорном гредом. Поред тога, ове фибуле могу имати шарнир механизам. У том случају, немају потпорну греду. Стопа ових фибула најчешће се завршава украсом у облику трна или дугмета. На основу наведених карактеристика, фибуле можемо поделити на¹²:

- А. Коленасте фибуле са опругом и полукружном потпорном гредом; Т. V/1
- Б. Коленасте фибуле са опругом и угаоном потпорном гредом; Т. V/5, 6
- В. Коленасте фибуле са опругом у чаури; Т. V/4
- Г. Коленасте фибуле са шарниром; Т. V/2, 3

А. Коленасте фибуле са опругом и полукружном потпорном гредом

Варијанта 1, кат. бр. 4 Т. V/1

Ове фибуле великих димензија, имају полукружан пресек лука, висок и витак држач игле. Украс према ивици полукружне потпорне греде. Код ове варијанте је чест украс у облику малих једва видљивих скоро паралелних уреза.¹³

Варијанта 2, кат. бр. 2

Ове фибуле малих димензија имају полукружан пресек лука. Држач игле који недостаје је висок и витак, то су главне карактеристике ове варијанте. Битна разлика између ове варијанте и варијанте 1 је мала димензија и не украшена потпорна греда.¹⁴

Варијанта 3, кат. бр. 5 Т. V/5, 6

Главне карактеристике ове варијанте су троугаони пресек лука. Према ивици полукружне потпорне греде фибуле имају украс у облику малих једва видљивих скоро паралелних уреза.¹⁵

Варијанта 4, кат. бр. 1 и 3

Уздуж фацетиран лук код ове фибуле је главна карактеристика ове варијанте.¹⁶

Б. Коленасте фибуле са опругом и угаоном потпорном гредом;

Варијанта 1, кат. бр. 6 Т. V/3

Правоугаона потпорна греда и велике димензије, су главне карактеристике ове варијанте. Код Д. Бојовића оне припадају варијанти 2.¹⁷

В. Коленасте фибуле са опругом у чаури; Т. V/4

За ове фибуле главна карактеристика је опруга у чаури. Држач игле може да буде постављен попречно и уздужно, као код примерка из шабачког Музеја.¹⁸

Г. Коленасте фибуле са шарниром. Т. V/2, 3

За ове фибуле главна карактеристика је шарнир на глави.

Варијанта 1, кат. бр. 9, 11, 12

Код ових масивних фибула лук је обликован у облику латиничног слова с. Лук је углавном украшен фацетирањем. Држач игле је изузетно висок, у односу на лук, постављен је по дужини. На глави иза ваљкастог дела се налази мање полукружно задебљање.¹⁹

Варијанта 2, кат. бр. 10 Т. V/2,

Код ових масивних фибула лук је преломљен скоро под правим углом. Лук је углавном украшен фацетирањем. Држач игле изузетно је висок, у односу на лук, по дужини је постављен. На глави иза ваљкастог дела је мање полукружно задебљање.²⁰

Варијанта 3, кат. бр. 8, 18, 19, 20

Ове фибуле Д. Бојовић ја сврстао у варијанту 9. Оне имају попречно постављен држач игле, који је на доњој страни углавном напред повијен. Иза ваљкасте главе лук нема потпорно задебљање. Лук је најчешће троугаоног пресека, по дужини је понекад фацетиран. Стопа у овом случају полукружно проширена, може да буде и троугаоно проширена. Оваквих фибула има у музејима у Београду, Нишу и Параћину.²¹

¹² Исто, 52; Ковић Г., 2003, 53; Петровић Б., 1997, 97; Јовановић А., 1978, 53.

¹³ Исто, 55; Ковић Г., 2003, 53; Петровић Б., 1997, 141; Милошевић П., 1995, 198; Манојловић - Маријански М., 1987, 65. Т. 7/1, 2.

¹⁴ Бојовић Д., 1983, 55; Ковић Г., 2003, 53; Петровић Б., 2003, 142.

¹⁵ Бојовић Д., 1983, 55.

¹⁶ Исто, 55. Ковић Г., 2003, 54; Петровић Б., 2003, 142.

¹⁷ Исто, 56. Ковић Г., 2003, 55.

¹⁸ Исто, 52. Ковић Г., 2003, 54.

¹⁹ Исто, 58. Ковић Г., 2003, 55.

²⁰ Исто, 59. Ковић Г., 2003, 55.

²¹ Бојовић Д., 1983, 60; Петровић Б., Јовановић А., 1978, 53.

Варијанта 4, кат. бр. 22 Т. V / 3

Фибуле ове варијанте имају дужу ваљкасту главу са изнад главе проширеним луком, тај део лука је савијен у полукруг. Отвор у савијеном полукружном делу је у облику полукруга, у случају фибуле под кат. бр. 22 недовршен. Лук је према стопи ужи и углавном правоугаоног или трапезастог пресека. Ове фибуле би по подели Д. Бојевића припадале 11 или 17 варијанти.²² Г. инв. 864.

Каталог

Бронзане изразито профилисане фибуле и коленасте фибуле које се налазе у Завичајном музеју Рума углавном немају сачувану опругу, тетиву и иглу.

Изразито профилисане фибуле

А. Изразито профилисане фибуле са потпорном гредом

1. Т. IV/3

Војничка варијанта изразито профилисане фибуле са осам навоја и спољашњом тетивом. Лук ромбоидног пресека благо се проширује према дугметастом украсу на средини лука. Дугметасто проширење на крају оштре кривине лука, према глави, бочно ојачано са малим прстенастим задебљањем. Стопа се сужава тако да добија облик клина. Дугачак пун држач игле, сужава се према крају до облика латиничног слова В. Олучаст део дугачак, већим делом сачуван. Дуж. 5,6, шир. 2,1 цм. Г. инв. 813. Поклон, Добринци. Дат 1 - 2. век.

2. Т. IV/1

На глави фибуле, са леве стране сачувана три навоја. Иза потпорне греде широк делтоидан лук, који се сужава према благо профилисаном дугметастом задебљању на крају лука. Дугачак држач игле је косо засечен, са две кружне перфорације на средини стопе. На њеном крају налази се мало непрофилисано дугме. Олучаст део делимично сачуван. Недостаје игла и пола опруге. Дуж. 7,5, шир. 2 цм. Г. инв. 814. Поклон, Жарковац. Дат. 1. век.

3. Т. II/1, 2

На глави фибуле било осам, а очувано је четири навоја и цела спољашња тетива. Иза потпорне греде широк делтоидан лук, који се сужава према дугметастом задебљању при крају лука. Дугачак држач игле је косо засечен, са две кружне перфорације на средини стопе. На њеном крају налази се мало непрофилисано дугме. Олучаст део делимично сачуван. Недостаје игла и десна половина опруге. Дуж. 9; шир. 2,2 цм. Т. и. 38 Г. инв. 591. Пећинци, л. Будимља. Дат. 1. век.

Објављено: Слободанка Ћирић, "Заштитно сондажно ископавање електро-далековод Пећинци - Буђановци", Зборник III-IV Рума 2001. стр. 11, слика бр. 35.

4.

Фibuла слична претходној, са наглашенијим извијањем лука и стопе у облику латиничног слова С. Иза потпорне греде широк делтоидан лук, сужава се према благо профилисаном дугметастом задебљању на средини лука. Дужи део делтоидног лука по дужини благо фацетиран. Држач игле је косо засечен. На њеном крају налази се мало непрофилисано дугме, које се завршава са трном. Стопа са две перфорације делимично сачувана. Недостаје олучаст део, игла и цела опруга. Дуж. 4,8; шир. 2 цм. Г. инв. 815. Н.н. Дат. 1. век.

5. Т. IV/2

Фibuла слична претходној. На глави фибуле осам навоја и спољашња тетива. Иза потпорне греде широк лук, у облику зарубљеног делтоида, који се сужава према дугметастом задебљању на средини лука. Дугметасто задебљање фланкирано са две мале профилације. Дужи део делтоидног лука по дужини благо фацетиран. Држач игле косо засечен. На њеном крају налази се мало непрофилисано дугме, које се завршава са трном. Стопа са две перфорације и равно засеченим држачем. Олучаст део косо засечен. Недостаје игла. На слици Т. IV/2 фibuла пре чишћења, са једном рупом на стопи. Дуж. 5, шир. 2,2 цм. Г. инв. 816. Поклон. Добринци. Дат. 1. век.

6.

Фibuла са осам спиралних навоја на глави. Између потпорне греде и почетка трапезастог проширења стањени део у облику врата. На средини лука троугаоног пресека гребен фланкиран са обе стране полукружном профилацијом. Стопа се завршава са трном на обрнуто купастом задебљању, које је према држачу игле, на ужем купастом делу, украшено прстенастим задебљањем. Држач игле трапезаст. Олучаст део косо засечен, делимично оштећен. Недостаје игла. Дуж. 3,9, шир. 2 цм. Г. инв. 466. Поклон, Грабовци, л. Влатинци. Дат. 1 - 2 век.

²² Исто, 60 и 61.

7.

Рецентно савијена фибула, лук троугаоног пресека. Између потпорне греде и почетка трапезастог проширења стањени део у облику врата. На средини лука гребен фланкиран са обе стране благом полукружном профилацијом. Стопа се сужава после троструко профилисаног задебљања на луку. Делимично сачувана стопа и држач игле. Недостаје део стопе и лука, игла и цела опруга. Дуж. 5,2, шир. 1,7 цм. Г. инв. 817. Поклон, Добринци. Дат. 1 - 2 век

8. Т. IV/4

Између потпорне греде фибуле и почетка трапезастог проширења стањени део у облику широког врата. На средини лука дугметасто задебљање. Делимично сачувана стопа и држач игле, са две фрагментоване перфорације. Недостаје олучаст део, игла и цела опруга. Дуж. 3, шир. 1, 8 цм. Г. инв. 818. Поклон, Добринци. Дат. 1 - 2. век.

9.

Рецентно савијена фибула, лук елипсоидног пресека. Између потпорне греде и почетка трапезастог проширења стањени део у облику врата. На средини лука дугметасто задебљање фланкирано са обе стране благом кружном профилацијом. Стопа се благо сужава после троструко профилисаног задебљања на луку и завршава дугметастим задебљањем. Делимично сачувана држач игле. Недостаје део држача за иглу, игла и цела опруга. Дуж. 5,5, шир. 1,6 цм. Г. инв. 819. Н.н. Дат. 1. и 2. век.

10.

Између потпорне греде и почетка трапезастог проширења стањени део у облику врата. На средини лука гребен фланкиран са обе стране благом полукружном профилацијом. Недостаје део лука, цела стопа, држача за иглу, игла и цела опруга. Дуж. 2,9 шир. 1,0 цм. Г. инв. 616. Поклон, Жарковачки атар. Дат. 1 - 2. век.

11.

Фрагмент фибуле сличан претходном. Између потпорне греде и почетка трапезастог проширења стањени део у облику врата. На средини лука гребен фланкиран са обе стране благом полукружном профилацијом. Стопа се сужава после троструко профилисаног задебљања на луку. Делимично сачувана стопа, држач игле. Недостаје завршетак стопе и лука, игла и цела опруга. Дуж. 3, шир. 1 цм. Г. инв. 820. Поклон, Жаркваци. Дат. 2. век.

12.

На глави фибуле очувана лева страна спирале са четири опруге од осам. Између потпорне греде и почетка трапезастог проширења стањени део у облику широког врата. На средини лука гребен фланкиран са обе

стране благом полукружном профилацијом. Стопа се сужава после троструко профилисаног задебљања на луку до благо профилисаног дугметастог задебљања на крају стопе. Делимично сачуван држач игле. Недостаје завршетак држача игле, олучаст део, игла и цела опруга. Дуж. 6, шир. 2 цм. Г. инв. 821. Н.н. Дат. 1 - 2. век.

13.

Слична претходној. На глави су сачувана четири навоја, од осам. Између потпорне греде и почетка трапезастог проширења стањени део у облику широког врата. На средини лука гребен фланкиран са обе стране благом полукружном профилацијом. Стопа се сужава после троструко профилисаног задебљања на луку свом крају. Делимично сачуван држач игле. Недостаје завршетак стопе, олучаст део, игла и десни део опруге. Дуж. 3,4, шир. 1,7 цм. Г. инв. 822. Поклон, Платичево. Дат. 2. век.

14.

На глави фибуле сачуван део спољашње тетиве. Између потпорне греде и почетка трапезастог проширења стањени део у облику широког врата. На средини лука гребен фланкиран са обе стране јасном полукружном профилацијом. Стопа се сужава после троструко профилисаног задебљања на луку. На крају стопе профилисаног дугме са оштећеним трном. Држач игле трапезаст, оштећен. Недостаје олучаст део, игла и опруга. Дуж. 5,4, шир. 1,8 цм. Г. инв. 823. Н.н. Дат. 2. век.

15.

Слична претходној. Фибула је рецентно савијена, са 10 навоја на глави. Делимично очувана спољна тетива. Разликује се од претходне по томе што ова фибула има дугачак стањени део у виду врата између потпорне греде и почетка трапезастог проширења лука. На средини лука висок гребен фланкиран са обе стране јасном полукружном профилацијом. Лук троугаоног пресека. Лук се сужава после троструко профилисаног задебљања до дугметастог задебљања на крају стопе. Дугметасто задебљање на крају стопе завршава се са трном на средини. Држач игле трапезаст са косо засеченим олучастим делом. Недостаје игла. Дуж. 3, шир. 2 цм. Г. инв. 824. 2 цм. Поклон, Жарковац. Дат. 2. век.

16. Т. IV/8

Очувана глава и део лука са осам спиралних навоја, делимично поломљен један навој. Спољашња тетива. Потпорна греда са стањеним делом у виду врата, наставља се на делтоидни лук ужи од главе. Недостаје већи део лука, цела стопа и игла. Дуж. 2, шир. 1,9 цм. Г. инв. 825. Поклон, Деч. Дат. 1 - 2 век.

17.

Очувана глава и део лука са вероватно осам спиралних навоја, од којих је очувано четири. Спољашња тетива. Потпорна греда са стањеним делом у виду врата наставља се на лук фацетиран по дужини. Лук почиње у облику трубе. Недостаје већи део лука, цела стопа, игла и четири навоја. Дуж 2,2, шир. 2,3 цм. Г. инв. 826. Н. н. Дат. 1 - 2 век.

18.

Очувана лева страна опруге изразито профилисане фибуле са четири навоја, цела опруга је вероватно имала осам навоја и спољашњу тетиву. Иза потпорне греде широк заравњен делтоидан лук, сужава се према, са обе стране благо профилисаном, дугметастом задебљању на средини лука. На крају стопе налази се мало непрофилисану дугме, које се завршава са излизаним трном. Фибула има деформисану стопу на десно. Држач игле већим делом недостаје, као и десни део навоја. Очувана дужина 4, а вероватна дуж. 7, шир. 1,6 цм. Г. инв. 827. Поклон, Пећинци, л. Сувача. Дат. 1. - 2. век.

19.

Слична претходној, с том разликом што је на глави са леве стране сачувано само два навоја, а савијена стопа на десно има боље очувано дугме на крају стопе и трн. Иза потпорне греде широк заравњен делтоидан лук, сужава се према обе стране благо профилисаном дугметастом задебљању на средини лука. На крају стопе налази се мало непрофилисану дугме, које се завршава са добро очуваним трном. Недостаје држач игле, игла и већина опруге. Очувана дужина 4, вероватна дуж. 5,6 цм. Г. инв. 828. Поклон, Пећинци, л. Сувача. Дат. 1. - 2. век.

20.

Иза потпорне греде широк заравњен делтоидан лук, сужава се према са обе стране благо профилисаном дугметастом задебљању на средини лука. Недостаје мањи део лука, цела стопа, игла и опруга. Дуж. 3,3, шир. 2 цм. Г. инв. 829. Поклон, Пећинци, л. Сувача. Дат. 1-2. век.

Б. Изразито профилисане фибуле без потпорне греде

21.

Фибула са 10 навоја, опруга са спољашњом тетивом, наслања се на ромбоидан лук троугаоног пресека. На средини лука троструко профилисан гребен са доминантним централним испупчењем. На крају стопе профилисану дугме. Лук и стопа целом дужином благо биконични. Држач игле трапезоидан. Олучасти део косо засечен. Недостаје игла. Дуж. 4,6, шир. 2,3 цм. Г. инв. 830. Н. н. Дат. 2. век.

22. Т. IV/6

Фрагмент главе и лука фибуле. Очувана спирална опруга од 9 навоја са спољашњом тетивом. На тетиву се наставља ромбоидно проширење, троугаоног пресека. Недостаје десети навој, игла, стопа и већи део лука. Дуж. 2 шир. лука 1,8 цм шир. навоја. Г. инв. 831. Поклон, Жарковац. Дат. 3. век.

23.

Фрагмент главе и лука фибуле. Очувана истегнута спирална опруга. Иза опруге се наставља лук у облику ромбоидног проширења. Лук троугаоног пресека. Недостаје већи део лука, цела стопа, већи део опруге и игла. Дуж. 4,9, шир. 1,1 цм. Г. инв. 832. Н. н. Дат. 2. век.

24. Т. IV/5

Фибула са биконичном профилацијом на луку и стопи. Лук троугаоног пресека. На средини лука високо полукружно проширење у облику лепезе. На крају стопе дугметасто задебљање на прстенастом постаменту. Држач игле широк, пуно израђен, релативно равно засечен. Олучасти део мало оштећен. Недостаје опруга и игла. Дуж. 5, шир. 1 цм. Г. инв. 833. Пећиначки атар. Дат. 2 век.

Очуване стопе изразито профилисаних фибула

25.

На крају стопе лоптасто задебљање. Стопа са широким, ниским, косо засечним држачем игле. Гребен је бочно фланкиран са по једном мањом полу прстенастом профилацијом на крају лука. Олучаст део делимично оштећен. Дуж. 4,8, шир. 1 цм, вис. држача игле 1,2 цм. Г. инв. 834. Н. н. Дат. 1 - 2. век.

26.

Стопа слична претходној, с том разликом што је држач игле трапезаст, а лоптасто задебљање на крају стопе са трном у центру. Гребен на луку је мањи. Олучасти део је више оштећен. Дуж. 3, шир. 0,8, а вис. држача игле 1,2 цм. Г. инв. 835. Н.н. Дат. 1-2 век.

27.

Стопа слична претходној, с том разликом што на крају стопе нема трн на биконичној лоптици. Гребен на луку је лепо очуван. Држач игле је мало оштећен, тако да се трапезаста форма стопе само наслућује. Олучаст део недостаје. Дуж. 4,3, шир. 0,8, а вис. држача игле је 1,6 цм. Г. инв. 836. Н. н. Дат. 2. век.

28.

Стопа слична претходној, с том разликом што је трапезаст држач игле боље очуван. Олучаст део већим делом очуван. Дуж. 3,8, шир. 0,7, а вис. држача игле је 1,2 цм. Г. инв. 837. Н. н. Дат. 2. век.

29.

На крају стопе профилисано дугметасто задебљање са трном у центру. Трапезаста стопа. Висок гребен на луку, фланкиран бочно са две полупрстенасте профилације. Олучасти део већим делом сачуван. Дуж. 4,9, шир. 1,1 цм, а вис. држача игле 1,4 цм. Г. инв. 838. Н. н. Дат. 2. век.

30. Т. IV/7

Слична претходној, с том разликом што је на крају стопе полулопасто задебљање заравњено. Украсни део на луку као и олучасти део на држачу игле није сачуван. Дуж. 3, шир. 1, вис. држача игле 4 цм. Г. инв. 839. Н. н. Дат. 1-2 век.

31.

Слична претходној, с том разликом што је на крају стопе мање лоптасто задебљање. Дуж. 2,5 шир. 0,5, вис. држача игле 1,3 цм. Г. инв. 840. Н. н. Дат. 1-2 век.

32.

Стопа се завршава дугметастим задебљањем, са трном у центру на крају стопе. На крају лука дугметасто задебљање бочно фланкирано са две прстенасте профилације. На стопи две оштећене кружне перфорације. Олучасти део нје сачуван. Дуж. 4,7, шир. 1, вис. држача игле 1 цм. Г. инв. 841. Н. н. Дат. 1 век

33.

На крају стопе профилисано дугметасто задебљање са излизаним трном у центру. Држач игле трапезаст. Гребен на луку висок, фланкиран бочно са две полупрстенасте профилације. Олучасти део већим делом сачуван Дуж. 3,2, шир. 0,8, вис. игле 0,6 цм. Г. инв. 842. Поклон, Жарковац. Дат. 1 век.

34. Т. II / 3

Стопа се завршава дугметастим задебљањем. При крају лука дугметасто задебљање прма стопи фланкирано са прстенастом профилацијом. Држач игле трапезаст. Перфорација на стопи само наговештена кружним удубљењем. Олучаст део само делимично сачуван. Дуж. 3,3, шир. 0,9, вис. држача игле 0,9 цм. Г. инв. 843. Поклон, Жарковац. Дат. 1-2 век.

Коленасте фибуле

А. Коленасте фибуле са опругом и полукружном потпорном гредом

1.

Фибула са великом полукружном потпорном гредом. На прелазу главе у лук мало полукружно проширење. Лук троструко фацетиран по дужини. На крају полукружно проширене стопе трн. Држач игле висок и узан. Недостаје игла и опруга. Дуж. 3,5, шир. 1,9 цм. Г. инв. 844. Поклон, Жарковац. Дат. 2 -3 век.

2.

Фибула са полукружном потпорном гредом и полуелипсоидним пресеком лука. Недостаје пола лука, стопа и цела опруга са иглом. Дуж. 2,5, шир. 1,4 цм. Г. инв. 845. Поклон, Жарковац. Дат. 2-3 век.

3.

Фибуле са осам навоја, део лука и игле. Лук по дужини фацетиран. Недостаје пола лука, цела стопа и пола игле. Дуж. 3, шир. 2,2 цм. Г. инв. 846. Н. н. Дат. 2-3 век

4. Т. V / 1

Масивна коленаста фибула са великом полукружном потпорном гредом. Лук полукружног пресека иза полукружне потпорне греде а после коленасте кривине лук трапезастог пресека. Стопа се завршава полукружним проширењем на којем је делимично сачуван трн. Недостаје део главе на којој је била опруга, игла и држач игле. Дуж. 4, шир. 2,5 цм. Г. инв. 847. Н. н. Дат. 2-3 век.

5. Т. V / 5,6

Фибула са осам навоја и спољашњом тетивом. Потпорна греда правоугаоног облика. Лук троугаоног пресека. На крају полукружно проширене стопе трн. Висок и витак држач игле. Олучаст део ојачан. Недостаје игла. Дуж. 3,9, шир. 2,4 цм. Г. инв. 848. Н. н. Дат. 2-3 век.

Б. Коленасте фибуле са угаоном потпорном гредом

6.

Фибула са осам навоја и потпорном гредом правоугаоног облика, са луком елипсоидног пресека. На крају полукружно проширене стопе трн. Висок и витак држач игле. Олучаст део ојачан. Игла сачувана. Дуж. 4,0; шир. 2,7 цм. Г. инв. 849. Н. н. Дат. 2-3 век.

В. Коленаста фибула са опругом у чаури

7. Т. V/4

У чаури на глави коленасте фибуле види се шест навоја опруге. Лук је правоугаоног пресека, проширује се према колену, а одатле задржава исту ширину до плочастог проширења на крају стопе у виду трапеза. Недостаје држач игле и игла. Дуж. 3, шир. 1,8 цм. Г. инв. 850. Поклон, Жарковац. Дат. 2-3 век.

Г. Коленасте фибуле са шарниром

8.

Фибула са ваљкастом главом у којој је фрагмент игле. Лук троугаоног пресека. На крају полукружно проширене стопе дугметасто задебљање. Попречан држач игле оштећен. Недостаје игла. Дуж. 4,5, шир. 2,6 цм. Г. инв. 467. Грабовци, л. „Влатинци“. Дат. 2-3 век.

9.

Фибула са ваљкастом главом и малом полукружном потпорном гредом. Лук по дужини троструко фацетиран. Недостаје пола лука, цела стопа и игла. Дуж. 2,6, шир. 2,1 цм. Г. инв. 851. Н. н. Дат. 2-3 век. Дат. 2-3 век.

10. Т. V/2

Фибула слична предходној. Фацетиран лук. Висок широк држач игле профилисан према крају стопе, тако да подсећа на кључ. Недостаје игла. Дуж. 3,3, шир. 2,4 цм. Г. инв. 852. Пећиначки атар. Дат. 2-3 век.

11.

Фибула са ваљкастом главом и делом лука. Лук у пресеку петоугаон, по дужини фацетиран. Недостаје пола лука, цела стопа и пола игле. Дуж. 2,5, шир. 2,4 цм. Г. инв. 853. Н. н. Дат. 2-3 век.

12.

Фибула на шарнир са иглом у ваљкастој глави и делом лука. Лук у пресеку петоугаон, фацетиран по дужини. Недостаје пола лука, цела стопа и пола игле. Дужи. 2,4, шир. 1,4 цм. Г. инв. 854. Н. н. Дат. 2-3 век.

Стопе коленастих фибула

13.

Фрагмент стопе и попречно постављеног држача коленасте фибуле са полукружним проширењем и трном. Није сачуван олучасти део држача

игле. Дуж. 1,8, висина очуваног дела држача игле 1,6 цм. Г. инв. 855. Н. н. Дат. 2-3 век.

14.

Фрагмент коленасте фибуле, очуван део лука троугаоног пресека, и полукружна стопа са трном на крају. Уздужни ојачан олучасти држач игле висок и витак. Дуж. 2, шир. 1,2 цм. Г. инв. 856. Н. н. Дат. 2-3 век.

15.

Фрагментована коленаста фибула, очуван део лука по дужини са три стране фацетиран. Стопа се завршава полукружним проширењем са трном на крају. Уздужни олучасти држач игле ојачан. Дуж. 1,6, висина стопе 2,1 цм. Г. инв. 857. Н. н. Дат. 2-3 век.

16.

Коленаста фибула слична претходној, али без трна на полукружном проширењу стопе. Лук ваљкастог пресека. Дуж. 1,6, висина 2,3 цм. Г. инв. 858. Н. н. Дат. 2-3 век.

17.

Стопа коленасте фибуле слична претходној. Са луком ваљкастог пресека. Разликује се по томе што се стопа завршава троугаоним проширењем које служи као постоље трну. Дуж. 2,2, шир. стопе 1,2 цм. Г. инв. 859. Пећиначки атар. Дат. 2-3 век.

Глава коленастих фибула на шарнир

18.

Сачувана ваљкаста глава. Лук троугаоног пресека. Недостаје игла, крај лука и стопа. Дуж. 2,5, шир. 2,2 цм. Г. инв. 860. Н. н. Дат. 2-3 век.

19.

Сачувана ваљкаста глава. Лук троугаоног пресека. На глави делимично сачувана игла, недостаје крај лука и стопа. Дуж. 2, шир. 2,1 цм. Г. инв. 861. Н. н. Дат. 2-3 век.

20.

Сачувана ваљкаста глава. Лук троугаоног пресека. Недостаје крај лука и стопа и нема иглу. Дуж. 2,2, шир. 2,1 цм. Г. инв. 862. Н. н. Дат. 2-3 век.

21.

Ваљкаста глава коленасте фибуле повезана са луком полукружним проширењем. Лук по дужини фацетиран. Дуж. 1,4, шир. 2,2 цм. Г. инв. 863. Н. н. Дат. 2-3 век.

22. Т. V / 3

Глава коленасте фибуле са луком који је изнад главе проширен и савијен у полукруг. Лук правоугаоног пресека према стопи сужен. Дуж. 1,5, шир. 2,2 цм. Г. инв. 864. Поклон, Жарковац. Дат. 2-3 век.

Закључак

Кад се прегледа документација фибула које се налазе у нашем Музеју, очигледно је да се углавном ради о поклонима без прецизних података о месту и условима налаза.

Од укупно 56 бронзаних фибула из нашег Музеја, 34 су изразито профилисане, а 22 су коленасте. За 30 фибула нема података о месту налаза, и то за 15 изразито профилисаних и 15 коленастих фибула. У нашем Музеју су најбројније изразито профилисане фибуле из Жарковаца - 7 комада, а по 4 су пронађене у Добринцима и Пећинцима. Највише коленастих фибула је из Жарковаца - 4 комада, а 2 су пронађене у Пећинцима. Највише изразито профилисаних фибула пронађено је у Burganae (Нови Бановци) - преко 300 примерака.²³ Неколико изразито профилисаних фибула које се не налазе у нашем Музеју пронађено је у castrum Bononiae (Баноштору),²⁴ и у викусима у Шашинцима, Думбови, Сремским Карловцима, Гомолави, Раковцу, а и у вилама у околини Руме и Пећинаца.²⁵

Оскудни подаци о месту и условима налаза били су пресудни за методолошки приступ проучавању односа између изразито профилисаних и коленастих фибула на територији Источног Срема. Због скромности музејске грађе за утврђивање хронологије и провенијенције овог покретног материјала, пресудна је била типолошка анализа.

Типолошка анализа указује да су тренутно у нашем Музеју, изразито профилисане фибуле, у односу на коленасте бројније за 12 комада. Старије варијанте изразито профилисаних фибула, варијанта I, су ређе и припадају првој половини 1. века,²⁶ а млађе варијанте профилисаних фибула са потпорном гредом²⁷ по Д. Бојовићу варијанте VI, XI, XII, XIII и профилисане фибуле без потпорне греде²⁸ варијанте III, V и VI, престају да се производе почетком 3. века.²⁹ На територији Паноније јављају се током I века, а и у II веку су у употреби у Сирмијуму,³⁰ овај тип фибула датује се у хронолошком распону од Тиберија до краја II века.³¹ На локалитетима Гомолава и Врањ пронађене су изразито профилисане фибуле које су датоване у прву

²³ Даутова - Рушевљан В., 1995, 112.

²⁴ Даутова - Рушевљан В., 1995, 112.

²⁵ Дакле налазе се и у околини тих насеља, односно изван тих castrum, vicus i vila rustica.

²⁶ Бојовић Д., 1983, 33 Т. V.

²⁷ Исто, 35 - 3.

²⁸ Исто, 39 - 40.

²⁹ Исто, 1983, 36-40.

³⁰ Даутова - Рушевљан В., 1987, 59.

³¹ Брукнер О., 1982, Т. X/2; Даутова - Рушевљан В., 1987, 60, Т. 44/2, 5,9.

половину I века.³² Коленасте фибуле пронађене на нашим просторима датују се од 2. до 4. века.³³ Ово показује да су коленасте фибуле касније почеле да се употребљавају у источном делу Срема, али су дуже остале у употреби.

Велика Даутова - Рушевљан наводи да су профилисане фибуле нађене у пограничном подручју, импортоване из радионичких центара са шире територије Паноније, те се не може говорити о њиховој локалној производњи.³⁴ Иако су изразито профилисане фибуле у Завичајном музеју Рума за сад бројније од коленастих фибула, коленасте фибуле ипак изненађују својим великим бројем, што наговештава могућност постојања радионица за њихову израду у Источном Срему. За ову претпоставку, захвалност дугујем професору Александру Јовановићу, а потврду за њу дугујемо полупроизводу коленасте фибуле,³⁵ (Г. инв. 864. Т. V/3) који је пронађен у Источном Срему.³⁶

У Археолошком музеју у Загребу налази се преко 300 профилисаних фибула³⁷ из Нових Бановаца, у Звичажном музеју Рума налази се 34 изразито профилисаних фибула, ван нашег Музеја налазе се фибуле из атара Жарковаца, Добринца, Краљеваца, Буђановаца, Бешке, Купинова, Огара, Доњег Товарника, Карловчића и Сремских Михаљеваца³⁸ што је укупно преко 400 изразито профилисаних фибула. Овај број показује могућност постојања радионице за производњу изразито профилисаних фибула у пограничном подручју Римске империје. Полуфабрикат из Завичајног музеја у Руми (Г. инв. 843 Т. II/1) битно подржава такву претпоставку.

Типолошка анализа бронзаних изразито профилисаних и коленастих фибула из нашег Музеја указује на њихову производњу. Ако прихватимо да два различита полуфабриката из Завичајног музеја Рума и велик број фибула сведоче о постојању радионица, онда број радионица током 2. и 3. века у Источном Срему указује на развијено занатство које потврђује присуство римске војске за чије потребе је највећи број бронзаних фибула из Завичајног музеја Рума и био израђиван. Римске фибуле су знак нових производних односа, средстава за производњу и новог времена које сведоче о крају праисторије и почетку историје у Срему и Подунављу.

³² Овакве фибуле откривене су и на случајним налазима у атару Хртковаца.

³³ Даутова - Рушевљан В., 1995, 112.

³⁴ Исто, 111.

³⁵ Кат. бр. 22 Т. V/3.

³⁶ Податак ми је, током консултација, усмено саопштио ментор проф. Александар Јовановић.

³⁷ Даутова - Рушевљан В., 1995, 112.

³⁸ Низ ових побројаних локалитета познати су ми са рекогносцирања и контаката са локалним становништвом.

Фибуле су у почетку биле једноставне - једноделне (Т. III/1, 2) а тек касније почеле су да се јављају складно сложене и украшене дводелне фибуле (Т. III/4, 5) и фибуле са проламањем (Т. III/3, 6). У доба Римског царства, бронзане, сребрне и златне фибуле³⁹ су представљале јасан статусни симбол војника и грађана.⁴⁰

Скраћенице

Г. инв. - главни инвентар
Т. инв. - теренски инвентар
дат. - датовање
дуж. - дужина
шир. - ширина
н.н. - непознато налазиште
л. - локалитет

³⁹ Даутова - Рушевљан В., 1995, 112; Манојловић - Маријански М., 1987, 65, Т. 7/1, 2.

⁴⁰ Даутова - Рушевљан В., 1977, 3.

Литература

- Бојовић Д., 1983, *Римске фибуле Сингидунума*, Београд.
- Брукнер О., 1995, Домородачка насеља, у: Брукнер О., Анђелић Д., *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем*, Нови Сад.
- Брукнер О., 1995, Римска насеља виле рустике, у: Брукнер О., Анђелић Д., *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем*, Нови Сад.
- Даутова - Рушевљан В., 1977, *Римске бронзане фибуле*, Нови Сад.
- Даутова-Рушевљан В., 1977, *Римске бронзане фибуле*, Нови Сад.
- Даутова - Рушевљан В., 1987, Нумизматички налази и трговачки промет, у: Брукнер О., Даутова Рушевљан В., *Почеци романизације у југоисточном делу провинције Паноније*, Нови Сад.
- Даутова - Рушевљан В., 1995, Занатски производи и нумизматички налази, у: Петровић П., Душанић М., Фрушка гора у античко доба, Нови Сад.
- Иванишевић В., 1997, Николић-Ђорђевић С., Нови трагови античких фортификација у Сингидунуму - локалитет Кнез Михаилова 30, *Сингидунум 1*, Београд.
- Јовановић А., 1978, *Накит у римској Дарданији*, Београд.
- Ковић Г., 2003, Фибуле из античке збирке Народног музеја у Шапцу, *Мусеум 4*, Шабац.
- Кондић В., 1961, Збирка римских фибула из вршачког Музеја, *Рад војвођанских музеја 10*, Нови Сад.
- Кошчевић Р., 1980, *Античке фибуле са подручја Сиска*, Загреб.
- Крунић С., 2003, Пет векова римског Сингидунума, Рађање града; у: *Музеј града Београда 1903 - 2003*, Београд.
- Маријански - Манојловић М., 1987, *Римска некропола код Бешке у Срему*, Нови Сад.
- Даутова-Рушевљан В., Брукнер О., 1992 *Гомолава 3*, Нови Сад.
- Милошевић П., 1995, Римска некропола на излазници митровачке петље, у: Брукнер О., Анђелић Д., *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем*, Нови Сад.
- Петровић Б., 1997, Накит, у: *Античка бронза Сингидунума*, Београд.
- Ћирић С., 2001, Заштитно сондажно ископавање електро далековод Пећинци - Буђановци, *Зборник III-IV*, Рума.

Summary

Slobodan Velimirović

Well-profiled and Jointed Fibulae from the Ruma County Museum

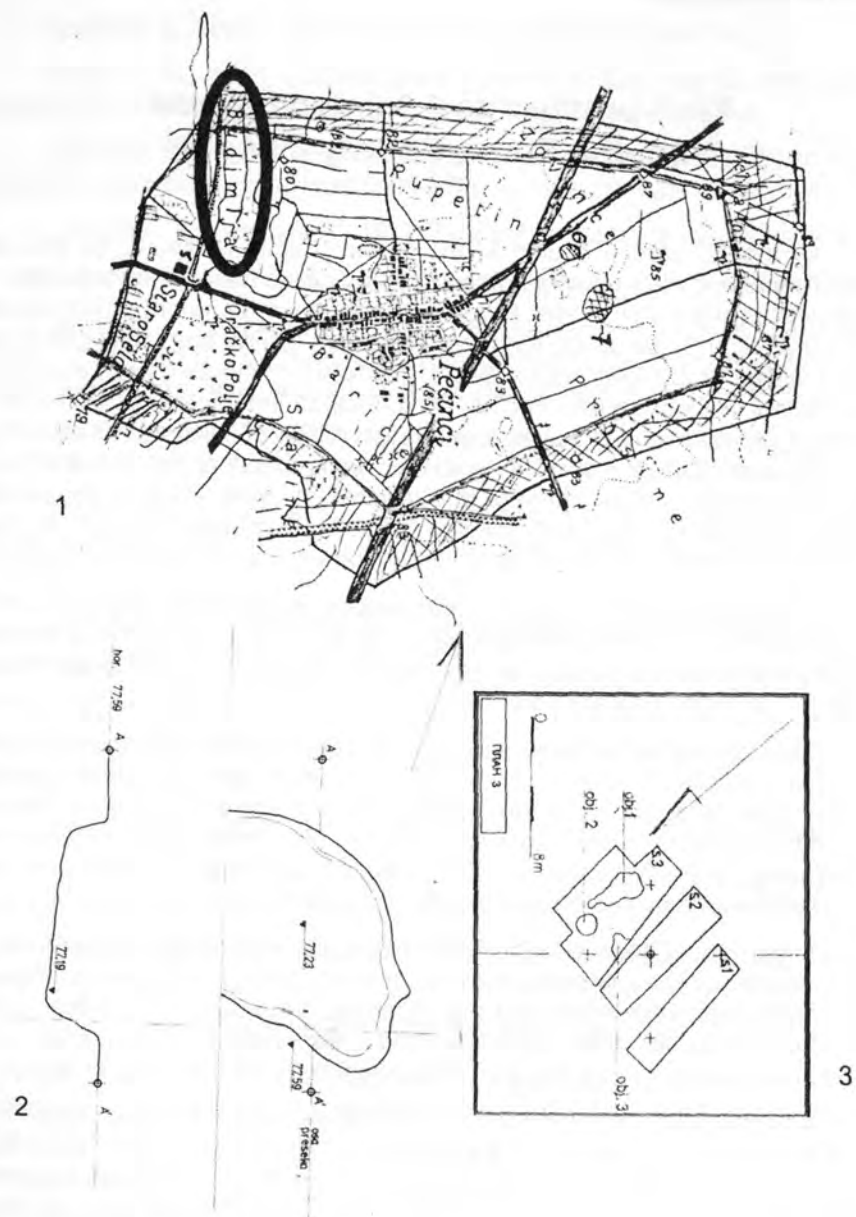
Of the 56 bronze fibulae in the Ruma County Museum, 34 are well-profiled fibulae and 22 are jointed (knee-shaped) ones. Thirty of these fibulae (15 of them well-profiled fibulae and 15 jointed ones) have no record of digging site. In the Ruma County Museum, the most numerous fibulae are well-profiled ones from the village of Žarkovci, which total to 7 artefacts, whereas 4 were discovered in the villages of Dobrinč and Pećinci each. Most of the jointed fibulae (4 items) come from Žarkovci, and two were found in the village of Pećinci. The majority of the well-shaped fibulae, over 300 artefacts, were found at the site Burgenae. Some well-profiled fibulae, not kept in our museum, were found in the castrum Bononiae and in vicuses and villages Šašinci, Dumbovi, Sremski Karlovci, Gomolava (Hrtkovci), Rakovac and in villas in the vicinity of Ruma and Pećinci.

Scarce data on the location and conditions of digging were crucial for determining the methodological approach in the study of the relationship between the well-profiled fibulae labelled by No. 1-34, T. II and T. IV and jointed fibulae No. 1-22, T. V in the eastern Srem region.

The typological analysis reveals that the bronze well-profiled fibulae outnumber the jointed ones in 12 pieces. The older types of the well-profiled ones are rarer and belong to the 1st century A.D, whereas younger types of profiled fibulae with or without supporting beams stopped being manufactured at the beginning of the 3rd century A.D. Jointed fibulae found in our region, date back to the period between the 2nd and 4th century A.D.

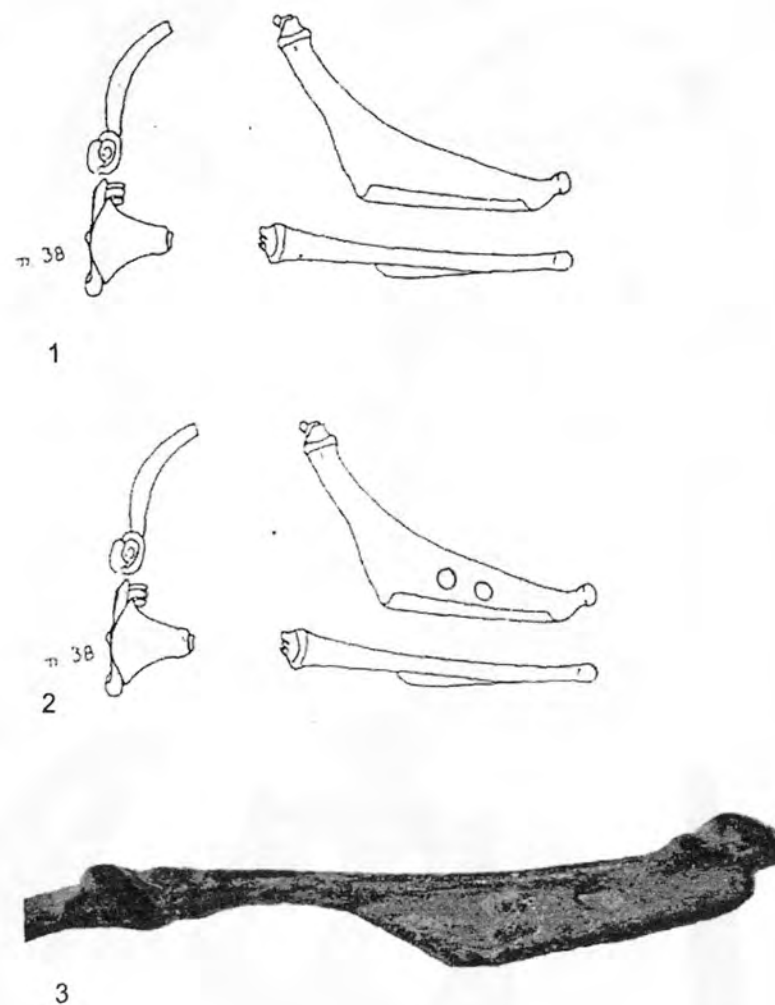
The source Dautova - Ruševljan notes that the profiled fibulae found in the border regions were imported from the manufacturing centers of the Panonia territory, and thus were not locally manufactured. However, a semi-final jointed fibula artefact, labelled by No. 22 T. /3, found in the village of Žarkovci, as well as semi-final well-profiled fibula No. 34 T. II/3, might be evidence of the contrary.

If we accept that the three semi-final fibulae artefacts kept in the Ruma County Museum are evidence of the existence local manufacturing workshops, then the number of workshops reveals a high level of craftsmanship confirming the presence of an army for which most of the bronze fibulae from the Ruma County Museum were made.

Табела I

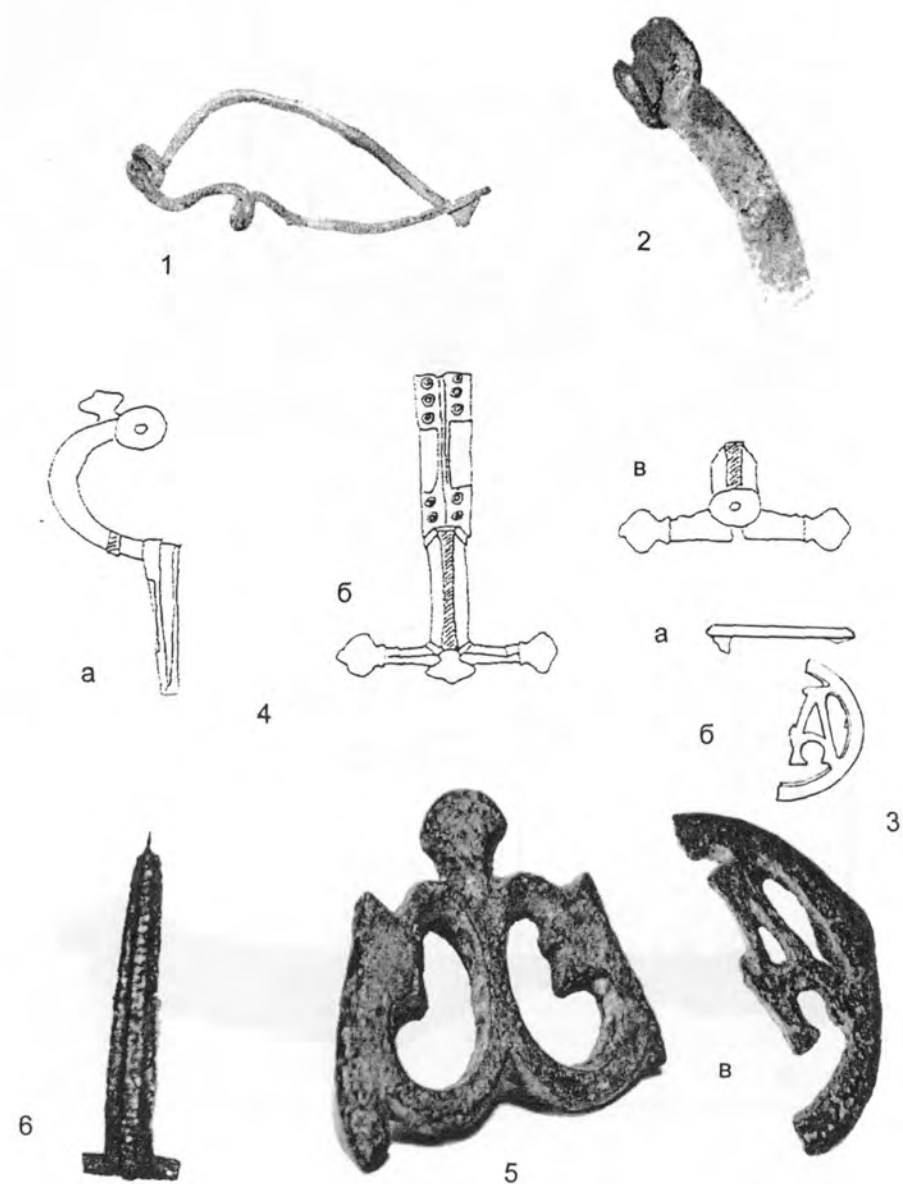
1. Пеџинци – Будимља (лок. стубно место бр. 6);
2. детаљ објекта бр. 3; 3. сонда 3, објекат 3

Табела II

1, 2. Пеџинци - Будимља (лок. стубно место бр. 6);
3. Жарковац

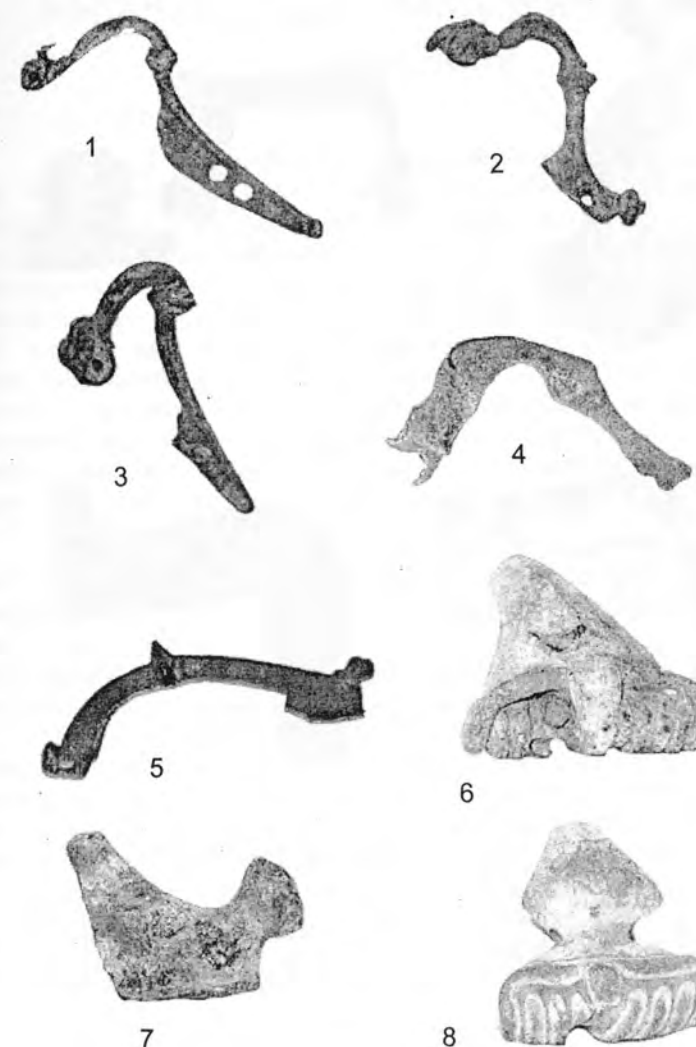
Једноделне и дводелне фибуле

Табела III

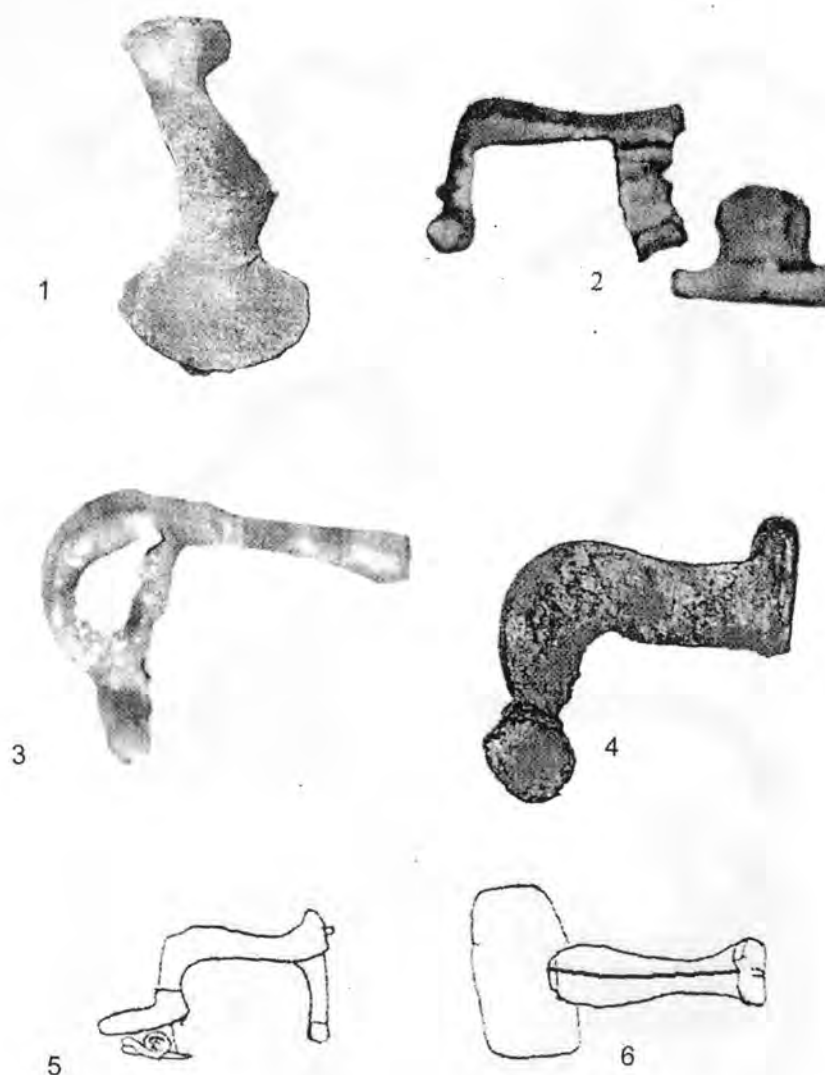
1. Жарковац; 2. непознато налазиште; 3. а, б, в - Пећинци;
4. а, б, в - Рума, Борковац; 5. Ашања;
6. Пећинци, Будимља (лок. стубно место бр. 6)

Изразито профилисане фибуле

Табела IV

1, 6, 7. Жарковац; 2, 3, 4. Добринци; 5. Пећинци; 8. Деч

Табела V

1, 3, 4. Жарковац; 2. Пећинци; 5, 6. непознато налазиште

Прилози за нову типологију келтских копаља у Подунављу и на северном Балкану

Келти су били моћна варварска, ратничка популација, који су снагом свог оружја постали равноправни судеоници у историјским догађајима старог света. Померање келтског становништва из матичне области западне Европе на исток према Панонији и Балкану имало је карактер sukcesивног освајања простора, које се одвијало кроз дуги временски период и то у четири миграциона таласа. Након смрти Александра Великог 323. године пре н. е. започиње келтска консолидација на простору Славоније, Бачке и Срема.¹ То значи да келтско присуство у овом делу српског Подунавља можемо пратити од краја IV и почетка III века пре н. е. Ова миграциона померања Келта утицала су да се њихова култура рашири целом Европом и да на својствен начин униформише европску културу млађег гвозденог доба.

Резултати досадашњих археолошких истраживања доказују да је келтски ратник у областима јужне Паноније и северног Балкана био исто тако добро наоружан као и његов сународник у средњој и западној Европи. Поред мача, копље је уједно и најчешће оружје келтског ратника. Често је један ратник носио два, па и три копља, што је могло бити утврђено по налазима у затвореним целинама, какви су на пример гробови. До сада је на простору српског Подунавља, односно јужне Паноније и северног Балкана откривено неколико стотина келтских копаља, што је својевремено омогућило Јовану Тодоровићу да изврши типолошко-хронолошку класификацију ове врсте материјала, која може и данас да се користи. Ову класификацију Тодоровић је израдио по угледу на сличну поделу Dechelette-а, који је први у Европи направио поделу копаља за све фазе млађег гвозденог доба западне Европе. Као основни параметри у тој класификацији узети су у обзир - димензије, функција, као и промене на уздужном ребру листа копља, мада нису искључени ни други детаљи као што су облик сечива и усадника.²

У атару Купинова, на локалитету Крстови (у литератури познатом као вишеслојно налазиште са латенским слојем) 1995. год. приликом

¹ Todorović Jovan; Kelti u jugoistočnoj Evropi, Beograd, 1986, 6.

² Ibid., 69

копања шљунка на савској обали пронађена су два копља, једно поред другог (сл. 1 и 2).³

Прво копље (сл. 1), је типичан примерак једине до сада познате варијанте IV типа великих копаља. Укупна дужина очуваног дела је 30 цм. Од тога је усадник 11 цм са макс. ф очуваног дела 2,5 цм, док је лист дуг 19 цм са макс. ширином 6 цм. Прелаз из усадника у лист је благ.

Друго копље (сл. 2) такође има наглашено средње ребро правоугаоног пресека, али које је такво само од усадника па до половине дужине листа. Од половине до врха листа ребро није наглашено (губи се), а пресек је ромбичан (као код I типа). Због ове специфичности, склон сам да оваква копља издвојим као посебну варијанту IV типа великих келтских копаља, тј. варијанту **b**. Укупна дужина очуваног дела је 32 цм. Дужина усадника је 11,5 цм са макс. ф 1,5 цм. Лист копља је дуг 20,5 цм са макс. ширином од 4,5 цм. И код овог примерка прелаз из усадника у лист је благ.

Због сличне стилизације средњег ребра оба копља можемо ставити у исти хронолошки оквир и датовати их највероватније у I век старе ере.

Аналогно **c** варијанти I типа, као посебну варијанту IV типа треба издвојити копље такође пронађено у атару Купинова, али на локалитету "Пањеви" (сл. 3). Наиме, ово копље има наглашено ребро правоугаоног пресека које иде до врха листа што га опредељује у IV тип, али је усадник фацетиран. Ово копље је такође случајно пронађено приликом пољских радова. До сада није публиковано и тренутно се налази у приватној збирци. Укупна дужина очуваног дела је 33,2 цм. Усадник је добро очуван (у пуној дужини) са видним фацетама. Дуг је 13,7 цм са макс ф од 2,2 цм. Очувани део листа дуг је 19,5 цм, а макс ширина износи 5,5 цм. Прелаз из усадника у лист је благ. Претпостављена макс дужина овог копља (на основу реконструисаног изгледа) износила би око 50 цм.⁴

Захваљујући љубазности мр Мирка Пековића, кустоса Војног музеја у Београду, омогућен ми је увид у материјал археолошке збирке дотичног музеја. Том приликом, поред више примерака великих келтских копаља која се уклапају, у досада познате типове и варијанте, једно копље (инв.бр. 25.409) издвојило се својим изгледом из приложене шеме. Оно има наглашено ребро правоугаоног пресека, које се постепено сужава, поприма троугаони пресек и на последњој трећини дужине листа се губи, те врх

копља има ромбичан пресек. Према томе, оно незнатно одступа од предложене **b** варијанте IV типа, те би се могло сврстати у исту. Међутим од ње га издваја изузетно ефектна декорација. Низови пунктираних тачкица, са обе стране листа, просто чине линије паралелне сечивима. Тачкице се налазе и на ребру, где се пратећи његове ивице, стапају из две у једну линију. Ово копље је веома добро очувано. Укупна дужина износи 42,5 цм, од чега је дужина усадника 11 цм. Макс ф усадника је 2,0 цм, док је ф прстена на устима усадника 2,3 цм. Лист копља дуг је 31,5 цм, а макс ширина износи 5,0 цм.

Сматрам да ово копље (сл. 4) завређује да га издвојимо као посебну варијанту у оквиру IV типа (**варијанта d**), у коју би се сврстала и сва будуће откривена декорисана копља овог типа.

Веома лепо обликовано копље из гроба 70 са Карабурме (сл. 5) у литератури је окарактерисано као копље са широким, наглашеним дужним ребром, и сврстано у IV тип.⁵ Лично мислим да ово копље не може без резерви бити сврстано ни у један од познатих типова, и да га треба одредити као посебан, нови тип (**V**) келтског копља са наглашеним, широким средњим ребром, чији пресек има облик развученог шестоугла.

Келтска копља су кована од гвожђа и према димензијама и функцији могу се поделити на две основне групе:

- 1 велика гвоздена копља са дугом дрвеном дршком, која су служила за борбу из близа,
- 2 мала гвоздена копља, која су служила у ратовању на дистанци.

Велика гвоздена копља

Код ове групе дужина листа копља креће се од 30-80 цм, док је дужину дрвене дршке копља немогуће данас поуздано утврдити, јер су или у земљи иструлеле или су изгореле на ломачи, већ у зависности од тога који је погребни ритуал примењен при сахрани ратника. Ипак се може закључити да су келтска копља била веома дуга, између 1,60 и 3 м.⁶ На доњем крају дршке обично је учвршћиван пробојац, који је могао бити од

³ Id., Praistorijska Karaburma, Beograd, 1972, 74.

⁴ Id., Прилог класификацији и хронолошкој детерминизацији келтских копаља, Весник Бојног музеја ЈНА 10, Београд, 1964, 195. J. Dechelette и J. Filip приликом истраживања појединих скелетних гробова са Марне, из Баварске и из Чехословачке, мерећи in situ растојање између врха копља и пробојца установили су да се дужина копља кретала од 1,60 до 3 м.

³ До сада нису публикована и тренутно се налазе у приватној збирци.

⁴ Војни музеј у Београду, откупио је 1995. год. од једног приватног лица из Београда, добро очувано, декорисано копље. Место као ни услови налаза овог предмета нису познати. Копље је заведено под инв. бројем 24.409 и до сада није публиковано.

гвозденог лима у облику купе (сл. 6), или је имао облик трна са масивним конусним горњим делом (сл. 7). С обзиром да су ова дуга копља служила за борбу изблиза, пробојци су имали вишеструку намену. Били су веома подесни за пробијање непријатељских штитова, што значи да је ратник приликом борбе, у одређеном тренутку нападао и задњим делом копља.⁷

Већ је речено да је пресудну улогу у класификацији келтских копаља имао облик средњег ребра на листу, те су према томе велика гвоздена копља подељена на четири основна типа од чега два немају, а два имају наглашено средње уздужно ребро. Сваки од основних типова има неколико варијанти.

I тип чине копља чије је средње уздужно ребро слабо наглашено, те је пресек листа ромбичан. Овај тип копаља у латену се јавља у неколико варијанти:

а) Најстарија копља овог типа са једноставним ромбичним пресеком представљају ствари облик халштатског копља које се задржало и израђивало не само у латену, већ и у историјско доба. За хронолошку детерминацију овог типа копаља дужина усадника није битна. У разним фазама латена усадници су се смањивали или повећавали, али је копље у суштини остајало исто: средње ребро је ненаглашено, а пресек ромбичан (сл. 8-9). Димензије ових копаља су различите. Датују се од IV в. п. н. е. до I в. н. е. Поједини примерци из II в. п. н. е. имају дужину до 80 цм.⁸

б) Посебну варијанту овог типа чине копља са украшеним листом (сл. 10-11). Прелаз из усадника у лист је благ као и код основног типа, а једина разлика је значи, што се дуж средине листа и с једне и с друге стране налазе правилно распоређени мотиви троуглова израђени техником ецовања. Ова варијанта I типа великих гвоздених копаља датује се у позну фазу латена, у I в. п. н. е.⁹

с) Као посебну варијанту у оквиру основног типа, треба издвојити копља која имају фацетирани усадник (сл. 12). Ова копља су се појавила крајем I в. старе ере, а била су у употреби и касније, у историјској епохи.¹⁰

II тип великих гвоздених копаља има наглашено уздужно ребро у виду троугластог исупчења. По облику листа и изради овај тип се такође дели на пар варијанти:

а) У ову варијанту сврставамо копља са уским листом (сл. 13-15). Врло је тешко одредити најранију појаву ових копаља, али несумњиво је да су позната већ почетком IV в. п. н. е. и да су израђивана паралелно са

копљима предходног типа, кроз читав латен. Постоје несигурне индикације да се ова копља налазе и у гробним целинама старије епохе.¹¹

б) Копља ове варијанте могу имати и узан и широк лист (сл. 16-17). Кована су од врло доброг, вероватно кањеног гвожђа. Овде се разликују копља са кратким и дугим усадником. Код примерака где су листови дуги, усадници су обично краћи, и обрнуто. Ова варијанта се вероватно појавила крајем III, а у II в. старе ере почела је њихова масовна израда и употреба. Користе се до II в. н. е.¹²

с) Ову варијанту чине копља са кратким усадником и веома дугим листом (сл. 18-20), која се израђују у другој половини I в. п. н. е, а у употреби су и у првим годинама I в. н. е.¹³

III тип великих келтских копаља нема наглашено средње ребро, али са обе стране листа има по два плитка канала паралелна ивицама сечива. Ови канали имају вероватно и декоративну улогу јер разбијају светлост на површини листа, али им је примарна улога одлив крви са копља приликом борбе. Код овог типа за сада су познате две варијанте и обе се датују у другу половину I века старе ере.¹⁴

а) варијанта – неорнаментисана копља (сл. 21),

б) варијанту чине копља која су дуж канала орнаментисана мотивима полукругова (гирланди) изведених техником ецовања (сл. 22).

IV тип великих гвоздених копаља чине она која имају наглашено средње дужно ребро правоугаоног пресека, које код једине до сада познате варијанте иде од усадника све до врха копља (сл. 1). Усадник код овог типа је нормалне дужине и обично је украшен удубљењима.¹⁵ Најранију појаву копаља овог типа датујемо на крај II и почетак I века п. н. е. Чешће су у употреби током I века п. н. е.¹⁶

Усадници свих наведених типова великих келтских копаља имају мање или више коничан облик. На појединим примерцима очувани су закивци за причвршћивање листа за дрвену дршку. На копљима откривеним у средњем Подунављу не налазе се закивци у облику медаљона са гравираним украсима, већ су то само копља чији су доњи делови усадника украшени плитким прстеном или таласастом линијом.¹⁷

¹¹ Loc. cit.

¹² Loc. cit.

¹³ Id., 1964, 200.

¹⁴ Id., 1964, 201.

¹⁵ Id., Скордисци, Нови Сад – Београд, 1974, 87.

¹⁶ Id., 1968, 70.

¹⁷ Id., 1968, 71.

⁷ Id., 1968, 69.

⁸ Loc., cit.

⁹ Ibid., 70.

¹⁰ Loc. cit.

Закључак

Досадашњом систематизацијом великих гвоздених, келтских копаља у четири основна типа успешно је избегнуто расплињавање на много нових варијанти. Међутим, с обзиром на време протекло од прихватања те класификације и приличан број новооткривених копаља, за очекивати су неке, па и минималне корекције у типологији овог оружја.

Поштујући, и даље, као основни мотив, промене у моделовању средњег ребра на листу копља, увођењем **б, с, д** варијанте IV типа и новог **V типа**, на којима су те промене очигледне, донекле се употпуњује слика о келтској креативности и њиховом односу према наоружању. Уопште, кроз развој келтских копаља могуће је реконструисати промене које су се дешавале у развоју стратегије ратовања. Чињеница да се цилити појављују у завршном периоду келтске културе, сведочи о томе да се осећала све већа потреба за ратовањем на дистанци. Ово такође могу да потврде и дуга, узана копља која су достигала дужину и до 80 цм.

Наравно, даља истраживања и будући проналасци, треба да потврде ову корекцију и евентуално доведу до даљих и квалитетнијих приказа типологије келтских копаља.

Литература

Тодоровић, Јован, 1964., Прилог класификацији и хронолошкој детерминацији келтских копаља, Весник Војног музеја 10, Београд

Појава Келта у југоисточној Европи и њихова територијална распрострањеност, Зборник Народног музеја V, Београд, 1967.

Келти у југоисточној Европи, Музеј града Београда, Београд, 1968.

Праисторијска Карабурма – некропола млађег гвозденог доба, Музеј града Београда, Београд, 1972.

Скордисци – историја и култура, Институт за изучавање историје Војводине и Савез Археолошких друштава Југославије, Нови Сад-Београд, 1974.

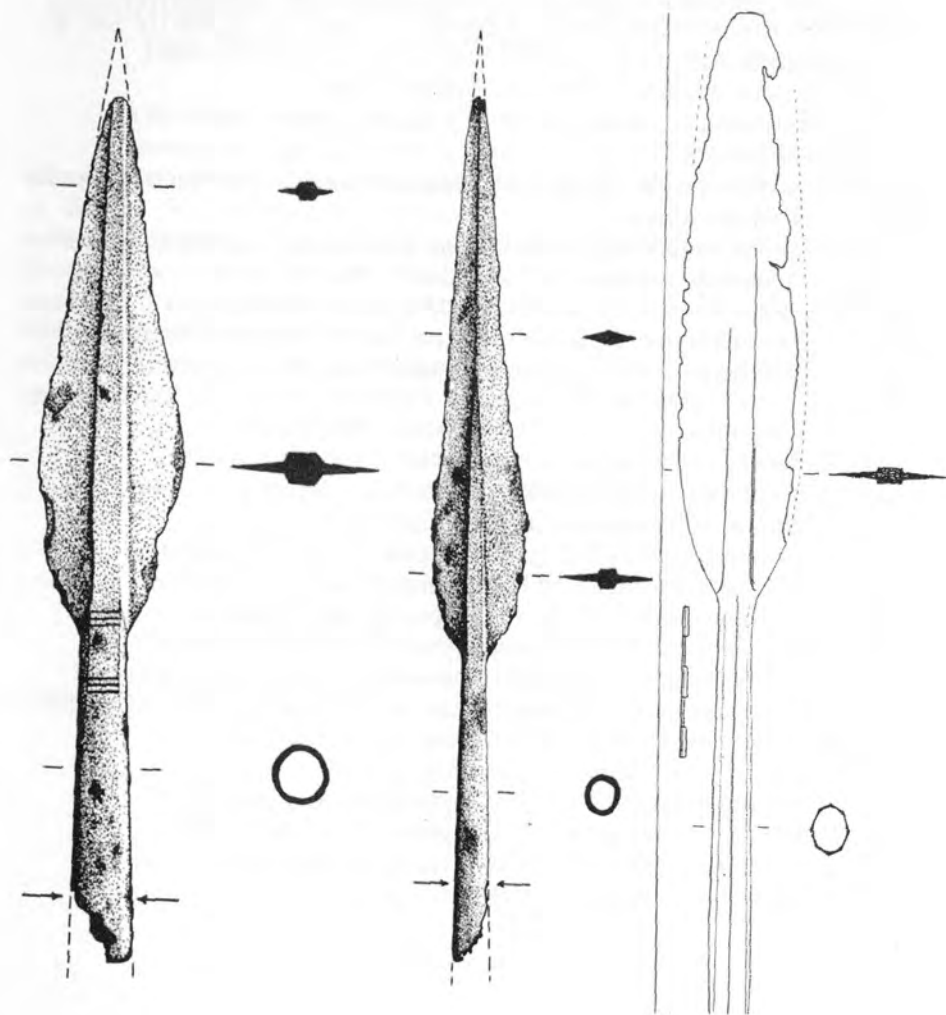
Petar Odabašić

Contribution for a New Typology of Celtic Spears in the Danube and the North Balkan Region

Towards the end of the 20th century, Jovan Todorović designed the first classification of Celtic spears found in the Danube region, focusing on the north of Serbia. His classification consisted of four basic types and numerous subtypes. Based on recent findings of spears in Kupinovo (site *Krstovi*, i.e. Crosses, two spears, and site *Panjevi*, i.e. Stumps, one spear) as well as on one spear from the Belgrade Military Museum, it is proposed in this article that the existing classification be extended. The typology is extended by adding new subtypes to the existing type IV: subtypes b, c, and d; and by adding a new type, type V.

Каталог илустрација

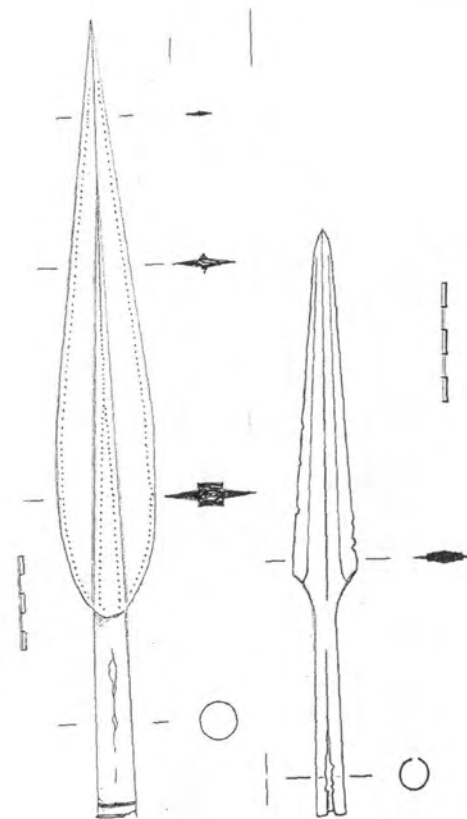
- Сл. 1 Копље из Купинова – лок. Крстови (IV тип, а варијанта)
- Сл. 2 Копље из Купинова – лок. Крстови (IV тип, b варијанта)
- Сл. 3 Копље из Купинова – лок. Пањеви (IV тип, c варијанта)
- Сл. 4 Копље из Војног музеја у Београду – инв. бр. 25.409 (IV тип, d варијанта)
- Сл. 5 Копље из гроба 70 са Карабурме (V тип)
- Сл. 6 Пробојац од гвозденог лима у облику купе из гроба 29 са Карабурме
- Сл. 7 Пробојац у облику трна са масивном конусном главом, из гроба 22 са Карабурме
- Сл. 8 Копље из гроба у Батини (I тип, а варијанта). Цртеж је преузет из рада Ј.Тодоровића "Скордисци" стр. 62 (сл.35)
- Сл. 9 Копље из гроба 13 са Карабурме (I тип, а варијанта)
- Сл. 10 Украшено копље из гроба 27 на Роспи Ћуприји у Београду (I тип, b варијанта) Цртеж – "Скордисци" стр. 87 (сл. 66)
- Сл. 11 Украшено копље из Бокорана у северозападној Бугарској (I тип, b варијанта) Цртеж – "Скордисци" стр. 139 (сл. 100)
- Сл. 12 Копље из гроба 44 са Карабурме (I тип, c варијанта)
- Сл. 13 Копље из Ћириковца код Пожаревца (II тип, а варијанта) Цртеж – "Скордисци" стр.161 (сл. 115)
- Сл. 14 Копље из гроба 145 са Карабурме (II тип, а варијанта)
- Сл. 15 Копље из гроба 26 са Карабурме (II тип, а варијанта)
- Сл. 16 Копље из гроба 51 са Карабурме (II тип, b варијанта)
- Сл. 17 Копље из гроба 23 са Карабурме (II тип, b варијанта)
- Сл. 18 Дуго гвоздено копље из Плавничког потока у Ритопеку крај Београда (II тип, c варијанта). Цртеж – "Скордисци" стр. 87 (сл. 66)
- Сл. 19 Копље из Звечке код Обреновца (II тип, c варијанта) Цртеж – "Скордисци" стр. 88 (сл. 67)
- Сл. 20 Копље из гроба 13 са Карабурме (II тип, c варијанта)
- Сл. 21 Копље из гроба 11 са Карабурме (III тип, а варијанта)
- Сл. 22 Копље из гроба 28 са Карабурме (III тип, b варијанта) Цртеж – "Скордисци" стр. 208 (сл. 131)

сл. 1

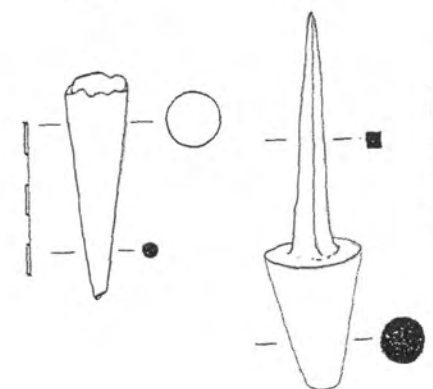
сл. 2

сл. 3

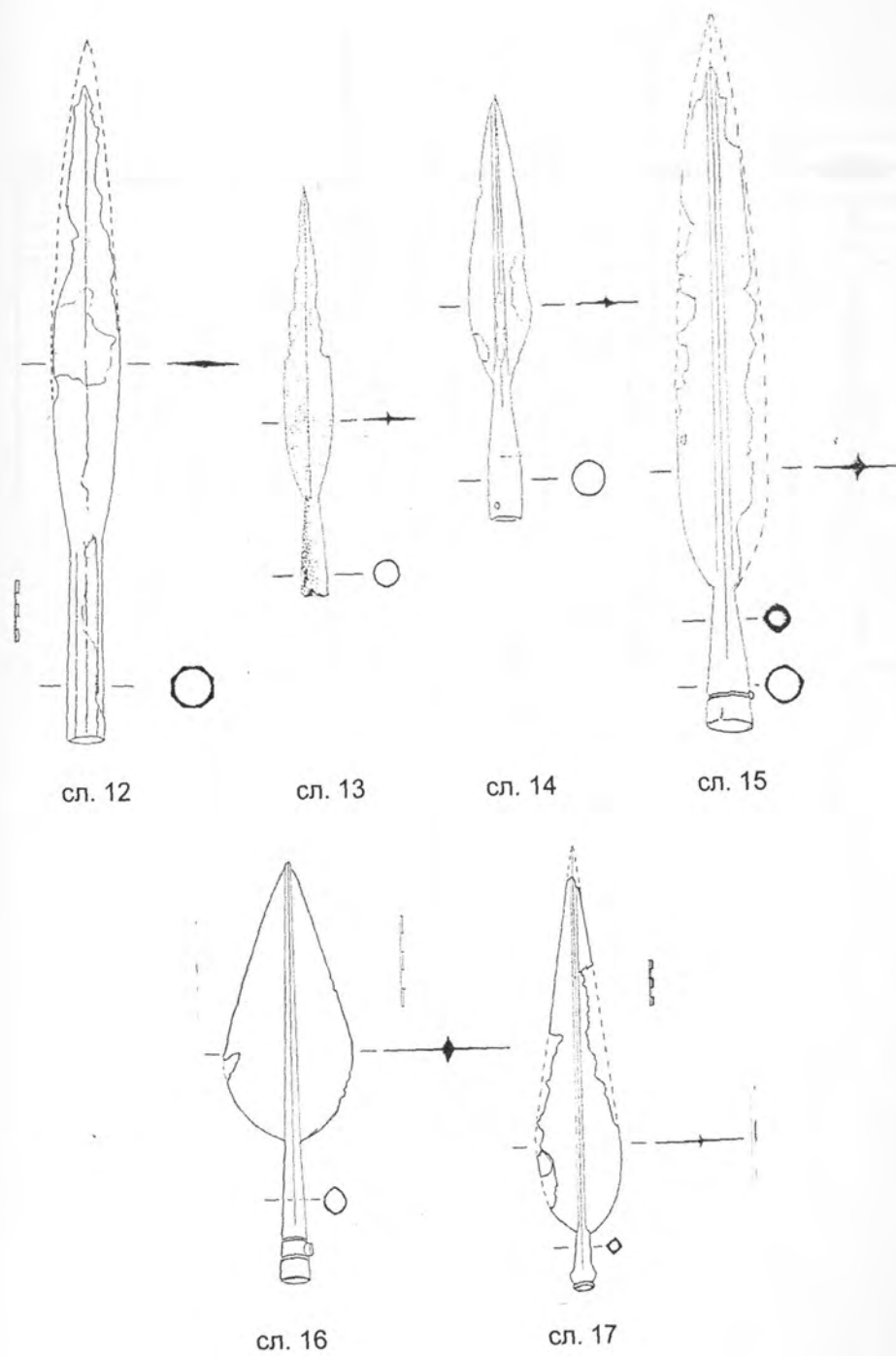
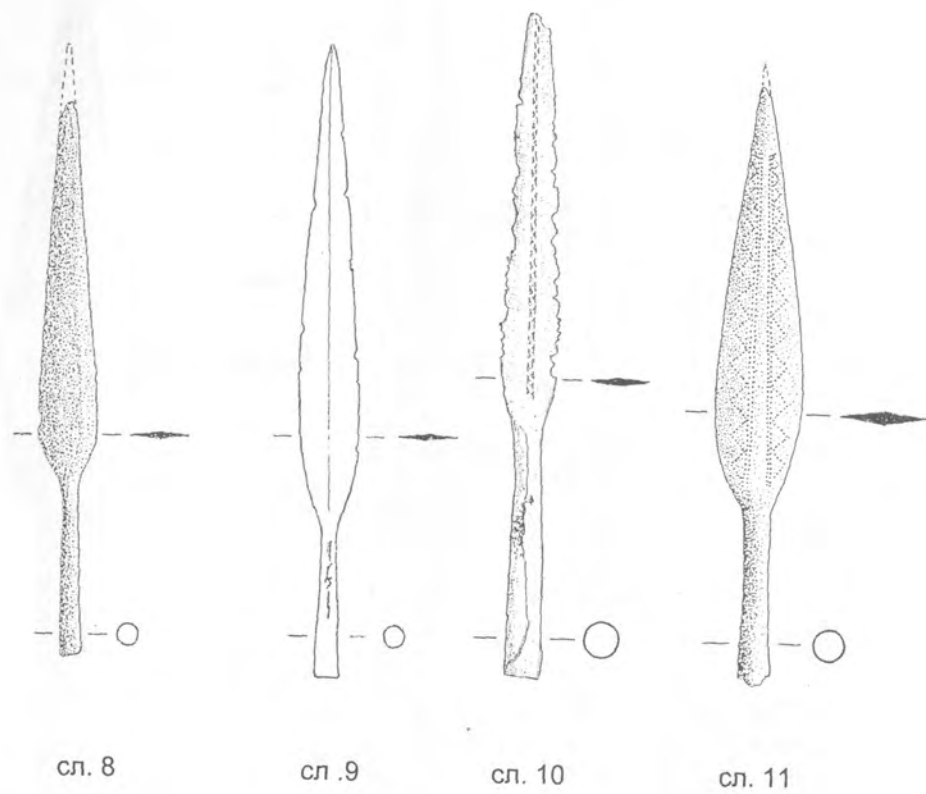
сл. 4

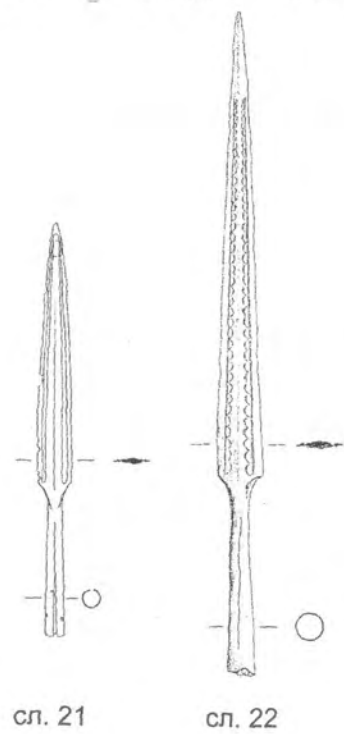
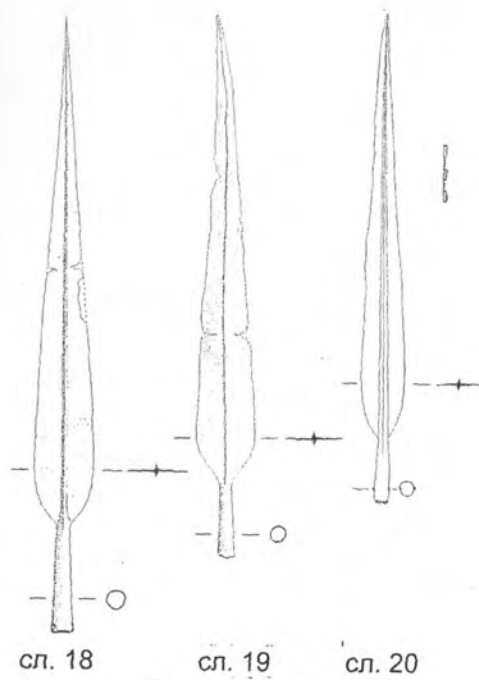
сл. 5

сл. 6

сл. 7

PROSP.													
TIP	I			II			III		IV				V
VAR.	a	b	c	a	b	c	a	b	a	b	c	d	a
VER.													
III													
II													
I													
0													
I													

Ђорђе Бошковић

Прилог проучавању историјске географије средњовековног Срема

Средњовековна прошлост Срема је слабо истражена. О том периоду је код нас мало писано, а у историјској науци постоје неслагања, чак и када се ради о територијалном одређењу Срема током средњег века. За разлику од мађарске историографије, историјском географијом Срема код нас се свеобухватније бавио само Душан Поповић, у често цитираној књизи "Срби у Срему", објављеној још 1950. године¹.

Главни Поповићеви извори за набрајање насеља у Срему до 1526. године и за лоцирање њиховог положаја су: Csánki Dezső, A Magyarországnak történelmi földrajza a Honyádiak korában II, Budapest, 1894. и Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, док је за турски период користио Velics-Kammerer A, A török kincstári defterek, Budapest I i II, 1888. и 1890.

У светлу литературе и архивске грађе, коју поменути аутор није користио, могуће је прецизније одредити географски положај појединих места у Срему током средњег века, као и установити нека нова насеља која Душан Поповић није поменуо. Овде се првенствено мисли на публикацију Сремски дефтер² из 1566/1567. године, на, код нас мало коришћених, осамнаест књига зборника докумената из средњовековне историје Хрватске, Славоније и Далмације које је приредио Таде Смичиклас,³ као и на грађу из из Земаљског архива Хрватске и Славоније у Загребу, која се у виду ксероксних копија налази у Архиву Војводине у Новом Саду.⁴ Грађа из ове збирке је нарочито корисна, јер се код појединих пописа становништва,

¹ Душан Поповић, Срби у Срему до 1736/1737, Београд, 1950.

² Bruce W. Mc. Gowan, Sirem sancagi mufassal tahit defteri, Ankara, 1983.

Велику захвалност за једну копију ове публикације аутор дугује Завичајном друштву Бешка, односно, њеном председнику Душану Лупуровићу.

³ Tade Smičiklas, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Zagreb, 1904-1990.

⁴ Архив Војводине, Н. Сад (у даљем тексту АВ), Зборка ксероснимака, инв. бр. 1-4

имовине, давања и сл. могу наћи и описи положаја појединих села и пустара. Том приликом су поменути и многобројни потеси којих нема у савременим географским мапама, а указују на локације неких средњовековних насеља.

У корисну литературу за ову проблематику треба уврстити и публикацију Хелера и Неринга⁵, који су имали на располагању старе карте из аустријских, немачких и других архива, на којима су могли поузданије да утврде положај појединих места у Срему, и дело Пештија Фриђеша⁶, оба из области историјске географије Срема. Они су, као и Безендорфер⁷, поред других извора, углавном цитирали Чанкијеву књигу. Нажалост, још пре више деценија најављивано вишетомино дело мађарског историчара Ђефрија Ђерђа⁸, до сада још није комплетирано, односно, недостаје 5. том, који се бави историјском географијом Сремске жупаније у средњем веку.

У овом раду биће прокоментарисано неколико група насеља која су се налазила у средишњем и источном Срему, углавном на територији општина које данас покрива Завичајни музеј Рума.

Чанки, а са њим и сви остали, цитира повеље⁹ по којима са поседом и градом Арпатаром (poss. и oppidum Arpatarro) иду насеља Lykó, Gerdanócz, Petócz, Mit(v)arcz, Maradék и Szekély и пустара Oszian.¹⁰

Утврђење *Arpatarro*

Сви аутори који су наводили Чанкија као свој извор, редовно су под Арпатаром или Арпатарлом подразумевали Руму. Разлог за то је Чанкијева тврдња да положај овог места "вероватно одговара данашњој Руми". Међутим, пре ове констатације Чанки пише да се Арпатаро налазио у пределу између Ирига, Марадика и Љукова (Путинаца).¹¹

Ако се погледа географска карта овог подручја, може се видети да се у средишту троугла који заклапају поменута места налази потес Градине¹². Површински налази средњовековне керамике на суседној ораници, као и конфигурација терена, који доминира околином, и који је

необрађен и растао у шикару, са траговима околног прокопа, терасама и сл, недвосмислено указују на постојање утврђења на том месту. Стицајем околности, подножје овог брега је у скорије време било пресечено новоизграђеним летњим путем. У пресеку земљишта се јасно могу видети остаци порушеног зида, трагови кућног пода и огњиште.

Све ово доводи у сумњу исправност Чанкијеве тврдње о положају Арпатара, тим пре јер он вероватно није добро познавао терен Срема.

Село *Lykó*

Ово село очигледно одговара данашњем селу Љукову, у близини Инђије. У Дефтеру се помиње село Љуково¹³ у Иришкој нахији.

Село *Gerdanócz*

Према Поповићевом мишљењу село се налазило у подручју данашњег Брестача.¹⁴ У прилог овој претпоставци иду помен села Гирдановци¹⁵ код Брестача у Дефтеру, као и назив потеса Грдановци¹⁶ западно од села.

У опису села Суботиште из 1722. године, као његова источна граница, помиње се пустара Kertanofzy¹⁷, а по положају одговара данашњој Грданичкој бари¹⁸, североисточно од села.

Мања могућност је да се ово село крије иза имена земље Камена Гиреда¹⁹ у близини села Bűyök Петровци (Доњи Петровци). Можда се на ову земљу односи потес Kaminiz²⁰ који се помиње 1720. године као источна граница села Доњи Петровци.

¹³ Ms. Gowan, 255

¹⁴ Поповић, 54

¹⁵ Ms. Gowan, 354

¹⁶ План К.О. Брестач (1:10.000), Збирка Завичајног музеја Рума (у даљем тексту ЗМР)

¹⁷ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 2 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb. et Con. fasc. 132, No 23, Conscriptio Dominij Mitrovicz)

¹⁸ Географска карта, Шабац 2-4 (1:25.000), Збирка ЗМР

¹⁹ Ms. Gowan, 234

²⁰ АВ, Збирка ксероснимака (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb. et Con: Fasc: 132. No 14, Conscriptio denon in Mitrovizer Provisorat, pro Anno 1720)

⁵ Georg Heller-Karl Nehring, Comitatus Sirmiensis, München, 1973.

⁶ Pesty Frigyes, Az eltűnt régi varmegyer, Budapest, 1880.

⁷ Josip Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, Osijek, 1910.

⁸ Gyöffy György, Az Arpad-kori Magyarorszag es történeti földrajza... I-V, (Geographia historica Hungariae tempore stripis Arpadianae), Budapest, 1963.

⁹ Csánki Dezső, A Magyarország történelmi földrajza a Honyádiak korában II, Budapest, 1894, (1497:DL 20598 и 1498:DL 34256)

¹⁰ Csánki, 234

¹¹ Csánki, 234

¹² Географска карта, Н. Сад 4-4 (1:25.000), Збирка Завичајног музеја Рума

Село *Petőcz*

Оно, највероватније, одговара данашњим Путинцима. Дефтер, такође, помиње напуштено село Путинци²¹ у Иришкој нахији.

Село *Mit(v)arcz*

Чанки га је лоцирао у простору између Руме, Ирига и Инђије (Митварци).²² Хелер и Неринг помињући село *Mythorcz*²³ цитирају Чанкија, претпостављајући да се налазио негде код Руме. На име овог места могло би да упути село Димитровчац у Митровачкој нахији, које се наводи заједно са напуштеним селом Петровчи²⁴. У том смислу, Драган Поповић у Зборнику I Завичајног музеја Рума помиње средњовековни локалитет Петровчи²⁵ код Малих Радица. На једној карти подручје северно од Малих Радица се зове Петровчи²⁶. На основу ових чињеница може се претпоставити да се село Димитровчац, односно *Mit(v)arcz*, налазило негде на том подручју.

Село *Maradék*

Оно очигледно одговара данашњем Марадику. У Дефтеру се помиње село Марадик²⁷ у Иришкој нахији.

Село *Szekély*

У Дефтеру се помиње село Сакула²⁸ (44,51N - 20,10E)²⁹ у Купиничкој нахији, а Хелер и Неринг³⁰ су на документима и картама³¹ из XVIII века нашли ово место под именима *Sacula*, *Sakula* и *Szakule* и лоцирали су га

²¹ Mc. Gowan, 254

²² Csánki, 250

²³ Heller-Nehring, 118

²⁴ Mc. Gowan, 318

²⁵ Драган Поповић, Археолошко наслеђе на тлу Руме и шире околине, Зборник I ЗМР, Рума, 1997.

²⁶ Мапа дела Срема с краја XIX и почетка XX века, Збирка ЗМР, инв. бр. 465

²⁷ Mc. Gowan, 250

²⁸ Mc. Gowan, 335

²⁹ У загради се налазе подаци о географској ширини и дужини преузети од аутора Дефтера. Међутим, није сигурно колико су ови подаци поуздани у свим случајевима, обзиром на то да аутор за њих није навео свој извор.

³⁰ Heller-Nehring, 157

³¹ Homann Erben, Tabula geographica exhibens Regnum Slavoniae cum Syrmii Ducatu. Nürnberg 1745, München St. Bibl. Kartenslg, sign. :2⁰, Mapp. 6/2, 16; Камерална добра у Славонији и Срему 1762, Hofkammerarchiv, Wien, sign. :A-110/1; Oesterr. Kriegsarchiv, sign. für die "Sclavonische Militärgrenze" :B.IX.a.878

јужно од Угриноваца. Душан Поповић га ставља у средиште Сремске жупаније, према југозападу.³² У попису новоосвојених села у источном делу Срема из 1722. године, у Сурчинском дистрикту, помиње се село *Sakule*³³ са 16 домаћинстава. На мапама из прве половине XVIII века налази се место *Sacule*³⁴, у источном делу Срема. Према савременој географској карти и плану К.О. општине Деч³⁵, јужно од Деча постоји потес Сакуле.

Пустара *Oszian*

Дефтер помиње напуштено село Осјан³⁶ код Добродола, тако да њен положај треба тражити у том подручју.

Према оваквом лоцирању, два од поменутих шест села која су улазила у посед заједно са Арпатаром не налазе се у његовој непосредној близини. То су *Gerdanócz* и *Szekély*.

Другу групу насеља из 1416. године такође помиње Чанки³⁷, а улазила су у посед заједно са Суботиштем (*Falkuszombata*, *Falkassombathya*). То су: *Baksafalwa*, *Byhard*, *Daas* (*Chaaz*), *Desnekfalwa*, *Draguthfalwa*, *Gegen*, *Gerdevch*, *Hagymas*, *Herkolch*, *Iharus*³⁸, *Ilyesewich*, *Jaksincz*, *Kerekuerth*, *Kewesd*, *Lyukas*, *Mychalyuch*, *Mylesenich*, *Pathka*, *Petynch*, *Radmylfalwa*, *Somogh*, *Stakaroch*, *Torbachyl*, *Tycharoch*, *Ujfalu*, *Vayka*, *Vajkolch*, *Wskoc* и *Wytolch*.

Село *Baksafalwa*

У Дефтеру се помиње напуштено село Бокшинци³⁹ код Лошвара, а у близини Никинаца. Безендорфер је ово село лоцирао код Бокшина

³² Поповић, 99

³³ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр.2 (*Extractus Über der die den Neü:Recuierirten...*) *Smičiklas Tade*, *Dvijestagodišnjica oslobođenja Slavonije*, Zagreb, 1981. (карта у прилогу); *Ankica Pandžić*, *Stare karte i atlasi Povjesnog muzeja Hrvatske*, Zagreb 1987. (*Hommannianos Heredes*, *Karta Slavonije*, Nürnberg, 1745)

³⁵ Географска карта, Београд 1, 429/1 (1:50.000) и План К.О. Деч, (1:10.000), Збирка ЗМР

³⁶ Mc. Gowan, 236

³⁷ Csánki, 241-252, 254, 255

³⁸ Ово име се у Срему помиње још 1268. године у имену племића *de Iuharus* (*Kukuljević*, *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII*, *Starine XXVII*, Zagreb, 1895).

³⁹ Mc. Gowan, 296

салаша⁴⁰ западно од Суботишта. По свему, село се налазило на данашњем потесу Бокшина⁴¹ јужно од Никинаца, у атару Платичева.

Село *Daas* (можда и *Chaaz, Chaas, Csász*)

Безендорфер га помиње као два различита села, као *Daas* и као *Chaas*, смештајући их код Суботишта, односно западно од Суботишта. У Дефтеру се помиње једно напуштено село Деж⁴² код Попинаца у Митровачкој нахији, али се на савременим мапама и плановима потес са овим, или сличним, именом у овом подручју не може идентификовати.

Село *Draguthfalwa*

Могуће је да је у питању пустара Драгутиновац⁴³ западно од Инђије.

Село *Gegen* (*Gegeny*)

Ово село би могло да буде истоветно са, у Дефтеру поменутим, напуштеним селом Гогановци⁴⁴ код Шимановаца, тако да га у том подручју треба и тражити, тим пре што Поповић помиње потес Гановица⁴⁵ у атару Шимановаца.

Село *Gerdevh* (*Gerdevcz*)

Можда се ради о, горе помињаном, селу *Gerdanócz*. У том случају би се налазило на месту данашњег потеса Грдановци⁴⁶ у атару села Брестача и села Гирдановци⁴⁷ поменутог у Дефтеру.

Такође, у обзир долази и могућност да је у питању пустара *Kertanofzy*⁴⁸, данашња Грданичка бара⁴⁹, која се налази североисточно од Суботишта.

⁴⁰ Bösendorfer, 241

⁴¹ Просторни план општине Рума (1:25.000), Збирка ЗМР

⁴² Mc. Gowan, 282

⁴³ Bösendorfer, 243

⁴⁴ Mc. Gowan, 381

⁴⁵ Поповић, 54

⁴⁶ План К.О. Брестач, Збирка ЗМР

⁴⁷ Mc. Gowan, 354

⁴⁸ АВ, Збирка ксероснимка, инв. бр. 2 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb. et Con. fasc. 132, No 23, Conscriptio Dominij Mitrovicz)

⁴⁹ Географска карта, Шабац 2-4 (1:25.000), Збирка ЗМР

Село *Hagymas*

На ово место би евентуално могло да асоцира само име села *Heguowch*⁵⁰ (*Hegouch, Heguowcz*) из 1391. године, које помиње Безендорфер и смешта га у близини Грабоваца. Дефтер наводи село Хејговце у Купиничкој нахији са напуштеним селом Цирквенци. Приређивач Дефтера тврди да је ово напуштено село било у близини Витојеваца. Из свега се може закључити да се место *Hagymas*, уколико се поистовети са Хејговцима, налазило у подручју између старих Витојеваца и данашњих Грабоваца.

Село *Herkolch*

Према Дефтеру, овом селу одговарају или село Хиртковци⁵¹ (Хртковци), или напуштено село Хирковци⁵², оба у Митровачкој нахији. Данас се северно од Платичева налази потес Иркковци⁵³, који је вероватно идентичан са селом Хирковци.

Село *Illyesewlch*

Према Чанкију,⁵⁴ посед по имену *Ellyeso(v)cz* је припадао Ривици. У Дефтеру се помиње напуштено село Илинци⁵⁵ поред Ирига. Од топонима који би иоле могли да укажу на положај овог места, на савременим географским картама се налази потес Илијин пласт⁵⁶ источно од Буђановаца.

Село *Kerekuerth*

У Дефтеру се помињу село Велики Керек⁵⁷ (44,43N - 19,55E) и напуштено село Мали Керек⁵⁸ (44,44N - 20,16E), код села Сакуле, оба у Купиничкој нахији. У пописима села у источном делу Срема у периоду 1718-1722. године помиње се село Керек⁵⁹. На мапама из прве половине XVIII

⁵⁰ Bösendorfer, 244

⁵¹ Mc. Gowan, 298

⁵² Mc. Gowan, 297

⁵³ Географска карта, Шабац 2-3 (1:25.000), Збирка ЗМР

⁵⁴ Csánki, 244

⁵⁵ Mc. Gowan, 223

⁵⁶ Географска карта, Шабац 2-2 (1:25.000), Збирка ЗМР

⁵⁷ Mc. Gowan, 367

⁵⁸ Mc. Gowan, 335

⁵⁹ АВ, Збирка ксероснимка, инв. бр. 2 (Extractus Über der die den Neü:Recuierirten...)

века, у источном делу Срема налази се место Керек⁶⁰. Ово село највероватније треба тражити на месту потеса Керек⁶¹ у подручју катастарске општине Деч, западно од села или, мање вероватно, на простору између Деча, Шимановаца и Угриноваца, који се данас зове Керешац⁶².

Село Kewesd

Према Дефтеру, у Иришкој нахији се налазило напуштено село Кувежин⁶³ код села Брегова (45,02N - 19,47E). Међутим, по положају, ово село би било знатно удаљено од данашњег Суботишта (Falkuszombata), коме је припадало.

У попису пустара 1722. године у Митровачком провизорату, помиње се пустара Kefschinzy⁶⁴ код Лошинаца, Ђурђеваца, Мишковаца, Огара и Тигања, а која је истоветна са селом Kefschinze⁶⁵ "поред Саве" поменутим и 1745. године. Према географској карти, у том подручју (јужно од Брестача) се налазе Кленачка бара и потес Камење⁶⁶ (на путу за Товарник).

Село Lyukas

То је вероватно данашње село Љуково.

Село Mychalyuch

Према Дефтеру, ово село би могло да буде на више локација. Код Митровице има једно напуштено село Михаловци⁶⁷, затим ту је напуштено село Михаловци⁶⁸ (45,06N-19,47E) код села Брегова, и напуштено село Михаловци⁶⁹ код Јаска, оба у Иришкој нахији, село Михаловци⁷⁰ (44,51N -

⁶⁰ Smičiklas Tade, Dvjestagodišnjica oslobođenja Slavonije, Zagreb, 1981. (карта у прилогу); Ankica Pandžić, Stare karte i atlasi Povjesnog muzeja Hrvatske, Zagreb, 1987. (Hommannianos Heredes, Karta Slavonije, Nürnberg, 1745)

⁶¹ План К.О. Деч, Збирка ЗМР

⁶² Географска карта, Београд 1, 429/1 (1:50.000), Збирка ЗМР

⁶³ Мс. Gowan, 233

⁶⁴ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 2 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb. et Con. fasc. 132, No 23, Conscriptio Dominij Mitrovicz)

⁶⁵ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1 и 2

⁶⁶ Географска карта, Шабац 2-4 (1:25.000), Збирка ЗМР

⁶⁷ Мс. Gowan, 280

⁶⁸ Мс. Gowan, 233

⁶⁹ Мс. Gowan, 243

⁷⁰ Мс. Gowan, 338

20,03E) у Купиничкој нахији и напуштено село Михаловци (данашњи Михалевци) код Малих Карловаца⁷¹ (44,49N - 20,03E) у истој нахији.

Попис (и опис) насеља и пустара у Митровачком провизорату из 1722. године, помиње пустару Mihalovaz⁷² у пределу између Ђурђеве баре (данас Ђурђина бара⁷³), Грабовачке шуме, Кленка и реке Саве, што би одговарало данашњој Михалевачкој бари на Грабовачком острву⁷⁴. Ова пустара је вероватно истоветна поменутом селу Михаловци у Купиничкој нахији.

Село Mylesenich

Хелер и Неринг⁷⁵ га лоцирају у околини Огара, док се у Дефтеру помиње село Милашевци⁷⁶ у Купиничкој нахији. У близини овог села налазило се напуштено село Вучковци, те га је могуће ближе лоцирати, јер се на савременим мапама потес Вучковац⁷⁷ налази источно од Грабоваца.

Попис пустара у Митровачком провизорату из 1722. године помиње пустару Milleschevaz⁷⁸, на простору источно од поменуте пустаре Михаловац, а јужно од Грабоваца. Ова пустара би могла да буде истоветна са селом Милашевци у Купиничкој нахији.

Село Pathka

Јужно од Крчедина се налазе истоимени потес и поток⁷⁹, а помиње се и у Дефтеру као напуштено село Патка⁸⁰ у Сланкаменској нахији.

Село Petynch (друго име Porpoladfolua⁸¹)

У Сремском дефтеру се помиње напуштено село Пећинци⁸², и оно, по свој прилици, одговара данашњем истоименом месту.

⁷¹ Мс. Gowan, 346

⁷² АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb. et Con. fasc. 132, No 23, Conscriptio Dominij Mitrovicz)

⁷³ Географска карта, Шабац 2-3 (1:25.000), Збирка ЗМР

⁷⁴ План К.О. Грабовци, Збирка ЗМР

⁷⁵ Heller-Nehring, 118

⁷⁶ Мс. Gowan, 363

⁷⁷ Географска карта, Обреновац (1:100.000), Збирка ЗМР

⁷⁸ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb. et Con. fasc. 132, No 23, Conscriptio Dominij Mitrovicz)

⁷⁹ Географска карта, Зрењанин 3 (1:50.000), Збирка ЗМР

⁸⁰ Мс. Gowan, 218

⁸¹ Bösendorfer, 248

Село Tycharoch (Tiharocz)

Оно је можда истоветно са, у Дефтеру поменутим, напуштеним селом Тихојевци⁸³ код Шапине (44,51N – 19,52E), у Митровачкој нахији. У Иришкој нахији се помиње још једно село Шапина⁸⁴, али у вези са Јеленцима. Овде се, међутим, вероватно мисли на Шапину⁸⁵ која се према географској карти налазила источно од данашњих Никинаца, тако да, у том случају, на том подручју треба тражити и село Tycharoch.

Село Ujfalu (Ново Село)

Безендорфер пише да је 1320. године ово село ишло заједно са Секељем и Бузијашом, а 1368. године налазило се западно од Римског прокопа (Јарчина).⁸⁶ Једна диплома из 1366. године, заједно са местима Jakoud i Bankouch, помиње место Wyfalw, као друго име за Dormanoch.⁸⁷

Према Дефтеру, постојало је неколико села са овим именом у централном и јужном Срему. У Купиничкој нахији постојало је село Новасел⁸⁸, а у Митровачкој нахији чак три места са овим именом. Једно Ново Село⁸⁹ код Шашинаца, друго Ново Село⁹⁰ вероватно у крају око Хртковаца, Никинаца, Платичева и Ново Село⁹¹ (45,01N – 19,31E) западно од Митровице.

Ако се имају у виду Безендорферове, односно Чанкијеве, тврдње, као и то да се ово село звало још и Dormanoch, те да се у Дефтеру помиње напуштено село Дирманица⁹² у близини земље Ушујевац (данас Ушевачка бара⁹³ северно од Ашање), онда би село Ujfalu одговарало месту Новасел, у Купиничкој нахији, и налазило би се у крају између Прогара, Ашање и Купинова.

⁸² Мс. Gowan, 320

⁸³ Мс. Gowan, 309

⁸⁴ Мс. Gowan, 241

⁸⁵ Географска карта, Шабац 2-3 (1:25.000), Збирка ЗМР

⁸⁶ Bösendorfer, 251

⁸⁷ Smičiklas, Diplomatički zbornik 13, Zagreb, 1915.

⁸⁸ Мс. Gowan, 352

⁸⁹ Мс. Gowan, 293

⁹⁰ Мс. Gowan, 297

⁹¹ Мс. Gowan, 330

⁹² Мс. Gowan, 347

⁹³ Географска карта, Обреновац (1:100.000), Збирка ЗМР

Село Vayka

У питању је, највероватније, данашње село Војка, које се помиње и у Дефтеру под именом Војка⁹⁴.

Село Vajkolch (Vaykolch, Vajkolcz)

У Дефтеру се помиње једно напуштено село Војковци⁹⁵ (44,59N – 20,00E) код села Бекенева и напуштеног села Путинци. Према географској карти, то је данашњи потес Војковац⁹⁶ источно од Путинаца.

Село Wytolch (Vitolcz)

Поповић сматра да су то Витојевци.⁹⁷ Витојевци⁹⁸ се помињу и у Дефтеру као село. Међутим, могуће је и да се овде ради о земљи Витовице⁹⁹ код Прогара, коју помиње и Поповић као потес Витвице¹⁰⁰ код Прогара.

Од свих горе побројаних места, само једно значајније излази из територијалног оквира средњег и јужног Срема, односно, по Дефтеру, Митровачке, Иришке и Купиничке нахије, што би могло довести у сумњу наведену тврдњу када се ради о месту Патка.

Положај насеља Byhard (Bihard), Desnekfalwa, Iharus, Jaksincz, Radmylfalwa, Somogh, Stakaroch (Sztakarocz), Torbachyl (Torbacsil) и Wskocz, на основу расположивих података није могуће ни приближно утврдити.

Трећу групу насеља помиње Душан Поповић¹⁰¹, који цитира Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina. Том приликом, као Иришко добро у поседу деспотице Јелене 1520. године, поменути су: Brezthacz, Kerezthwar, Zolnok, Bekenyew, Bankowcz, Pettrowcz, Asswagh, Krakwdyncz, Pwthrakowcz, Dersyncz, Zytharowcz, Kerzthecz, Zemla, Gyargyoucz, Wydakowcz, Hramythyncz, Komarowcz, Akal, Wladicze, Arky, Sewcza, Dremlyan, Blasemcz, Jasenye, Thernyacz и Lwbenicze.

⁹⁴ Мс. Gowan, 357

⁹⁵ Мс. Gowan, 255

⁹⁶ Географска карта, Шабац 2-2 (1:25.000), Збирка ЗМР

⁹⁷ Поповић, 51

⁹⁸ Мс. Gowan, 382

⁹⁹ Мс. Gowan, 351

¹⁰⁰ Поповић, 95

¹⁰¹ Поповић, 13

Село *Brezthacz*

У Дефтеру се помињу муслиманско село Берастач¹⁰² (код Брестача) и село Брестач¹⁰³ у Митровачкој нахији, које је истоветно данашњем истоименом селу.

Пустара *Kereztwar* (*Keresthwr*, *Keresztúr*, *Kerezwr*, *Santa Crux*)

У Срему је у средњем веку, а и касније, било више насеља и пустара са овим и сличним именом. Према Чанкију¹⁰⁴, једно село са овим именом је припадало Ривици и налазило се југоисточно од Руме. У Дефтеру се помиње напуштено село Кирстур¹⁰⁵ код Руме, тако да се поменута пустара вероватно односи на ово село, које треба тражити у ширем подручју Руме. На географској карти се, као најближи Руми, може пронаћи потес Крст¹⁰⁶ источно од Жарковаца, и потеси Крстова бара¹⁰⁷ западно од Војке, и Крстови¹⁰⁸ источно од Брестача.

Село *Zolnok*

Налазило се на данашњем истоименом потесу северно од Добринаца, а у Дефтеру се помиње напуштено село Солнок¹⁰⁹ код Добринаца.

Село *Bekenyew*

У Дефтеру се помиње као село Бекенева¹¹⁰ код Путинаца у Иришкој нахији. Према савременим географским картама и плановима, прецизан положај овог места није могуће утврдити, јер се не помиње у именима данас познатих потеса у околини Путинаца.

Село *Bankowcz* (*Bankouch*, *Bankfalua*, *Bankolch*, *Bankowych*, *Bankouich*, *Bankowych*)

Помиње се и у Дефтеру као Банковци¹¹¹, село у Иришкој нахији. На географским картама тако се зову потеси северно од Шатринаца и други северозападно од Краљеваца.¹¹² С обзиром на то да се први потес и територијално уклапао у Иришку нахију, поменути Банковци су се, вероватно, налазили на јужним обронцима Фрушке горе, на истоименом потесу.

Село *Pettrowcz*

Ово насеље је донекле теже лоцирати. У Дефтеру се помињу чак пет места са овим именом, у нахијама које покривају територију средњег и источног Срема (Митровачка, Иришка и Купиничка нахија). Петровци¹¹³ (44,59N – 19,30E) који су се налазили западно од Митровице, вероватно нису ови Петровци, тако да остају још четири места као могуће локације села *Pettrowcz*: напуштено село Петровци¹¹⁴ код села Димитровцац у Митровачкој нахији, *Büyük Петровци*¹¹⁵ (44,57N - 19,59E), и *Küçük Петровци*¹¹⁶ (44,58N - 19,59E) у Иришкој нахији и напуштено село Петровци¹¹⁷ код села Бочавци (44,47N - 20,06E), у Купиничкој нахији. Пошто су, према датим географским координатама, села *Büyük Петровци* и *Küçük Петровци* просторно близу, она вероватно одговарају данашњим Доњим Петровцима, остају још три могућности. Чанки село *Petroch* (*Petrouch*)¹¹⁸ лоцира између Јарка и Хртковаца крај Саве.

Село *Asswagh* (*Azywagh*)

Чанки¹¹⁹ је сматрао да се ово место налазило негде у близини Марадика и Љукова, јер се помиње и 1420. године заједно са Арпатаром. Можда се иза алтернативног имена, датог у загради, крије већ помињана пустара Осјан, која се, такође, налазила негде у том подручју.

Друга могућност је да се ради о потесу Ашање¹²⁰ северно од Крушедола.

¹¹¹ Мс. Gowan, 249

¹¹² Географска карта, Нови Сад 4-4 (1:25.000), Збирка ЗМР

¹¹³ Мс. Gowan, 288

¹¹⁴ Мс. Gowan, 318

¹¹⁵ Мс. Gowan, 234

¹¹⁶ Мс. Gowan, 257

¹¹⁷ Мс. Gowan, 375

¹¹⁸ Csánki, 251

¹¹⁹ Csánki, 240

¹²⁰ Географска карта, Сремски Карловци (1:100.000), Збирка ЗМР

¹⁰² Мс. Gowan, 284

¹⁰³ Мс. Gowan, 304

¹⁰⁴ Csánki, 248

¹⁰⁵ Мс. Gowan, 316

¹⁰⁶ Географска карта, Нови Сад 4-4 (1:25.000), Збирка ЗМР

¹⁰⁷ Географска карта, Београд 1 (1:50.000), Збирка ЗМР

¹⁰⁸ Географска карта, Шабац 2:1 (1:50.000), Збирка ЗМР

¹⁰⁹ Мс. Gowan, 304

¹¹⁰ Мс. Gowan, 254

Село *Krakwdyncz*

У атару села Карловчића Поповић помиње један потес по имену Крак¹²¹, што би могла да буде локација овог насеља. Такође, потес са истим именом, налази се у атару села Жарковци, на коме су констатовани археолошки налази.¹²²

Село *Pwthrakowcz* (*Putrakouch*, *Patrakocz*, *Patrakouch*)

Чанки¹²³ га смешта у околини Ривице према Руми. У Дефтеру се помиње село Бутраковци¹²⁴ код села Удолинаца, близу Буђановаца. Према Поповићу, у атару села Чортановци постоји потес Петракат¹²⁵. Највероватније га треба тражити у околини Буђановаца.

Село *Dersyncz* (*Dersfalua*, *Ders* [?], *Drasinfalva* [?])

Хелер и Неринг га помињу као *Dyrsy* и *Dersy*¹²⁶ у поседу Реваја у околини Ривице. За исто место, написано као *Dersi*, у околини Ирига, деспот Вук је 1479. године водио парницу.¹²⁷ На једној мапи која приказује Срем, датираној 1718. године, види се место *Dirse*¹²⁸, западно од Ирига, у близини места *Borkofzi*. Међутим, ова карта, као и већина сличних из тог периода, није показивала прави положај насеља, што се може закључити и према распореду других места.

У Дефтеру постоји село по имену Дираж¹²⁹ (45,47N - 20,06E) у Купиничкој нахији. Међутим, координате које су овде дате су вероватно погрешне, јер по њима село би се налазило не само изван граница простирања Купиничке нахије, већ и ван Срема. Друго место сличног имена у Купиничкој нахији је напуштено село Диржинци¹³⁰ код Брестача.

У опису села Барадинци, приликом пописа 1722. године, помињу се салаш *Derstojevaz*¹³¹ и истоимена бара, који су, заједно са Брестачем,

поменути као источне међе овог села. Савремена географска карта овог подручја констатује потес Дрса, југозападно од Брестача.¹³²

Такође, према географској карти, западно од Петровчића налази се потес Драз¹³³, који би, ако се координате села Дираж коригују за један степен географске ширине (44,47N - 20,06E), могао да одговара положају овог насеља.

Село *Zytharowcz* (*Zytharouch*)

У Дефтеру се помиње село Ситаровци¹³⁴ у Митровачкој нахији. Ближе лоцирање овог места је могуће посредством пописа становништва Митровачког провизората из 1720. године, када се при одређивању положаја села Буђановци наводи да су се, између осталог, налазили и западно од Ситероваца.¹³⁵ У попису пустара из 1722. године помињу се *Sitarofzy*¹³⁶ источно од Буђановаца. Помињу се и као село *Sytarowcze*¹³⁷ поред Саве (?) у Митровачком властелинству, које је 1745. године једним делом припало Војној граници. Према томе, ово место би се налазило источно од Буђановаца.

Село *Kerzthecz* (*Keresztecz*)

У Дефтеру се помиње село Кирстац¹³⁸ (44,48N - 19,43E) у Митровачкој нахији. У пописима насеља и пустара у Митровачком провизорату, у периоду 1718-1745. године¹³⁹, помиње се под именима *Kerstac*, *Kierstaz*, *Kirstac* и сл. и то као село и као пустара поред Саве. На горе поменутој мапи из 1781. године види се место *Krstatz*¹⁴⁰ уз Саву, наспрам Шапца. На савременој географској карти, северно од Кленка, на Сави, налази се потес Крстац¹⁴¹, где треба тражити ово место.

¹³² Географска карта, Шабац 2 (1:50.000), Зборник ЗМР

¹³³ Географска карта, Обреновац (1:100.000), Збирка ЗМР

¹³⁴ Мс. Gowan, 316

АВ, Збирка ксероксних мапа (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb: et Con: Fasc: 132. No 14, Conscription denon in Mitrovizer Provisorat, pro Anno 1720)

АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb: et Con: fasc. 132, No 23, Conscription Dominij Mitrovicz)

¹³⁷ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 2

¹³⁸ Мс. Gowan, 291

¹³⁹ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1, 2 и 4 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb: et Con: Fasc: 132. No 14, Conscription denon in Mitrovizer Provisorat, pro Anno 1720)

¹⁴⁰ Хуго Рот, Србљи на свом тлу, Београд, 1993. (Mattheus Georg Seuter, 1718)

¹⁴¹ Географска карта, Бачка Паланка-Ср. Карловци (1:50.000), Збирка ЗМР

¹²¹ Поповић, 72

¹²² Мр Драган Поповић, нав. дело

¹²³ Csánki, 251

¹²⁴ Мс. Gowan, 371

¹²⁵ Поповић, 112

¹²⁶ Heller-Nehring, 41

¹²⁷ Поповић 12

¹²⁸ Хуго Рот, Србљи на свом тлу, Београд, 1993. (Mattheus Georg Seuter, 1718)

¹²⁹ Мс. Gowan, 379

¹³⁰ Мс. Gowan, 305

¹³¹ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb: et Con: fasc. 132, No 23, Conscription Dominij Mitrovicz)

Село *Gyargyoucz* (*Gywrgyowch*, *Gyurgyouch*)

Безендорфер га је лоцирао "на Сави, јужно од Руме"¹⁴². У Дефтеру се помиње село Ђурђевци¹⁴³ (44,50N – 19,53E) у Митровачкој нахији. У пописима села и пустара у Митровачком провизорату, у периоду 1718-1745. године¹⁴⁴, ово село се помиње као *Jurtiefze*, *Juriefcze*, *Jurjevci* и сл. На географској карти се може пронаћи потес Ђурђевица¹⁴⁵ (на неким мапама и као Ђурђевац), западно од Доњег Товарника и југоистоно од Брестача. У поменутих пописима помиње се заједно са пустаром Тигањ и селима Мишковци и Лошинци, који се међусобно налазе у непосредној близини, док попис села и становништва из 1720. године даје још прецизнију локацију. Према њему, *Jurjefze*¹⁴⁶ омеђавају: Криваја на северу, Врањ на западу, Ваљевача на северу и Обеда на југу, што у потпуности одговара положају поменутог потеса.

Село *Wydakowcz*

У Дефтеру село Видаковци¹⁴⁷ (44,48N – 19,48E). У попису пустара у Митровачком провизорату из 1722. године, помиње се пустара *Vitakofczy*¹⁴⁸ код Платичева. На савременој карти се може пронаћи потес Видаковац¹⁴⁹, код данашњег села Витојевци, западно од пута према Платичеву.

Село *Hramythyncz*

Дефтер наводи напуштено село Хиранетинци¹⁵⁰ код села Видаковци (44,48N – 19,48E) у Митровачкој нахији. Пошто су Видаковци лоцирани између Витојеваца и Платичева, у том подручју треба тражити и ово место.

Село *Komarowcz*

У Дефтеру се помиње напуштено село Комаревци¹⁵¹ код села Кирстац (44,48N – 19,43E), северно од Кленка, у Митровачкој нахији.

Поповић помиње потес са истим именом у атару села Ашање.¹⁵² Пошто је Дефтер, с обзиром на време настанка, извор првог реда, у односу на поменути, ово насеље се налазило у простору данашњих села Кленка, Платичева, Никинаца и Јарка.

Село *Wladicze*

У Дефтеру се помињу два места са сличним именом, село Виладотинци¹⁵³ и напуштено село Виладовци¹⁵⁴ код села Угриноваца, оба у Купиничкој нахији. На географској карти се налази потес Влатинци¹⁵⁵, источно од Грабоваца. На овом потесу су утврђени археолошки налази из римског периода.¹⁵⁶

Варош *Arky*

Без сумње, у питању је данашње село Јарак, на Сави.

Село *Sewcza*

Као пустару 1477. године, Безендорфер помиње *Sywcz*¹⁵⁷, за коју верује да је идентична са поседом *Usewcz*, који је поменут још 1404. године. Хелер и Неринг помињу ово место под истим именом (*Sywcz*¹⁵⁸) и преводе га као Живац. Према Дефтеру, у Земунској нахији постоји село Живац¹⁵⁹ код Прогара, на које би данас могла да подсећа бара Живача¹⁶⁰ североисточно од Прогара. Такође, у време писања Дефтера на том подручју се налазила земља Ушујевац¹⁶¹ (44,46N – 20,06E), на коју данас подсећа Ушевачка бара¹⁶² северно од Ашање.

Ипак, локацију села *Sewcza* треба тражити негде у простору између Брестача, Никинаца и Доњег Товарника, а највероватније на ширем простору пустаре Лошинци. На овакав закључак упућује опис положаја села

¹⁴² Безендорфер, 244

¹⁴³ Мс. Gowan, 310

¹⁴⁴ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1, 2 и 4

¹⁴⁵ Географска карта, Шабац 2-4 (1:25.000), Збирка ЗМР

¹⁴⁶ АВ, Збирка ксероксних снимака (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb. et Con: Fasc. 132. No 14, Conscription denon in Mitrovizer Provisorat, pro Anno 1720)

¹⁴⁷ Мс. Gowan, 296

¹⁴⁸ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb. et Con. fasc. 132, No 23, Conscription Dominij Mitrovicz)

¹⁴⁹ Географска карта, Шабац 2-3 (1:25.000), Збирка ЗМР

¹⁵⁰ Мс. Gowan, 297

¹⁵¹ Мс. Gowan, 291

¹⁵² Поповић, 126

¹⁵³ Мс. Gowan, 363

¹⁵⁴ Мс. Gowan, 349

¹⁵⁵ Географска карта, Шабац 2 (1:50.000), Зборник ЗМР

¹⁵⁶ Мр Драган Поповић, нав дело.

¹⁵⁷ Bösendorfer, 249

¹⁵⁸ Heller-Nehring, 216

¹⁵⁹ Мс. Gowan, 396

¹⁶⁰ Географска карта, Обреновац (1:100.000), Збирка ЗМР

¹⁶¹ Мс. Gowan, 347

¹⁶² Географска карта, Обреновац (1:100.000), Збирка ЗМР

Ђурђевци у Митровачком провизорату из 1720. године, у коме се као једно од суседних места помињу и Szevzi¹⁶³, заједно са Брестачем и Никинцима.

Село Dremlyan

У Дефтеру се помиње напуштено село Дирманица¹⁶⁴ код земље Ушујевац (44,46N - 20,06E), на коју данас данас подсећа Ушевачка бара¹⁶⁵ северно од Ашање, те је могуће да се ово село налазило у том подручју. У том случају би било истоветно са, горе поменути, Новим Селом из 1416. године.

Село Blasemcz

У Дефтеру је забележено више села и напуштених села са сличним именом. Једно напуштено село Билажевци¹⁶⁶ се налазило код Батајнице, а друго Блажевци¹⁶⁷ (45,03N - 19,23E) у Гргуревачкој нахији. С обзиром на распрострањање Гргуревачке нахије, мало је вероватно да се ради о селу Blasemcz.

Село Jasenye

Смичиклас је публикувао повељу у којој је Стјепан Петров 1376. године својој сестри Ани тестаментом даровао поседе у Сремској жупанији, као и оне у области Језенук¹⁶⁸ "преко реке Саве". Можда се, ипак, на ову област и ово место односи данашњи потес Јасенска¹⁶⁹, југоисточно од села Купинова, тик уз Саву.

Село Thernyasz

У Дефтеру постоји неколико места које подсећају на ово село. У Земунској нахији, код Добановаца (44,49N - 20,14E) било је напуштено село Трнани¹⁷⁰. Код Шеловринаца (45,03N - 20,00E), у Иришкој нахији, било је напуштено село Тирнковци¹⁷¹, код Митровице напуштено село Тирновци¹⁷².

¹⁶³ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 1, 2 и 4 (Zemaljski arhiv Hrvatske i Slavonije, Urb: et Con: Fasc: 132. No 14, Conscription denen in Mitrovizer Provisorat, pro Anno 1720)

¹⁶⁴ Мс. Gowan, 347

¹⁶⁵ Географска карта, Обреновац (1:100.000), Збирка ЗМР

¹⁶⁶ Мс. Gowan, 399

¹⁶⁷ Мс. Gowan, 107

¹⁶⁸ Smičiklas, Diplomatički zbornik 16, Zagreb, 1976.

¹⁶⁹ Географска карта, Обреновац (1:100.000), Збирка ЗМР

¹⁷⁰ Мс. Gowan, 392

¹⁷¹ Мс. Gowan, 249

У попису новоосвојених села у источном делу Срема из 1722. године помиње се село Trenovaz¹⁷³, са 32 домаћинстава, у Сурчинском дистрикту. На неким мапама из прве половине XVIII века ово село се може пронаћи као Drenovaz (Drenovatz)¹⁷⁴ на простору источно од Купинова.

За насеља Lwbenicze, Akal и Zemla, према расположивим подацима, засада није могуће дати никакву могућу локацију.

¹⁷² Мс. Gowan, 280

¹⁷³ АВ, Збирка ксероснимака, инв. бр. 2 (Extractus Über der die den Neü:Recuieriten...)

¹⁷⁴ Smičiklas Tade, Dvjestagodišnjica oslobođenja Slavonije, Zagreb, 1981. (карта у прилогу); Ankica Pandžić, Stare karte i atlasi Povjesnog muzeja Hrvatske, Zagreb 1987. (Hommannianos Heredes, Karta Slavonije, Nürnberg, 1745)

Извори и литература

Архив Војводине, Нови Сад, Зборка ксероснимака, инв. бр. 1-4

Ankica Pandžić, Stare karte i atlasi Povjesnog muzeja Hrvatske, Zagreb, 1987.

Bruce W. Mc. Gowan, Sirem sancagi mufasssal tahit defteri, Ankara, 1983.

Georg Heller-Karl Nehring, Comitatus Sirmiensis, München, 1973.

Драган Поповић, Археолошко наслеђе на тлу Руме и шире околине,
Зборник I ЗМР, Рума, 1997.

Душан Поповић, Срби у Срему до 1736/1737, Београд, 1950.

Завичајни музеј Рума, Географске и катастарске карте и планови из збирке Музеја

Ivan Kukuljević, *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII, Starine XXVII*, Zagreb, 1895

Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910.

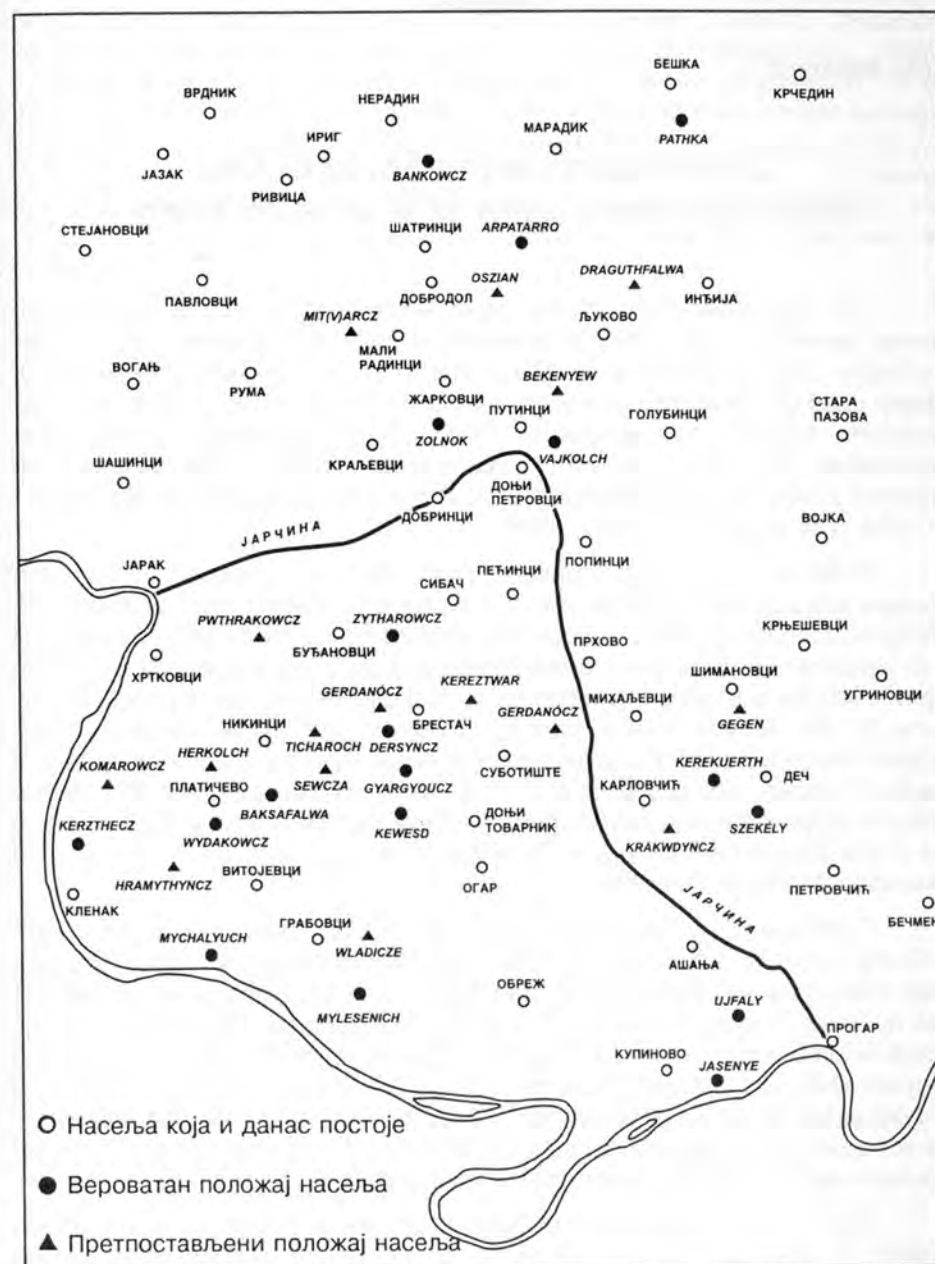
Pesty Frigyes, Az eltűnt régi varmegyer, Budapest, 1880.

Tade Smičiklas, Dvjestagodišnjica oslobođenja Slavonije, Zagreb, 1981.

Tade Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, Zagreb, 1904-1990.

Csánki Dezső, A Magyarország történelmi földrajza a Honyadiak korában II, Budapest, 1894.

Хуго Рот, Срблѝи на свом тлу, Београд, 1993.

Карта дела Срема са положајем средњовековних насеља

Đorđe Bošković

Contribution to the Study of the Historical Geography of Mediaeval Srem

The mediaeval history of the Srem region is still insufficiently explored. The only person who did thorough research on the historical geography of Srem was Dušan Popović in his book *The Serbs in Srem* published back in 1950. Popović used the following sources for his book: Csánki Dezső, *A Magyarország történelmi földrajza a Honfoglalás korában II*, Budapest, 1894, and *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* for the mediaeval period and Velics-Kammerer A, *A török kincstári defterek*, Budapest I & II, 1888 & 1890 for the Turkish period.

Referring to some sources and archive material which the abovementioned author did not use, it is possible to specify more precisely the geographic location of certain places in Srem throughout the Middle Ages as well as to establish the location of communities that were not mentioned by Dušan Popović. Most importantly, this refers to the following references: a publication by Bruce W. Mc. Gowan, *Sirem sancagi mufassal tahit defteri*, Ankara, 1983, eighteen books included in a collection of documents of the mediaeval history of Croatia, Slavonia, and Dalmatia, edited by Tade Smičiklas, as well as Ormoš's collection of photocopies, kept in the Vojvodina Archives in Novi Sad, where a part of the copied material about Srem from the Land Archives of Croatia and Slavonia in Zagreb is also kept.

Furthermore, a useful reference covering this topic is also a publication by Georg Heller-Karl Nehring, *Comitatus Sirmiensis*, München, 1973, who had maps from Austrian, German and other archives at his disposal as well as the book by Pesty Frigyes, *Az eltűnt régi varmegyer*, Budapest, 1880. Unfortunately, a multi-volume edition by the Hungarian author Gyöffy György, *Az Arpad-kori Magyarország es történelmi földrajza... I-V*, (*Geographia historica Hungariae tempore stripis Arpadianae*), Budapest, 1963, that was announced decades ago, has not been completed yet. Namely, the fifth volume, dealing with the historical geography of the mediaeval Srem district, is not finished.

This article discusses the location of some groups of communities situated in the central and eastern part of Srem, mainly covering the municipalities within the jurisdiction of the Ruma County Museum. Firstly, one group includes the following communities: Arpatarro, Lykó, Gerdanócz, Petócz, Mit(v)arcz, Maradék and Szekély, as well as the Oszian moor. Moreover, there is a group of communities from 1416 belonging to Subotiče (Falkuszombata,

Falkassombathya): Baksafalwa, Byhard, Daas (Chaa), Desnekfalwa, Draguthfalwa, Gegen, Gerdevch, Hagymas, Herkolch, Iharus, Illyesewich, Jaksincz, Kerekuerth, Kewesd, Lyukas, Mychalyuch, Mylesenich, Pathka, Petynch, Radmyfalwa, Somogh, Stakaroch, Torbachyl, Tycharoch, Ujfal, Vayka, Vajkolch, Wskoc and Wytolch. Finally, a group of communities belonging to the Irig estate in 1520: Brezthacz, Kerezthwar, Zolnok, Bekenyew, Bankowcz, Pettrowcz, Asswagh, Krakwdyncz, Pwthrakowcz, Dersyncz, Zytharowcz, Kerzthecz, Zemla, Gyargyowcz, Wydakowcz, Hramythyncz, Komarowcz, Akal, Wladicze, Arky, Sewcza, Dremlyan, Blasemcz, Jasenye, Thernyacz and Lwbenicze.

Војна граница на југословенским просторима

Граничари – милионски живаљ

Подручје Војне границе налазило се између 45 и 46 степени ширине са севера на југ и између 32. и 41. степена дужине од запада према истоку и граничило се: према северу - провинцијским областима Хрватске, Славоније и Угарске; према истоку - Ердељом и Влашком; према југу - Србијом и Босном где се Војна граница поклапала са границом Царевине и према западу - хрватским и далматинским провинцијама и Морлачким каналом.

Војну границу чиниле су следеће граничне области: Карлштатска, Баналаска, Вараждинска, Славонска и Банатска, којој је једно време припадао и сремски део Војне границе.

Мерење површине, коју је заузимала Војна граница, вршено је више пута од којих је прво извршено 1761. године. Међутим, сва ова мерења показала су различите резултате, због чега се површина Војне границе могла утврдити само на бази просека. Површина Војне границе износила је приближно 560 немачких квадратних миља, од чега је на хрватско-славонску област отпадало 341, а на банатску 219 квадратних миља. Ова површина делила се на пукове, Тителски батаљон и војне комунитете (општине) и то на следећи начин:

Лички гранични пук цара Франц Јозефа	46 квадратних миља
Оточачки гранични пук	49 квадратних миља
Огулински гранични пук	44 квадратних миља
Слуњски гранични пук	25 квадратних миља
Кројцерски гранични пук	28 квадратних миља
Гранични пук св. Ђорђа	36 квадратних миља
Бродски гранични пук	34 квадратних миља
Градиштански гранични пук	29 квадратних миља
Први баналски гранични пук грофа Јелачића	24 квадратних миља
Други баналски гранични пук грофа Јелачића	24 квадратних миља
Петроварадински гранични пук	54 квадратних миља

Утврђења на реци Уни

Војна граница организована је у XV веку, најпре као погранично подручје Хрватске и Славоније, организовано за одбрану од Турака, које се касније са турским повлачењем из средње Европе шири на Срем, Банат и Ердељ - Трансилванију и као такво је претворено у посебно подручје са војном управом. Образована је највећим делом од Срба, затим Хрвата, Румуна, Секлера (Мађара) и мањим делом од Немаца, а представљала је поред војног и санитарни заштитни кордон. Као специфични облик феудалне организације развијала се од XVI века, под утицајем бечког двора, у правцу све већег војног централизма. Под немачким војним руковођењем, она ће се брзо консолидовати и ојачати великим насељавањем Срба, који су од аустријске државе добијали земљу уз обавезу да служе војску и бране Војну границу, односно Хабзбуршку царевину. Иако је у почетку створена као феудална организација, у Војној граници ће од XVII века бити укинута феудални односи, тако да неће више бити сељака-кметова, већ слободних граничара-крајишника са народном самоуправом. Аустрија ће и после престанка турске опасности развијати Војну границу као посебно државотворно подручје и снажан инструмент хабзбуршког двора. Војска коју је давала Војна граница била је једна од најјефтинијих и најбољих у Европи. Зато ће се Аустрија борити свим силама против захтева хрватског сабора да се Војна граница укине и припоји Хрватској. Аустријанци су са развојем Војне границе спроводили и политику њене германизације. Аустријанци заузимају најважније позиције у граничарској војсци и управи, немачки језик је био службени језик у војсци, судству, администрацији и трговини, а био је и обавезан предмет у основним школама Војне границе. Да би од граничара створила дисциплиновану војску, Аустрија је донела низ кривичних закона који су прописивали најсвирипије казне за непослушност.

Прве зачетке Војне границе имамо у Хрватској већ 1435. године када је угарско-хрватски краљ Сигмунд, због честих турских упада, ојачао одбрану граничних подручја према Венецији и Босни, тзв. таборима. После пада Босне 1463. године, краљ Матија Корвин образовао је 1464. године одбрамбени бедем који је ишао од Врбаса преко Усоре и Сребреника (јајачка и сребреничка бановина), према Шапцу и Београду (шабачка бановина) и тиме је штитио јужну Угарску и Славонију. Међутим, Хрватска је остала и даље незаштићена на делу од Јадранског мора до Јајца. Да би се та опасност отклонила, краљ Матија Корвин је 1469. године основао посебну војну област - Сењску капетанију (непрекидни појас утврђења) која ће одиграти значајну улогу у борби против Турака.

Када су учестали турски упади у Хрватску, хрватско племство је запосело пограничне градове, и солидно их утврдило. Пошто је граница са Турском ишла реком Уном, на којој су се налазили утврђени градови:

Дубица, Костајница, Гвозденско, Новиград, Благај, Отока, Круна, Бихаћ, Островица, Удбина, Рмањ (Мартин Брод) и Унац, исто ово подручје са својим залеђем почело се од 1480. године називати крајином или границом. Терет одбране ове границе пао је на плећа хрватских сељака, који су служили у војсци, а уз то, били оптерећени и многобројним наметима и порезима. Када су Турци на Крбавском пољу 1493. године одсудно поразили хрватску феудалну војску, Лика, Крбава, далматински крајеви и приморско залеђе остали су скоро без икакве одбране. Турци су то искористили и појачали своје нападе на Хрватску и упадали дубоко у њену територију. Почетком турских напада хрватско становништво се иселава са угрожених подручја у Угарску, Аустрију (Бургенланд) и Фурланију. Ове крајеве убрзо насељавају Срби.

Јединствена одбрана од Саве до мора

Аустријски надвојвода Фердинанд, касније краљ Фердинанд, активно је помагао одбрану границе, почев од 1522. године. При избору за краља 1527. године обавезао се Хрватском сабору да ће на граници држати, о свом трошку, 1.000 пешака и 200 коњаника. Из краљеве обавезе да помогне одбрани краљевих и других градова на Уни, развила се Војна граница – крајина.

Успостављање јединствене граничне заштите од реке Саве до Јадранског мора 1527. године узима се као почетак организованог стварања Војне границе у Хрватској. Ради лакше одбране Хрватске, односно Угарске у чијем је саставу била Хрватска, Војна граница се дели на два дела: на Хрватску од мора до Саве и славонску од Саве до Драве и Дунава.

Бихаћка капетанија, са низом утврђених градова, формирана 1527. године, представљала је зачетак хрватске војне границе за заштиту Хрватске и Угарске. Организација пограничне управе у Славонији почела је нешто касније. Копривничка (Ђурђевачка) капетанија, са осам утврђених градова, основана је 1548. Крижевачка, са једанаест утврђених градова 1560. Огулинска и Храстовичка капетанија пре 1567. године. Завршни организацијски облик капетанијског уређења Војне границе добијен је 1576. године оснивањем Иванићке капетаније са седам утврђених градова. На тај начин је формиран појас пограничне заштите који је ишао од реке Драве до Јадранског мора.

И поред јединствене организације Војне границе Турци су и даље упадали у јужне делове тадашње Угарске (Хрватске) па су краљ и племство Корушке, Крањске и Штајерске увели јединствено командовање у Војној граници са сталном војском од 20 оклопних коњаника, 1.000 немачких слугу (пешака) и 1.000 харамија (народних пешака). Бан, чија је власт све више

слабила, и даље је држао на граници 600 лаких коњаника и 400 пешака најамника. Славонска граница добила је 1553. године 1.375 коњаника и 2.000 харамија. Постојање овакве сталне војске на Војној граници уређено је по замисли капетана Ивана Ленковића.

Реорганизација због Турака

Успеси Турака на бојном пољу осамдесетих година XVI века убрзали су и реорганизацију Војне границе. Тако је Цар Рудолф II (1576-1608) предао Војну границу 1578. године на стално руковођење надвојводи Карлу II. Ово је била основа за стално војно уређење Војне границе. Представници високог племства и градова Штајерске, Корушке, Крањске и Горице обезбедили су, на овај начин, сталну одбрану унутрашњих аустријских покрајина. Из средстава племства и градова издржавано је у Хрватској војној граници 1.316 харамија, 500 хусара и 620 пешака, а у Славонској 1.750 харамија, 200 аркебузира, 400 хусара и 350 пешака. Укупно је, на целој територији Војне границе, издржаван стални контингент од 5.135 војника. Тиме је, коначно, Војна граница изузета испод части хрватског бана потчињена надвојводи Карлу. Одмах по пријему команде над Војном границом, надвојвода Карло је преузео мере за чвршћу организацију одбране. Реорганизација Војне границе ојачала је одбрану аустријских земаља од Турака али је Хрватска и даље остала угрожена. Због тога су сви мушкарци од 16 до 60 година били стављени под војну команду. Они су делом служили у сталним граничарским јединицама, а делом у народној милицији која је дизана на знак турске опасности. За ову службу становништво је добијало земљу и куће, а било је ослобођено свих пореза и дажбина. Граничарску војску сачињавали су знатним делом племићи и остало домаће становништво. Од 3.000 харамија, плаћених пребега - ускока (било их је 1.000 у XVI веку), остатак војске сачињавало је домаће становништво. После губитака бихаћке и храстовичке капетаније 1592. године Хрватску крајину са седиштем у Карловцу сачињавале су преостале капетаније од мора до реке Купе са Жумберком. За њу је био уобичајен и назив Карловачки генералат. Приморска граница (седиште Сењ) обухватала је подручје од планине Капеле до мора, с тим што је зависила од Карловачког генералата. Због протеста Хрватског сабора на изузимање Војне границе испод банске власти (у војном погледу) учињен је уступак Хрватској, па је подручје између Купе и Уне (од Карловца до Иванића) враћено 1595. године бану и названо прво Покупска, а затим Банска граница. Територија од Иванића до реке Драве улазила је у састав Славонске границе са седиштем у Вараждину, по коме ће 1630. године добити назив Вараждински генералат. Освајањем Петриње 1595. године формирана је Петрињска капетанија, најпре у саставу Банске а касније у саставу Славонске границе.

Сталне граничарске посаде биле су распоређене по градовима утврђеним каменим зидовима или утврђењима од дрвета (паланке) на највероватнијим правцима турских продора. Између њих се, на пола сата хода, налазила непрекидна линија чардака, а испред главне одбрамбене линије, која се половином XVI века протезала правцем: Ријека – Сењ – Оточац – Слун – Глина – Храстовица – Сисак – Иванић – Крижевци – Ђурђевац, биле су истурене стражарнице са стражама. Испред те линије пружао се појас ничије земље који је био запуштен због сталних турских упада и пустошења. Пошто су сва ова утврђења на граници била углавном у слабом стању, због нередовног одржавања, одбрана Војне границе ослањала се углавном на храброст граничара. Борбе са Турцима вођене су око чардака, стражарница, речних и планинских прелаза и тврђава уз примену брзих препада и заседа. У случају дубљих продора Турака, сачекивали су их на њиховом повратку у Босну и од њих одузимају све што су опљачкали, као и робове. Наилазак турске опасности најављиван је паљењем сламе или сена, које је било постављено на високом дрвећу, или на великим моткама код сваког граничарског чардака. Због сталних сукоба са Турцима гранично становништво је и домаће послове обављало под оружјем.

Плаћена и неплаћена војска

Војска капетаније састојала се из плаћених посада по градовима са покретном резервом и неплаћеног граничарског становништва у саставу народних војводства. Плаћене посаде биле су организоване у заставе или батерије (од XVII века - компаније или чете) под командом капетана или њихових заменика поручника. Јаче посаде имале су више основних јединица, застава или телесних чета, немачких оклопних коњаника (аркебузира), хусара (домаћих лаких коњаника) и харамија. Аустријске јединице у Војној граници имале су исте чинове као и у редовној аустријској војсци, док су домаће народне чете имале народни старешински кадар и чинове: капетан, војвода (заповедник над 50 људи), заставник, стражмештер и десетник. Обичан војник звао се хусар, харамија, стрелац, јунак или ускок. Овакви чиновници из Хрватске биће и у XVIII веку пренети у Славонску војну границу. Неплаћено граничарско борачко становништво делило се, до оснивања граничарских пукова 1737. године, на десетак и више војводства, која су морали образовати за одбрану капетанија, 30 - 40 чета харамија и око пет чета хусара. У периоду стварања Војне границе у XVI веку граничари су били највећим делом наоружани ручним ватреним оружјем (пук и стрела задржани су углавном у војводствима харамија и батеријама општег позива). Уз копљанике све више се у XVI веку уводе мускетари, а упоредо и аркебузири. У то време половина људства у заставама била је састављена од мускетара, а половина од копљаника

наоружаних дугим копљем. Касније, после Тридесетогодишњег рата, мускета ће потиснути копља, тако да ће у другој половини XVII века однос бити 1/3 коњаника и 2/3 мускетара, аркебузе ће заменити лакше мускете (флинтe - пушке). Тек крајем XVII постепено ће нестати копљаника, а увешће се за целокупно људство пушке, а од 1760. године и бајонети. Коњица је тада углавном била наоружана пиштољима и карабинима (делом је било задржано и копље). Оклопни коњаници нестаће у XVII веку када је формирана лака хусарска коњица организована у пукове од 3 - 5 ескадрона. Јединице су се разликовале по заставама. Граничарска униформа није била једнообразна све до формирања пукова 1737. године. Сталне посаде носиле су немачку одећу, а остали народну (према покрајини) и типичан црвени огртач с капуљачом - црвени мантијаши.

Хрватска губи контролу границе

Нова фаза у развоју Војне границе почиње 1630. године када је краљевим декретом, због потребе за већим контингентом трупа, Војна крајина била потпуно издвојена испод банске управе и стављена под команду Беча. Трупe издржаване из аустријске благајне (најамници) знатно су појачане и могле су бити употребљене и на бојиштима средње и западне Европе. До тога времена граничари нису били обавезни да ратују ван Војне границе. Као најамници борили су се у Тридесетогодишњем рату (1618-1648), у Чешкој (Бела гора), Мекленбургу, на острву Ригену на Балтику, при заузимању Магденбурга, и у биткама код Брајтенфелда, Лицена, Нардлингена, затим у Холандији и Француској. После аустријско-турског рата (1683-1699) Војна граница је проширена од ушћа Уне у Саву до Карпата, а тежиште одбране пренето је са Купе на Уну. Формиране су и нове границе: Савска, Дунавска и Потиско-поморишка и нове капетаније: Костајничка, Глинска, Зринска и Јасеновачка. Од ослобођених делова горње Лике и Крбаве формирана је нова капетанија са седиштем у Карлобагу (затим у Рибнику), потчињена у војном погледу Карловачком генералату. Имала је 1.054 коњаника и 3.061 пешака у Лици и 756 коњаника и 1.614 пешака у Крбави. У саставу Војне границе остао је и даље Вараждински генералат иако није више био погранично подручје.

Од 1701. до 1702. године на новој аустријско-турској граници дуж Саве, Тисе и Мориша формирана су два нова граничарска генералата: Посавски од Градишке до изнад Тисе и Дунава, и Подунавски (за Банатску границу) од Тисе до Ердеља (на Потиско-поморшској граници). Оба ова генералата била су потчињена генералкоманди у Осијеку, од 1719. до 1783. године, а касније у Петроварадину, седишту команде Славонске границе. Уредбом од 1702. године у Славонској граници (од Саве до Дунава) организована је народна граничарска војска са 1.500 пешака и 950 хусара за гарнизонску службу и 3.200 људи за посаде чардака (100 чардака по 32

човека). Сваких шест чардака образовали су чету-компанију. На савском одсеку било је девет, а на дунавском шест чета, са две чете хусара и четом хајдука (пешака). У Потиско-поморишкој граници формирана је 1703. године милиција од 3.854 војника (хајдуци и хусари).

Милиција, редовна војска

Ради бољег искоришћавања војног потенцијала граничара, аустријска врховна војна управа извршила је од 1737. до 1751. године нову реорганизацију Војне границе. Да би граничари служили и ратовали тамо где им се нареди (не само на територији Војне границе) било је потребно претворити граничарску војну милицију у редовну војску, што је учињено формирањем граничарских пукова (регменти) у свим пограничним покрајинама (пешадијских и коњичких). Сваком граничарском пешадијском пуку биле су придодате по две чете гренадира. Људство се делило на три дела (турнуса): један у јединицама ван земље, један на служби у Војној граници и један део код куће на обради земље. На тај начин је 1744. године Војна граница потпуно одвојена од Хрватске и била је под директном контролом Беча. Дотадашње капетаније заменили су граничарски пукови, у којима су највиша места заузимао углавном Немци. Пуком је командовао пуковник, који је имао неограничену власт у војном и управном подручју пука. Командири чета-компанија управљали су срезом-котаром и општином. Граничари ван војних јединица имали су обуку недељом и празником. У војсци, основним школама, судству и администрацији био је обавезан немачки језик. Уз све ово, граничари су обављали и све радове (изградња и одржавање путева, мостова, војних објеката и др.). На тај начин је Војна граница била претворена у велики војни логор. У Карловачком генералату формиран су 1746. године пешадијски пукови: Лички. Оточачки, Огулински и Слуњски и један хусарски пук - укупно 18.000 војника. У Вараждинском генералату формирана су два пешадијска пука и одред хусара (две чете) са укупно 8.544 војника. Од 1749. године генералне команде у Карловцу и Вараждину директно су потчињене Бечу, тако да су карловачки и вараждински пукови постали равноправни немачким и угарским пуковима. Од 1750. године ти пукови добијају и по две чете гренадира. После Београдског мира 1739. године на доњој Сави у Славонској граници формирана је Сремска војна граница, а 1747. године формиран су следећи граничарски пукови: Петроварадински - од Босута до ушћа Саве у Дунав, Бродски - од Босута до Орљаве, Градишки - од Орљаве до Лоње и два хусарска пука: Сремски и Славонски. Укупно је у њима било 16.800 пешака и 4.200 коњаника. Декретом од 1750. године реорганизована је банска крајина у којој су формирана два пешадијска пука са по 8.000 војника и хусарски пук са дванаест ескадрона. Банатска граница померена је на Дунав, а за одбрану Баната подигнута је тврђава Темишвар. Формирање

Српског банатског пука извршено је 1768. године. Од Немаца доведених из Беча, Пеште, Прага и Птуја формиран је Немачко-банатски пук 1765. године, док је Влашко-банатски пук формиран 1774. године. Исте године у Темишвару је организована Земалска генерална команда којој су ови пукови били подређени. У углу између Тисе и Дунава, у Бачкој, формиран је Тителски (Шајкашки) батаљон. У Ердељу су од 1763. до 1767. године формиран слдећи граничарски пукови: два влашко-романска и два секлерска (мађарска) и два хусарска пука. Ради даљег јачања војне моћи Војне границе формиран је 1765. године Централни граничарски инспекторат у Карловцу. Тадашње бројно стање трупа у Војној граници износило је 54.000 војника, а 1778. године само оперативне трупе имале су 61.969 војних лица.

Тако је била уређена Војна граница, која је крајем XVIII века, само на подручју Хрватске и Славоније, имала преко 1.000.000 становника, за рат је давала око 60.000 војника, док је цела Монархија имала 80.000 до 100.000 војника.

Граничари су учествовали у свим ратовима које је Аустрија водила, нарочито у XVIII веку, где су се истакли својом храброшћу, али су, зато претрпели и велике губитке (у аустро-турском рату 1788-1791. године учествовало је 100.000 граничара, а погинуло је 24.000 људи, у периоду од 1792-1801. године на ратиштима у Француској, Италији, Белгији, Швајцарској и Аустрији било је ангажовано 100.000 људи од којих је 40.000 изгинуло у борбама 1805. године граничари су на разним фронтима изгубили 48.000 војника итд.).

Завршни облик свог организовања Војна граница је добила у периоду од 1850-1873. године. Тада се Војна граница протезала од реке Зрмање на западу до линије Оршава – Појана - руска на истоку и јужно од Караншбеша. Те 1850. године укинута је Војна граница у Ердељу. Следеће 1851. године Петроварадински пук, који је био под Банатском војном границом, враћен је генералкоманди у Загребу. У војнотериторијалном погледу Војна граница је имала две генералкоманде, једну у Темпшвару, а другу у Загребу, које су биле потчињене непосредно Министарству рата у Бечу, три дивизијске команде, у Карловцу, Загребу и Темишвару, седам бригада: Оточац, Карловац, Бјеловар, Винковци, Земун, Панчево, Оршава, четрнаест пукова и један шајкашки батаљон. У хрватско-славонској граници било је седам војних општина: Сењ, Карлобаг, Бјеловар, Иванић, Петриња, Костајница и Бела Црква. Војна граница је 1860. године имала 57.800 војних лица. У управном погледу гранична територија се делила на пукове, чете и општине.

Овакво уређење Војне границе остало је све до њеног коначног расформирања 1881. године.

Формирање Петроварадинског граничарског пука

Срби су дошли као поручени

Проблем Војне границе за аустријску царевину био је сложен као целина, а исто тако и у појединим сегментима. Иако је то првенствено био војни проблем, истовремено је био и политички, културни, као и етнички, национални и економски са становишта српског народа, као и Аустријанаца и Мађара. После склапања Карловачког мира. 1699. године, морале су аустријске власти прићи решавању српског питања у Царевини. Пре свега, аустријски двор је морао да заузме коначан став: да ли српски народ, на територији Аустрије, треба признати у целини, или га делити на пресељене у Великој сеоби 1690. године и староседеоце Србе који су затечени од раније? Друго питање је било: где населити оне Србе који су прешли у Аустрију приликом Велике сеобе и какав положај дати српском народу? Ово је било утолико компликованије што се ниједно од ових питања није могло решити делимично, а сва су истовремено била повезана са питањима одбране аустријске царевине, које је у тим временима било за дворску кућу најважније.

Аустрија више није могла задржати дотадашњи начин одбране своје границе према Турској, пошто се систем њене регуларне војске није показао као најприкладнији. Врбовање је било доста непрактично, јер је слободних људи за војску у тадашњој Аустрији, као и Мађарској у њеном саставу, било мало. Ти војници су били скупи и непоуздани, иарочито Мађари. Услед дугих и тешких ратова које је царевина водила, државна каса је била празна, а опасност по Аустрију од Турака и других држава и даље веома велика. Због свега тога је требало створити добру и поуздану војску, која уз то не би много коштала. За решавање овог тешког питања Срби су дошли као поручени.

Пошто је Турска у то време још била јак и веома опасан противник по аустријску царевину, требало је на њеним јужним границама створити снажну и ефикасну војну организацију.

Вук Исаковић предводи Србе

Поред овог, чисто војничког питања, постојало је и врло важно популационо питање: требало је населити новим становништвом готово пусте крајеве Аустрије према Турској. Аустријски двор је ускоро дошао до

закључка. када су сагледани сви аспекти овог врло важног питања, да је најбоље српски народ у Аустрији признати као једну целину и одредити му његове дужности и права. Аустрија је врло добро знала шта су за њу значили Срби за време Другог рата ("Бечког рата"), од 1693. до 1699. године, па зато и није било разлога да их не користи и даље у спровођењу своје државне и војне политике.

Осим тога, Аустрија је водила доста рачуна о војничким и ратничким врлинама Срба. Већ су Баденски и Ветерани нарочито истицали њихове ратничке врлине. Херцог од Хилдбургхаузена сматрао је Србе као изванредан ратнички материјал, као "благо царске куће које се не може ни купити ни златом платити". Био је до заноса очаран "појачаним ратничким националним духом, очврслим, издржљивим, на умор и патњу (недаће) навиклим телом живих Срба и Хрвата". Они су му се чинили "рођеним војницима". Поред тога, сви трошкови око издржавања овакве војске били су минимални.

Према мишљењу Бартенштајна, председника Илирске дворске канцеларије, главне користи аустријске царевине од Срба биле су следеће:

- у мирно доба они не стају државу готово ништа, али према свом великом броју и служби коју врше, стају врло мало;
- у ратно доба не треба се бринути о њиховом регрутовању;
- њихово одевање (мундир од абе) јефтиније је од одевања других трупа;
- они не дезертирају, а још мање прелазе у службу непријатеља, једино ако рат дуго траје понекад се враћају кућама;
- они се могу искористити да ометају дезертирање војника из других трупа;
- услед дугих постова које држе, њихова исхрана стаје мање;
- издржљивији су и ређе побољевају од других, а кад оболе, њихово лечење стаје мање од лечења других;
- изванредни су у борбама које се воде у шумама и теснацима;
- у пешачењу су окретнији и хитрији од других, одлично рукују мачем, када се у томе обуче.

Важност стајаће војске

Још у току рата за аустријско наслеђе (1741-1748), увидела је царица Марија Терезија важност сталне стајаће војске, па је одмах по закључењу мира у Ахену почела са јачом милитаризацијом Војне границе. Тако су већ 1747. године проглашени пукови Вараждинског и Карловачког генералата за регуларне, односно стајаће, али су њеном одлуком из 1750. године имали да дођу на ред после "свих мојих других немачких и мађарских пукова". Са милитаризацијом и регионализацијом Војне границе

настављено је и даље. Тако је генерал Енгелсхофену било поверено да војнички уреди и учврсти Славонско-сремску границу. Генерал Енгелсхофен је, регуламентом из 1747. године, поделио тај део границе на три пешадијска (варадински, бродски и градиштански) и два хусарска (коњичка) пука: славонски и сремски.

Овај посао генерал Енгелсхофен је започео у Срему, где је формирао један пешадијски и један коњички хусарски пук. Ти пукови су формиран на следећи начин: 1739. године, прешла су из Србије под руководством обрствахмајстора Вука Исаковића, оберкапетана Станише и десет других капетана 633 хајдука и хусара са својим породицама. Они су се настанили поред Саве, између Митровице и Земуна. С њима је прешло и нешто Арбанаса (Клименти). У прво време су сви живели под ведрим небом у посавским шумама, па је због тешких услова међу њима завладао велики помор. Тада је Вук Исаковић поднео двору царице Марије Терезије представку, у којој је изразио наду да ће бити у могућности да овај свој одред појача на 1.475 људи новим насељеницима из Србије. Он је уједно замолио царицу да се побрине да његови људи дођу до крова над главом и бољег начина живота. Царица Мариа Терезија одмах је издала наредбу да се помогне овом народу и да се од способних мушкараца формира пук.

У то време, овај крај је био слабо насељен. Тако се 1745. године на оном терену налазило 2.859 српских и арбанашких породица, а то је било довољно за формирање нових пукова. Због тога је донета одлука да се овде населе потиски граничари и 1.307 породица из западног Срема, из развојаченог Шида. Черевећа, Беркасова. Становници овог дела Срема највећим делом су се преселили у Карловце, Сланкамен, Крчедин и Белегиш. Новодосељено становништво са ранијим досељеницима из Србије чинило је језгро будућег Петроварадинског пука, који је основан 1747. године под службеним називом PETERWARDEINER NATIONAL GRENZ-INFANTERIE REGIMENT N 5. Од 1769. године овај пук носи следећи назив: PETERWARDEINER NATIONAL-INFANTERIE REGIMENT N 9. За првог командира пука био је постављен Јосиф Монастерлија, који је већ од 1744. године због доказане храбрости именован за пуковника. Седиште пука било је у Митровици.

Формирање Петроварадинског граничарског пука није ишло лако. Највећи проблем био је у томе што су недостајали војници. Године 1746. било је на овом подручју свега 2.700 људи способних за војну службу, недовољно за формирање ове јединице. На то су утицали дуги ратови, а требало је да изврстан број способних људи остане код куће ради обраде земље. Када је 1756. године започео Седмогодишњи рат, на територији Петроварадинског граничног пука било је свега 575 људи способних за војну службу. После мира у Хембургу, забележено је свега 1.156 пешака и 145 коњаника хусара. Пољопривреда је у то време била сасвим запуштена, јер се у 4.776 домова налазило свега 2.031 тзв. "прекобројни човек".

Због тога је требало на сваки начин повећати број становника овог пуковског подручја. Ово питање војне власти решиле су куповином властелинства Војка, у коме се налазило једанаест насеља: Голубинци, Војка, Угриновци, Добановци, Деч, Јенишевци (Крњешевци ?), Михаљевци, Попинци, Прхово, Шимановци и Пећинци. У тих једанаест насеља налазило се 1.188 људи способних за војну службу. Године 1774. насељено је на подручју Петроварадинског граничног пука још 478 породица.

Граничари у Војној граници живели су као и други сељаци, али су били под војном управом. Носилац власти била је војска, односно војни заповедници.

У почетку стварања Војне границе граничари нису били униформисани, него се сваки борио у својој одећи и обући и са својим наоружањем. Граничарн су били под заповедништвом својих људи и јасно је да су и команде биле на српском језику. У почетку су ови српски заповедници добијали чинове према броју сакупљених војника за рат. Тако су, примера ради, појединци из породице Рашковић чим су прешли у Аустрију добијали високе официрске чинове, неки чак врло млади. Понекад су официрски чиновници били и наследни. Истовремено је било и чиновна из хајдучке организације. Познато је да су неке хајдучке чете ступале у редове граничара, па су и заповедници задржавали стари назив харамбаша.

Срби на високим положајима

На високе положаје у Војној граници долазе Срби. Тако су почетком XVIII века били постављени за оберкапетане или пуковнике: у Дунавској граници - Мојсије Рашковић, у Потиској - Вулин Илић, а у Поморишкој - Јован Текелија. Најстарији међу њима по рангу био је Мојсије Рашковић, "ког сва србска мора слуша војска". Други по рангу био је Вулин Илић, а трећи Текелија. Седиште Подунавског оберкапетана било је у Шаренграду, Потиског у Сегедину, а поморишког у Араду. Њима су били подређени капетани, аднађи, војводе и барјактари. Подофицири су називани харамбашама.

Изддржавања припадника милиције (граничара) није било спроведено свуда на исти начин. Тако је издржавање у Савској и Дунавској граници било сасвим другачије него у Потиској и Поморишкој граници. У Потиској и Поморишкој граници војници су плаћани већим делом у новцу, а делимично и у храни. Тако су хусари добијали годишње 18 форинти и шест каблова хране, а хајдуци или пешаци 12 форинти и шест каблова хране.

Други део граничара вршио је стражарску службу на граници или кордону, ради спречавања доласка непожељних особа на тле аустријске монархије. Стражарска служба на чардацима вршена је непрестано и дању

и ноћу. Чардаци (карауле-стражарнице) грађени су у почетку као земунице, а касније као мале дрвене куће на стубовима, које су биле удаљене једна од друге на добар пушкет, или четврт до половине сата хода. У почетној фази организовања Војне границе стражари нису били добро обезбеђени, често није било ни сламе и кревета. Касније је ова ситуација промењена на боље.

Првобитно је на једном чардаку било смештено 32 човека, касније се тај број мењао према потреби. Обично је шест оваквих чардака чинило једну компанију (чету), која се називала "Tscharaken kompanie", чије су се посаде називале "Tscharakenvolk". У Савској граници било је девет оваквих компанија, а у Дунавској шест. На левој обали Дунава, Дунавској граници припадали су Паланка, Тител и Варадински шанац.

Доношење граничарских права

Према ситуацији на турској страни, процењивало се да ли је граница (кордон) мирна, сумњива или опасна. Када је ситуација сумњива, страже су биле удвостручене, а четворостручене када се сматрало да је опасна. Кордоном је заповедао виши официр, коме је обично био придодат један субалтерни официр као помоћник (ађутант). Положај официра, заповедника кордона, био је врло тежак и одговоран, пошто се од њега нарочито захтевало да има много такта и да буде обазрив према властима у суседној турској држави. Његов задатак је био да редовно обилази све граничарске чардаке у својој зони надлежности, да се интересује о стању у суседној држави и да о свему редовно обавештава своју надлежну команду. Прекршаји прописа у граници (кордону) веома су ригорозно кажњавани. Примера ради, ако би се неко усудио да пређе преко тзв. "кужног кордона" био је кажњен смрћу, вешањем. Прелаз на турску територију био је дозвољен само на одређеним местима. Била је веома честа појава да се у близини чардака чује пуцњава због разних илегалних покушаја преласка границе. Прелаз преко река је вршен сплавовима и скелама. Поред плате, стражари на кордону су добијали и трећину од заплењене кријумчарене робе.

На територији коју је покривала Војна граница било је и неколико веома напредних градских насеља, чији становници нису имали никаквих војних обавеза. Због тога је генерал Енгелсхофен, коме је било поверено уређење Војне границе, у намери да комплетно становништво што боље искористи у војне сврхе, предложио да се формирају војне градске општине - комунитети, који би имали и неке, не велике, војне обавезе.

Компаније су територијално обухватале по неколико села, а ако су села била велика могло је у једном бити и по две компаније. На челу сваке компаније налазио се капетан, који је одлучивао у грађанским, политичким и судским стварима. Под његовим заповедништвом налазила су се два поручника, један заставник, један наредник, неколико курира и каплара. Капетан је био и старешина компанијске канцеларије. Свака компанија се састојала од 250 способних војника, вичних руковању било којом врстом оружја и зато су се у датом моменту могли користити за сваку врсту наоружања.

Када је било ратно стање, обично су три батаљона из пука одлазила на бојно поље, док је четврти остајао код куће. Батаљони на бојишту смењивали су се сваке друге или треће године свежим батаљонима из истог пука. Међутим, приметио је Таубе у својим записима следеће: "Пошто сваки становник жели да иде на бојно поље, то су они који остану код куће незадовољни и незгодни". Официри у пуковима били су највећим делом Немци и Мађари, али су сви они морали научити српски језик, иако је у Војној граници службени језик био немачки. Курири и пуковски писари граничних пукова морали су знати турски језик и то не само говорити него и писати. Разуме се, све је ово било потребно ради кореспонденције са пограничним турским властима. Тако је и генерал у Осијеку имао свог заклетог тумача за турски језик.

Кантонални систем границе

Сремци пешаци служили су у Петроварадинском, а хусари у Славонском пуку. Хусарски пук је имао хлјаду људи, али није имао своје посебно подручје, него је био распоређен поред Саве све до Земуна. у мирно доба хусари су били под заповедништвом граничарског пешадијског пука на чијој су се територији налазили. Пуковник хусарског пука у мирно време бринуо је само о економији свога пука. Седиште штаба хусарског пука било је у прво време у Старим Бановцима, затим у Голубинцима, а од 1777. године било је предложено да се команда пука прснесе у Винковце, али је на том предлогу и остало. Према Таубеу, коњ који је узиман за војне потребе морао је да буде висок 14 и по песница.

Рад барона Бека на уређењу Војне границе наставио је 1786. године барон Шишковић. У то време требало је коначно учврстити Војну границу дуж целе државне границе према Турској и то је учињено формирањем Војне границе у Банату. Током времена, граница је добијала све више на значају за аустријски двор и њој је поклањана посебна пажња. Тако је 1786. године, при Дворском ратном савету, основано посебно одељење за Војну границу, ради што бољег војничког образовања граничара. Читав низ прописаних закона био је посвећен овој теми. У знатно већој мери водило

се рачуна и о целокупном становништву Војне границе, јер се увидело да га ваља оспособити за све терете који су му наметани. То се желело постићи увођењем тзв. кантоналног система, 1786. године. Овај систем је заиста много значао за развој Војне границе.

Побољшање стандарда становништва

Увођењем кантоналног система, 1786. године, одвојена је управа војске од управе над осталим становништвом; заповедник пука заповедао је само војском, а заповедник кантона цивилним становништвом које није било у војној служби. У свим граничним пуковима један кантонални срез чиниле су три компаније. Заповедник кантона имао је нарочито да брине о вршењу верских дужности становништва и о њиховом моралу, о васпитању деце о бројном јачању становништва. Кантонални регулатив садржавао је читав низ одредаба о санитетским установама, набављању хране, трговини и саобраћају, одржавању путева и мостова, грађевинском поступку, гашењу пожара и слично. Према овом регулативу, сви официри, и виши и нижи, били су задужени да се нарочито брину за побољшање стандарда становништва у војној граници. Задатак им је био да се пољопривредна производња појача и квалитет производа поправи. Нарочито су били задужени да брину да целокупно обрадиво земљиште буде обрађено и засејано, да пољопривредни радови буду обављени на време. Поред основних пољопривредних прехранбених усева, била је посвећена нарочита пажња баштованству, па се пазило да свака кућа према броју укућана засеје што више кромпира. Официри су, затим, били задужени да пазе да становништво сваке године остави извесну резерву хране и то од сваке врсте плода за случај да идућа година буде неродна.

Основа за уређење кантона био је попис становништва, мапирање и оснивање земљишних књига. Од 1745. године, уместо сеоских кнезова које је бирао народ (општински кнезови), постављани су подофицири који су спроводили компанијске наредбе. Ради одржавања реда, постављени су у сваком месту инспектори, који су били подређени дистриктним инспекторима, а ови заповеднику кантона. На седмичном рапорту, највиша казна била је 10 до 12 удараца батином. Иако је Јосип II укинуо разне врсте тортуре и многе средњовековне казне, батињање се још дуго задржало у Војној граници.

Заповедници кантона били су посебно задужени да брину о културном напретку становништва, разуме се, све у интересу аустријске круне и државне војне силе. Били су задужени да се код становништва одржава војнички дух и да невојнички део становништва у пуку стално и непосредно помаже војску. Када је 1788. године, због опасности од упада Турака, на територији Петроварадинског граничног пука било наређено да

се жене и деца склоне у планину (Фрушку гору), становништво овог кантона, којим је заповедао обрстлајтнант Аксентије Милутиновић, замолило је свог команданта да он одговори "командиререндеру да они то учинити неће, него да ће своја огњишта са женама и децом бранити". Аксентије Милутиновић је тада наредио да сва насеља у Петроварадинском граничном пуку буду опкопана дубоким шанчевима, а да се на улице поставе бркљаче (препреке) које ће се ноћу затварати и да ту стоје, нарочито ноћу, сталне страже. Када би се осетила нека опасност, на линији границе палиле су се бакље од сламе и сваки мушкарац, старији од седамнаест година, био је дужан да се хитно с пушком јави на одређено место.

У почетном раздобљу стварања Војне границе, па и на простору тадашњег Петроварадинског граничног пука, војници и официри су се одевали по својој вољи и свом укусу. Тако се наводи да 1733. године Сремци и Славонци "војеваше у Сицилији против Шпаније, имадоше за одело црвене капе, зелене хаљине, широке плаве чакшире, црвене кабанице, местве и опанке, дугу пушку, два ножа и два пиштоља". Очигледно су војне јединице чиниле једну шаролику масу са својом одећом, обућом и оружјем. То се види и из познате песме "Бој на Донауварту". У песми су опевани сви Срби официри који су учествовали у овој бици, којим је оружјем сваки појединачно од њих био наоружан. Сам заповедник одреда, капетан Михајло Продановић, имао је чувену "џеферију", а млади капетан Белгради "сабљу мисирлију".

"За клобуком сребрна челенка,
Којано је од дванаест пера,
На рамену пушке млетачкиње".

Капетан Костреш имао је "кратки личаник", барјактар Туцић "токе од биљура", а барјактар Косанић "мача гребештака".

"На глав носе везене клобуке".
Обични војници носили су "дуге пушке шарке".

Када су у Војној граници уведени регуларни пукови, 1737. године, одмах је спроведено и униформисање, слично оном у аустријској стајаћој војсци. То је исто учињено и у српском хусарском пуку, чији је "патрон" био митрополит Викентије Јовановић. Коњаници овога пука носили су зелене доламе и црвене чакшире. Више података има о униформама појединих делова граничарске војске. Тако је пешадија, која је чинила језгро граничарске војске, носила све до 1760. године немачки капут (камисло, вафенрок) од зеленог сукна, са два џепа и осамнаест дугмади: на рукавима су имали црвено нарукавље, док им је капут покривао горњи део чакшира. Чакшире су биле од црвеног сукна, украшене разнобојним гајтанима. Уместо клобука, који је раније ношен на глави, у употребу је улазила и нека врста каскете од црвеног филца са месинганим штитом на чеоној страни. Обод од задњег дела каскете могао се у случају невремена спустити да

заштити врат, који је штитио оковратник од крепона. На врху предњег дела каскете налазила се округла кокарда. Као горњи део одеће служио је гуњац од зеленог сукна, уместо белог, какви су раније ношени, са шест пари гајтана од црвене вуне. Подофицири су се облачили на исти начин као обични граничари, само што је њихова одећа била израђивана од квалитетнијег материјала.

Хусари су на глави носили чаков са црним везом и црним гајтаном; носили су, такође, црвени огртач са немачким оковратником: загим зелено обојено крзно (кожу) постављено црном јагњећом кожицом, са жутим гајтаном, са четири реда дугмади; доламу од зеленог сукна са жутим гајтанима и дугмадима, чизме са мамузама и опасач жуте боје са петнаест жутих и црних дугмади. Пуковник Белгради, према портрету који се налазио у манастиру Шишовцу, имао је "доламу и заогнуту ћурдију са белим первазом угаситозелене боје, а чакшире као рак црвене боје. Све је то било извезено златом. Под левим пазухом држи калпак од куне. Леву руку наслонио је на балчак". Комплетна униформа пешака граничара коштала је 24, а хусара 54 форинте.

Мундир и црвена капа

Стрелци су имали мундир од чохе голубије боје са жутим дугмадима на један ред и жутим јаком и нарукављем са белим испуском. Са предње стране нарукавља налазиле су се беле латице са жутим дугмадима на врху, а са задње, нарукавље није било спојено. На раменима су носили еполете. Чакшире су биле од сукна голубије боје, уско приљубљене уз ноге, са жутим гајтанима око џепова (мађарски крој). На ногама су носили ципеле у које су биле увучене чакшире, на глави каскет од чохе са белим округлим данцетом и челенком на предњем делу.

Када је Петроварадински пук постао регуларан као и остали пукови аустријске војске, добили су "пешаци црвене капе и кабанице, кратке зелене доламе са црвени натшиви и жути и црни гајтани, црвене чакшире, местве и опанке". Катане (коњаници) су добили црне клобуке са перјаницама, црвене чакшире, зелене ћурдије и доламе, и уз два пиштоља и карабин још копље са црно-жутом заставом. Године 1770. "добиле граничарски регименти беле капуте и чакшире. Били су сад равни угарским региментама са разликом да су последње црвене чакшире имали. Официри добили беле немачке капуте, плаве прслукe, немачке плаве чакшире, шешире са златни портви и полузлатне појасеве". Пошто се бела боја показала непрактичном за војску, то је већ 1774. године у Илирском (Банатском) пуку уведена мрка боја, која је остала карактеристична за овај пук све до његовог укидања 1873. године. Године 1785. добили су пешаци у Војној граници "од

бурмутске боје мађарске доламе и чакшире са жути и црни гајтани накићени".

Са униформисањем официра и војника граничарских пукова није ишло ни брзо ни лако. За мајора Путника забележено је како је 1778. године изашао на бојиште "на прекрасном коњу с драгоценим серсаном", а војници су још дуго ратовали у свом руху. Још у рату с Французима ратовали су "нови варадински пришелци у гуњеви и опанци".

Униформисање официра и војника

Од 1699. до 1790. године ратовала је Хабсбуршка монархија веома често, како на истоку тако и на западу: од Скопља до Рајне и од Северног мора до Италије, а каткада на неколико бојишта истовремено. Ратовала је против Турака, против немирних Мађара, против суседних држава. У овом временском размаку, од непуних 90 година, добра половина проведена је у ратовима. Наводимо ратове које је Аустрија водила у том периоду:

Рат за шпанско наследство	1701-1714.
Борбе са Ракоцијем	1704-1711.
Први турски рат	1716-1718.
Рат за пољско наследство	1733-1738.
Други турски рат	1737-1739.
Аустријски наследни рат	1741-1748.
Седмогодишњи рат	1756-1763.
Рат за баварско наследство	1778-1789.
Рат са Турском	1787-1791.

Одмах после Велике сеобе 1690. године. Срби су се изванредно показали код Сланкамена 1691. године. Својом изузетном храброшћу допринели су победи аустријске војске. Битка код Сенте 1697. године добијена је, опет, огромном заслугом Срба. Убрзо после завршетка рата са Турском и склапања Карловачког мира 1699. године, почео је рат за Шпанско наслеђе (1701-1714.). У овом рату "многи Срби, Славонци и Хрвати отмено су војевали, а особито 1704. године "када у војни против Француза и Бабура разбише наши код Хохштата непријатеља. Овде су се Хрвати и Славонци и бачванска милиција особито одликовали". За време борби против Ракоција, Срби су се масовно борили против његових "куруца", а истовремено су чували границу Аустрије према Турској на Дунаву и Тиси. Срби су се нарочито одликовали заузимањем кланца Сибо. 1705. године, када су царској војсци отворили пролаз у Ердељ, и у бици код Кечкемета, 1706. године, у којој су се одликовали капетан Вулин и Текелија. У овим борбама учествовао је као заповедник и Секула Витковић. Они су задржани извесно време и као војничка посада у Сегедину. Један број Срба граничара учествовао је 1707. године и у рату против Шпанаца у Италији.

Срби граничари учествују у бици на Везирцу код Петроварадина, 1716. године, и у походу приликом освајања Београда и Темишвара. У бици за освајање Београда "Србски коњаници били су овде први, задобише 186 топова, силни барут и олово и многе турске пртљаге, камиле и шаторе". Део Срба граничара учествовао је и у походу на Влашку. Током 1719. и 1720. године војевао је један одред Срба у Италији, а 1734. учествовало је 500 пешака и 20 коњаника из Поморишке границе и 810 војника из Потиске границе у ратовима у Шлезији.

У рату против Турске, 1737. године, "окором онострани силни сербски чета, педесет хиљада наших граничара Бачваиа и Банађана", борбама код Ужица "особито сербска милиција отликовала се". Срби су и у овом, као и у свим претходним и будућим ратовима, чинили претходницу (авангарду) и заштитницу (аријангарду). "Србски коњаници и славонска милиција, 6.000 њих, чинише чудеса, но буду од велике силе утешњени".

Рат за аустријско наслеђе

Само што је овај рат био завршен, отпочео је рат за аустријско наслеђе, 1741. године. Те године ратовало је у Шлезији око 500 пешака и 200 коњаника граничара из Доње Посавине и 500 граничара из Подунавља. Из овога рата брзо су се вратили граничари из Доње Посавине, није познато из којих разлога. Исте године, било је у Баварској 2.400 граничара из Савске границе, 500 пешака и 500 коњаника из Потиске границе и 400 граничара из Поморишке границе. Потиски и поморишки граничари и један део војске састављен од Мађара нису се хтели борити, па је гроф Палфи ово искористио да предложи царици Марији Терезији да се Потиска и Поморишка граница развојаче. Вероватно је и то један од разлога зашто су ове границе убрзо развојачене, што је опет, довело до влике сеобе Срба граничара у Русију.

Највећи део граничара налазио се у Баварској, која је 1742. године покорена и наметнуте су јој контрибуције. Баварци између осталог "морадоше сваки дан сваком војнику давати седам крајцара, једну фунту меса, две холбе пива и четврт холбе ракије". Пошто је ситуација у Чешкој постала тешка после продора Пруса, морао је један део граничара бити пребачен тамо, док је други део под заповедништвом Станише Марковића Млатишуме и Исаковића пребачен у Баварску. Под командом Станише Марковића Млатишуме било је 1.686 пешака и 598 коњаника. Други одред, Срба граничара, од 571. борца, учествовао је у овом рату под заповедништвом Вука Исаковића. Маја месеца 1743. године биле су тешке борбе око Дигенфингена, који су бранили Баварци и Французи. Исте године борило се 1.337 Банађана пешака и 400 коњаника са копљима у Шлезији код Инголштата, који се предао 1. октобра, са 3.618 Француза, 360

Бавараца и 118 топова. Идуће године учествовали су потиски и поморишки граничари под заповедништвом Кевенхилера у ратовима у Горњој Аустрији, Баварској, Моравској и Чешкој, и у тешким и крвавим борбама против Шпанаца у Италији.

У борбама у Баварској, 1744. године, учествовали су потиски граничари и Сремци под Вуком Исаковићем и Михајлом Продановићем, а у Чешкој Банањани. Исте године, ратовали су Сремци у Италији против Шпанаца, чија је војска била састављена од Валонаца, Ираца и Швајцараца. У овом рату покушали су граничари да на препад освоје град Велетри, рачунајући да ће у њему заробити напуљског краља и херцега од Модене и да ће задобити огроман плен. Овај препад није успео, док је град у овим борбама тешко страдао, изгорео је до темеља, а становништво побијено. У овим борбама и граничари су имали тешке губитке.

Исте године борили су се Сремци и Славонци код шуме Бромит, где су "шуму и поље силном крвљу поливали". Кнез Добковиц похвалио је Сремце који су ратовали под обрстлајтнантом Јосифом Монастерлијом "за њихову велику храброст у Италији у својим предложенијама самоме цару".

Сремци у Шлезији и Чешкој

Следеће 1745. године ратовало се у Шлезији и Чешкој. У овим борбама учествовало је 800 Поморишаца, 500 Потисаца, 500 Подунаваца 500 које Сремаца које Клименти и 980 граничара из Банатске милиције. Исте године, 4. јула, напали су они пруски логор и ту запленили ратну касу и краљевски шатор. Банатски коњаници, њих 400, наоружани копљима, служили су у одреду генерала грофа Бањанија. Исте године учествовали су граничари у борбама око Прага, а у тешком сукобу на Егедофској висији су потукли Прусе. "Прајзи преокрену пушке и тепелуке горе у знак предаје, ноћу напред положи пушке и предаду се Сремцима, Славонцима и пандурима: један мајор, 16 официра и 583 проста војника: варош Козел наши поробише". Граничари су исте године учествовали у борбама око Улма. Јануара 1747. године ратовали су Сремци под Монастерлијом код Дрангињана. При опсади Ђенове учествовало је 490 Сремаца под Рашковићем, а 961 под Монастерлијом.

У Седмогодишњем рату највеће и најжешће борбе вођене су са Прусима. Тако је у бици код Прага учествовало 5.240 граничара, док се у самом прашком гарнизону налазило још 3.787 граничара. Под маршалом Дауном налазило се око 200 Сремаца пешака и 100 хусара. Граничари су се одликовали и у борбама код Колина и Плањана, 1757. године. Исте године истакли су се Сремци код Ландсхута у Шлезији, где су разбили један одред Пруса и заробили шест топова. Године 1758. учествовали су Сремци у нападу на комору код Оломуца, а 1759. у борбама код Киселдорфа. Те

године добили су посебну похвалу за своје храбро држање код Гроскундерсдорфа. Године 1761. прославили су се Сремци у најтежим борбама у овом рату, приликом освајања Швајдница. Пред битку "у два сата пред зору, добије сваки наш момак по мало ракије и Лаудон им обећа, ако сретно изиђу 150.000 форинти. У три сата сви сложено јурише. Прајзи, са топови и малим пушкама, куражно се бранише. Наши били су више пута сузбијени, но опет напред спремно ударише и већ около шест сати улете по лествама, окрену на опкопи непријатељске топове, и почну из њи град бити, а потом, особито граничари се приме сабље и бајонета. Понајвише се просу хрватске, славонске, сремске и банатске крви, јер су ови први били, и тако град отеше. Заробише 3.898 Прајза и 211 топова, са многим пушкарма, барутом. оловом, лебом, брашном и различитом марвом и раном. Наши изгубише 1.363 човека, које мртви, које рањени". Сремци су заробили пет официра, 100 војника и два топа. Граничари су се такође одликовали и у биткама код Пречендорфа и Фрајбурга, "од њи и њихових копаља и сабаља, имали су Прајзи ужас и стра".

По завршетку Седмогодишњег рата настао је један дужи период мира. До нових борби дошло је 1778-1779. године, када је избио рат за баварско наслеђе. У овом рату учествовали су Сремци под Сечујцем у Баварској и Чешкој. Сремци су учествовали и у борбама у Холандији, 1784. године. У знатно већем броју учествовали су у рату против Турске, 1788-1791. године, када је нарочито страдао Банат.

У рату против Наполеона

Колико је укупно било жртава у протеклим ратовима тешко је рећи. Мора се знати да је у аустријској војсци служио велики број граничара у односу на број становника Војне границе. То се види из ових примера: 1740. године налазило се у Војној граници 45.615 људи спремних за борбу и око 20.000 војника за одбрану границе, док је целокупна аустријска војска (без граничара) у то време имала 113.544 војника и официра. По Швикеру, у рату 1740-1748. године дала је Војна граница на бојиште више од 25.000 људи; по Ваничеку они су својом храброшћу у тим биткама одлучивали. На почетку Седмогодишњег рата учествовала је Војна граница са 36.000 пешака и 6.000 коњаника, односно у току целог овог рата са 70.000 до 80.000 војника. док је целокупна аустријска војска у то време износила око 150.000 војника. У рату за баварско наслеђе дала је Војна граница око 56.000 војника, не рачунајући оне који су код куће обављали своју дужност на кордону, у гарнизонима, итд., што укупно износи око 70.000 војника. Године 1796. давала је Војна граница, на чијем је подручју живело милион становника, 120.000 војника, док је аустријска војска имала 400.000 војника иа тридесет и два милиона становника Царевине.

Војна граница са својом војском, такође, је активно и масовно учествовала у тешким и крвавим борбама против Наполеона иа Рајни, крајем XVIII и првих година XIX века, где је претрпела велике губитке у људству. После ових ратова знатно је смањен број становника у Војној граници, а такође и у Петроварадинском граничном пуку.

У ратовима против Мађара, у револуционарној 1848-1849. години, учествују граничари масовно у јединицама бана Јелачића и у редовима српске народне војске у Војводини.

У другој половини XIX века граничарске јединице масовно се боре у северној Италији за интересе Аустрије и активно учествују у борбама код Мађентеа и Солферина 1859. године.

Тешко рањени војници граничари добијали су од државе, којој су служили, војне пензије.

Овај кратак сегмент из историје српског народа, само може да подсети на борбу наших предака на овим просторима за очување свога националног бића у туђој држави, управо кроз служење интересима те државе. Захваљујући тој борби српски народ добија разне привилегије, кроз које је очувао и сачувао своје национално биће све до данашњих дана.

Становништво, сталежи и степен образовања народа

У неким граничним пуковима и комунитетима преовлађује католичка вера, као што је случај у Глинском, Кројцрском. Градиштанском и Бродском пуку као у пуку св. Ђорђа. Међутим, опште узевши, у војној граници преовлађује становништво православне вере. Поред припадника ових верских опредељења постоје у мањем броју припадници гркокатоличке, евангелистичке и Мојсијеве религије.

Структура становништва у Војној граници према разлици у вероисповести, сачињена на основу пописа из 1857. године, изгледа овако: 582.658 православних, 449.499 римокатолика, 6.358 гркокатолика, 15.862 евангелиста Аугсбуршке конфесије, 4.274 евангелиста Хелветске конфесије, 404 Јевреја, 19 Јермена православних, 2 Јермена римокатолика, 4 унитаристе и 151 становник других вероисповести.

Становништво Војне границе према разлици и занимању дели се на свештенике, службенике, војна лица, књижевнике и уметнике, адвокате, санитетско особље, земљораднике, кућевласнике и рентијере, фабриканте и занатлије, бродаре, рибаре итд. Поред ових ту још долазе и поседници, који путем комунитета, као најважнијег тела, а преко устава расправљају о положају земље.

У областима граничних пукова и Тителског батаљона, основане су главне службе, највише као носиоци развоја пољопривреде и индустрије. Староседелачки комунитети, само у малој мери, ограничавају се на поседе, док се највише усмеравају на трговину и занатску производњу. Земљопоседници у Војној граници се деле на независне (оне који живе у заједничким удружењима), зависне (које живе ван удружења) и повлашћене. Један део повлашћених припада граничним саветима, а један део провинцијским подручјима.

У војним комунитетима постоје: комунитет становника и комунитет грађана. Давање грађанских права припада магистратима војних комунитета.

Према последњем главном попису из 1857. године, становништво Војне границе у погледу сталешке класе и класа занимања може се разврстати на следеће категорије: 1.053 свештеника свих вероисповести, 1.256 службеника, 54.500 војних лица, 321 књижевник и уметник, 16 адвоката, 156 припадника санитетског особља, 101.742 земљопоседника, 1.833 кућевласника, 254 бродара и рибара, 1.271 помоћних радника у пољопривреди, 3.371 помоћних радника у занатству, 650 помоћних радника у трговини, 1.255 радника који су спадали у другу послугу, 7.300 надничара, односно 170.411 мушкараца преко 14 година, 704.814 жена и деце.

Поред 1.059.221 становника у Војној граници је тада живело 20.278 странаца.

Граничари су имали неоспорно развијен дух и њихов таленат се могао нарочито мерити способношћу учења страних језика. Њихово брзо прилагођавање, њихова стваралачка снага, њихова оштроумност као и њихова присебност свуда су били познати. Граничари су били десетљиви, сами су правили све потребне алате и оруђа, а највећим делом сами су правили и кућни намештај.

Због дугогодишњих ратова и турског насиља, граничари су дуго времена били у заостатку са образовањем, пошто није било времена да се посвете свом сопственом напретку.

Са појачаним образовањем граничног становништва почело се још око половине XVIII века, тако да се половином XIX века већ осећао велики напредак на овом пољу. Током 50-их година XIX века бригу о образовању граничара преузела је државна управа, која је унапређивала школство и повећавала број народних школа почевши од реалки и гимназија, тако да су се већ у то време у њима могли наћи и припадници нижих народних слојева.

Допринос официра култури

Треба, пре свега, напоменути да су службеници, официри и хонорарци, са своје стране, доста допринели да се култура граничарског становништва подигне на виши степен. Исто тако су и забаве са своје стране вршиле одређени утицај, као и пуковске библиотеке са делима из војне области, историје и белетристике.

Од уметности се негује сликарство, цртање и музика. Школовање ђака врши се у главним школама, које имају четири разреда, као и посебним школама за музику и певање. Цртање није било обавезан предмет само у реалкама већ и у другим школама.

Панчево, Винковци и Петриња имају у то време своје сопствене музичке школе. Код граничарског становништва постојала је, такође, велика склоност ка сликарству које се нарочито развијало под утицајем свештенства.

Таленти граничара су обично признати, пошто је то било очигледно, а није се могло ни оспорити, да су они, како у царској војсци тако и у цивилној служби, долазили до највиших положаја. Исто тако, могли су се наћи и појединци са изванредним способностима који су служили и у другим аустријским покрајинама ван Војне границе.

Као прилог о њиховом карактеру, такође, се помиње приврженост и оданост граничара њиховој владајућој кући у Царевини.

Свакако, ту треба имати у виду и приврженост која их је везивала за њихове претке, као и њихову одбојност према свим новотаријама које су сматрали као велику ману.

Природна богатства Војне границе

Територија Војне границе била је необично богата воденим токовима великих, средњих и малих река. Најважније реке у Војној граници биле су:

ДУНАВ, чијем речном току су припадале готово све граничне провинције. Дунав је улазио у Војну границу код Петроварадина, раздвајајући Петроварадински гранични пук од Тителског батаљона и Немачко-банатског граничног пука. Испод Земуна својом десном обалом додирује Србију, а код Оршаве прелази на турску територију. На крају свог тока кроз аустријску територију Дунав се код Казана сужава, тако да је пловидба могућа без сметње на аустријској територији са изузетком опасних места Излаз и Јуз, и то само при ниском водостају. Од важнијих река које се

уливају у Дунав на његовом протицању кроз граничне области су: Тиса, која се улива у Дунав код Титела, затим Сава, која се улива испод Земуна и Тамиш, који се улива испод Панчева.

САВА, која се улива у Дунав испод Земуна и којој припада славонска, баналска и већи део вараждинске границе долази из Словеније. Кривудајући долзи, протиче, кроз Хрватску, затим између Славоније, Босне и Србије, све до свог ушћа у Дунав. На свом току Сава протиче кроз мочварне и шумовите пределе, док се само код Брода, на њеној десној страни, јављају мања узвишења. У Саву се уливају следеће реке: Уна, Суња, Купа, Струга, Орљава, Трнова, Илоња, Лоња и Босут. Од Савиних притока биле су пловне једино Уна и Купа.

УНА, извире у Лици. Својим мањим делом тече кроз стеновите кањоне. Својом левом обалом додирује Карлштатску границу, протиче турским делом Хрватске, затим додирује Банаску границу, да би се на крају улила у Саву код Дубице.

КУПА, која извире у Граници, била је значајна због могућности пловидбе. Пловна је била код Карлшата, а улива се у Саву код Цапрага. На свом току кроз Карлштатску границу прима притоку Добру, Мрежницу и Корану, затим Глину, Петрињу и Мају.

ДРАВА, долази из Штајерске у Вараждинску границу, кроз коју протиче мањим делом свога тока. Њен ток је брз и бучан, због чега се њено корито често мења, што наноси велику штету приобалном становништву. Драва се улива у Дунав изван граничних области.

ТИСА, која још пре свога уливања у Дунав, са своје леве стране прима воде Кусос канала, пловна је већ од Солнока. За парне бродова пловна је од Токаја. Тиса преко Кусос канала спаја Немачко-банатски гранични пук са пловном реком Вегом, затим је такође у вези са Тамишем и Дунавом преко Караш канала.

ТАМИШ, извире у Романско-банатском граничном пуку. На своме току прима притоку Бистру, а код Темишвара у Немачко-банатском граничном пуку је плован. На крају свога кривудаваог тока улива се у Дунав код Панчева.

Значај понорница

Посебно су значајне реке понорнице у Карлштатској граници, које се кроз свој подземни ток уливају у море. Тако, на пример, река Лика, која веома брзо протиче између стеновитих обала после већег броја каскада понире испод земље. Тако исто и Гашка у Оточачком граничном пуку после водопада код Швица понире. Затим Кореница, у истом пуку, такође понире и

тече испод земље, да се на свом ушћу у реку Уну појави као река Клокот. Зрмања је једина река на овом подручју, која целим својим током до ушћа у Јадранско море протиче без понирања.

У Огулинском граничном пуку познато је више понорница од којих је најважнија Добра, која извире код Огулина и убрзо понире да би се појавила у Дубравској компанији под истим именом Добра. Затим, ту је Мрежница, која извире у Плашкој компанији која убрзо понире. У Загорју извире једна друга Мрежница у подножју Капеле, убрзо понире и појављује се са друге стране планине у облику три извора под називом Толончица. Ови извори се спајају и теку кроз Глински пук под именом Мрежница.

Исто тако, позната су у Оточачком пуку и Плитвичка језера од којих настаје река Корана, са својим лепим водопадима који се преливају из једног језера у друго.

На морској обали Војне границе такође постоје познате драге, заливи и увале, између којих се посебно истичу Сењ, Св. Ђорђе, Јабланац и Карлобаг.

Све велике реке, речице, а понајвише потоци причињавају у Славонски и Банатској војној граници велике штете својим поплавама скоро сваке године. Тако на пример, то чини река Сава у Градиштанском, Бродском и Петроварадинском граничном пуку, затим Дунав у Немачко-банатском граничном пуку и Тителском батаљону. Нарочито велике штете у Немачко-банатском граничном пуку трпе општине Овча, Борча и Острова услед изливања Дунава, на чијим подручјима земљиште остаје дуже времена под водом.

За чишћење и регулисање речних токова (нарочито Саве) и за исушивање мочварног земљишта у Карлштатској граници уложена су велика средства и рад.

Планине Војне границе

У Карлштатској граници налазе се планине Капела и Велебит, које представљају огранке Јулијских Алпа, које се затим протежу према Далмацији.

Планина Капела дели се на Велику капелу која се протеже између Огулина и Плитвичких језера, односно између Огулинског и Оточачког граничног пука, са највишим врхом Клеком, висине 4.700 стопа, и Мале капеле која се пружа од Плитвичких језера до кршевитих планинских предела, на име до Каменске Горице у Оточачком граничном пуку.

На 16 миља од Капеле пружа се Велебит са знатном висином, чији се огранци Барник и Зенг (Сењ) пружају дуж Јадранског мора у Далмацији, а преко Оточачког и Личког граничног пука.

Капела и Велебит, који почињу у Огулинском граничном пуку, где се и завршавају, чине непрекидни планински ланац чији многобројни планински врхови достижу висину врхова Алпа.

Страна Велебита која се стрмо спушта према морској обали и најчешће је обрасла дивљим рузмарином и закржљалим грмљем, док је његова страна окренута према унутрашњости земље покривена великим шумама листопадног дрвећа и четинара.

На Малу капелу надовезује се, ретко, сурово и стрмо, стеновито горје Пљешевице, са највишим врхом Гоља Пљешевица (Голо брдо) 5.262 стопе, чија је западна страна потпуно гола, а источна пошумљена и представља границу према Босни. Планина Пљешевица прелази из Оточачког граничног пука у Лички и представља заједно са Велебитом и Каменском Горицом највећу планину Хрватске.

На подручју Личког граничног пука налази се такође значајна планина Вребачка стаза, која је делимично обрасла грмљем, делимично покривена скупинама стена, са голим и стрмим понорима који дају језиву слику својим изгледом.

У многобројним планинама Карлштатске границе налазе се многе долине река, међу којима се посебно истичу долина реке Лике, Крбаве и Зрмање у Личком граничном пуку цара Франц Јозефа, затим долина Козине, Перушића, Оточца и Коренице у Оточачком граничном пуку, као и Јозефова Стаја (Jozerphstahl) на подручју Огулинског граничног пука.

У Вараждинској граници налазе се планине Калник, Копрајница, Гарич и Мославинско горје. Калничко горје се протеже од Кројцерског комунитета са северозапада на југоисток Вараждинске границе, где се образују највеће планине. У продужетку ових налазе се Копрајничке планине богате шумама. Горичке планине, које додирују Кројцерски гранични пук, налазе се у његовој средини и настављају се у Славонско горје.

Славонска граница обухвата неколико планинских огранака који се простиру северним делом Градиштанског граничног пука, затим прелази у Бродски гранични пук да би постепено прешли у равницу Гаричке компаније. Целом дужином ови су планински огранци покривени шумама тако да богату славонску вегетацију не прекидају голе стене.

Банатска граница обухвата последњу брдовиту област у Петроварадинском пуку код Сланкамена. Нарочито треба споменути у овој граници огранак Карпата, посебно онај планински систем коме припада Романско-банатски гранични пук, као и део Српско-банатског граничног пука

све до ушћа Нере у Дунав. Овај део Карпата је потпуно пошумљен и пружа Романско-банатском граничном пуку огромно шумско богатство. У овом пуку се падине на високом горју користе за испашу стоке.

Највиши планински врхови у Романско-банатском граничном пуку су: Сарко, висине 6.984 стопе, Мик, 5.784 стопе и Дамоглет висине 5.000 стопа.

Најпознатије пећине у Војној граници су Мамула и Самоград у Оточачком граничном пуку код Перушића. Испод замка код Огулина постоји пећина у коју понире река Добра, затим пећина код Оштарије у Огулинском граничном пуку на Капели, у коју понире река Мрежица, која је веома узана и која се потпуно испуни водом при висом водостају Мрежице.

У Банатској граници, на Дунаву, у близини Мехадије налазе се мање познате пећине као што су Хајдучка и Херкулесова.

Литература

1. Фр. Ваничек, Историја Војничке крајине или историја васцелог српског народа, Народна задружна штампарија, Нови Сад 1883.
2. F. Rački, O odbrani hrvatsko-slavonske granice u 16. i 17. veku s gledišta državnopravnoga, Književnik, Zagreb 1866.
3. F. Vranić, Prilozi gospodarskom razvoju hrv.-slav. Krajine u 19. vijeku, Rad JA, Zagreb 1900.
4. А. Ивић, Сеоба Срба у Хрватску и Славонију; Сремски Карловци 1909.
5. F. Čulinović, Državno pravni razvitak Vojne krajine (s naročitim osvrtom na Slavoniju), Rad JA, Zagreb 1969.
6. Др Душан Поповић: Срби у Војводини, Матица српска, Нови Сад 1959.

Dušan Vuletić

The Military Border in the Yugoslav region

The Military Border was formed in the 16th century. It was preceded by the following military districts in the 15th century: the bannats (*banovinas*) of Srebrenica and Jajce (*Srebrenička and Jajačka banovina*) in Bosnia, the Serbian despotate in Srem, the regions of the towns of Šabac and Belgrade in Serbia, as well as the Senj captaincy (*Senjska kapetanija*) in Croatia. The consolidation of the Military Border started in 1553, and was intensified after the founding of the town of Karlovac in 1557.

There were two Military Borders at first: (1) the Slavonian border, stretching from the Drava River to the Kupa River, the centre of which was the town of Varaždin; and (2) the Croatian border, stretching from the Kupa River to the Adriatic Sea, the centre of which was Karlovac.

The Military Border was a separate military district under the command of Austrian generals. Independently of the Croatian government (the Croatian Vice-Roy, i.e. *Ban* and the Parliament, *Sabor*), the Austrian generals inhabited the region of the Military Border by Serbs from Bosnia and Herzegovina, and from other regions of the Turkish Empire. The Serbs inhabiting the Military Border were often in conflict with the Croatian nobility who wanted to subordinate them to becoming their serfs, which was the case of other peasants in Croatia. That is why the Croatian nobility demanded that the Military Border be returned to the jurisdiction of the Croatian government.

However, in spite of the protests of the government and nobility of Croatia, which was a vassal state to Austro-Hungary, the Austrian emperor, Ferdinand II, by his Charter in 1630, declared the whole Military Border an independent administrative and military district and recognized the inhabiting Serbs the right to live as free soldiers choosing their own local headmen and judges. The large influx of Serbs migrating under Arsenije III Čarnojević in 1690, and Arsenije IV Jovanović – Šakabenta in 1739, who mainly inhabited the region stretching from the town of Gradiška on the Sava River to the town of Erdelj, led to the extension of the Military Border.

Emperor Leopold organized it as a mere military district in 1701. Subsequently, in 1737, the Military Border was divided into: regiments, battalions, companies and municipalities. Serbs inhabiting the Military Border were given land for permanent use, were freed from their feudal duties, and had freedom of worship. In return, they were obliged to perform military duty between the ages 16 – 60, and were subordinated to military commanders even in times of peace.

That is why the Military Border represented a rich source of good, well-trained and cheap soldiers for the Austrian state. The inhabitants of the Military Border represented half of the Austrian army in the second half of the 18th century. In the 18th and 19th century, the Military Border was subject to numerous reorganizations, and reached its peak in the middle of the 19th century.

After the Austro-Hungarian Agreement in 1867, and with the introduction of dualism of government, the Military Border began to lose its status. Eventually, it was annihilated on June 15, 1881, when the last regiment of the Military Border was dismissed. This was the Petrovaradin regiment, the centre of which was the town of Sremska Mitrovica. After that, the regions once belonging to the Military Border were joined to the Hungarian and Croatian (a Hungarian vassal state) counties.

Ђорђе Бошковић

Један опис границе румског атара из 1862. године

У Завичајном музеју Рума, у оквиру збирке докумената (инв. бр. 295), чува се један опис границе румског атара из 1862. године. Ради се о документу преосталом из, некада богате, општинске архиве. Порекло овог документа није тачно утврђено. Највероватније је прављен за потребе румске општине, у циљу разграничавања општинске територије са територијама суседних општина и властелинских пустара у окружењу.

Овај документ је настао у време непосредно после укидања Српског Војводства 1861. Рума је, као среско место, у то време (1849 - 1861) била у саставу ове области. Војводство Србија и Тамишки Банат, какво је било право име ове аутономне области у саставу Хабсбуршке монархије, настало је као уступак Србима за помоћ у гушењу мађарске револуције 1848/49. године.¹ Након укидања Војводства Румски срез је, заједно са илочким, а у саставу Сремске жупаније, припојен Троједној краљевини (Хрватска, Славонија и Далмација).

Питање величине румског атара и његових граница је још у XVIII веку било спорно питање у односима румске општине и Румског властелинства грофова Пејачевића.² Нове околности, укидање Војводства и формирање Сремске жупаније, налагале су потребу разграничења између мањих територијално-административних целина. Такође, почетком шездесетих година XIX века формиране су земљишне књиге и спровођена је комасација, тако да је разграничење могло бити обављено и у ту сврху.

Прави назив овог документа дат је на насловној страни на немачком језику "Original Grenzb Beschreibung der Marktgemeinde Ruma 1862", док је на следећој страни, после уметнуте мапе већих димензија, на српском језику поновљен текст са насловне стране. У горњем левом углу пише "Круновина

¹ Српски народ у Срему и тзв. јужној Угарској, на Мајској скупштини 1848. године је, између осталог тражио стварање аутономне Српске Војводине која би укључивала територије са већинским српским живљем. После слома мађарске револуције Бечки двор је оформио Војводство Србија и Тамишки Банат, које је обухватало територије насељене и другим народима, где су Срби били у мањини, док су неке српске области, као Војна Граница у Срему, остале изван.

² о томе видети: Славко Гавриловић, Рума - Трговиште у Срему 1718 - 1848/49, Нови Сад, 1969.

Славонија Жупанија Сремска", а у десном, "Порезни уред срез Рума". Српски превод назива документа је "Оригинал Гранични Опис варошице општине Румске 1862". На дну стране је наведен Радован Вујанић "пол. повереник", који је написао ("сочинио") овај опис границе. Овај текст се, у односу на немачки текст са прве стране, разликује само по томе што је на првој страни касније другим мастилом дописано "Revidirt! M. Riederer gtr." ("Исправио! М. Ридерер геометар"). На насловној страни се налази и воштани печат чији се текст може само делимично прочитати "K.K. CATAST*VERMESS(UNGS) (AB)THEILUNG".

Између прве и друге стране је уметнута скица - "Grenzskizze der Markt Gemeinde Ruma" (Скица границе трговишне општине Рума). Аутор скице је већ помињани геометар Мих. Ридерер. Скица је цртана на танкој хартији (флиспапир), димензија 44 x 58 cm и више пута је пресавијена, како би се уклопила у формат документа. Рађена је тушем и оловком, а бојена са неколико боја. Већи део границе је означен жутом бојом, осим границе са Војном границом, која је означена зеленом бојом. Водени токови су учртани плавом, а путеви браон бојом. Највећи део површине атара, осим појединих делова, као и самог Трговишта, није обојен. Потес Кудош и део североисточно од насеља су обојени розе бојом, а Тиволи и неколико мањих делова западно од града сивом. Само насеље је означено тако што су стамбени делови обележени црвеном и розе бојом, а дворишни делови и блиска периферија зеленом. Од конкретних објеката у граду учртане су само четири цркве и, непосредно поред града, имање Петров двор, овде означено као "Gestütthof" (ергела). Цела скица је издељена на секције (квадранте) које су обележене словима и бројкама. На одговарајућим местима уз границу су уписана имена места са којима се граничи румски атар. На самој граничној линији су учртани сви објекти (хумке, потоци, путеви, графички знакови, и друга гранична обележја) који се помињу у тексту описа границе. Пратећи текст уз скицу је писан латиницом на немачком језику.

Цео текст документа је писан црним мастилом и двојезично. Прва страна текста је писана ћирилицом на српском језику, док је исти текст на другој страни писан готицом на немачком језику, и тако даље. На појединим местима немачког текста додаване су исправке и допуне, уз делимично прецртавање претходног текста. Ове исправке и допуне су у преводу посебно назначене курзивом или напоменом у фусноти. На крају документа се налазе два листа са потписима овлашћених особа присутних при разграничењу из свих помињаних места, као и самих аутора текста и скице Радована Вујанића и Мих. Ридерера. Уз њих као овера документа су и печати румске општинске управе "GEMEINDE VORSTAND ZU RUMA 1854", и катастарског мерног одела, са текстом истоветним на печату са прве стране, с тим да није воштани.

Димензије документа су 20,5 x 33,5 cm, а, поред скице, садржи 19 листова, од којих су последња два без текста. Листови и мапа су међусобно повезани концем преко кога је стављен воштани печат. Ивице листова су местимично искрзане, али се у целини може рећи да је документ у добром стању.

Значај овог документа за изучавање прошлости Руме је несумњив. Опис границе румског атара пружа низ информација о Руми у другој половини XIX века, поготово о конфигурацији терена по ободу њеног атара. Из Описа се може видети да су се дуж границе или у њеној непосредној близини налазили објекти попут Пејачевићеве ергеле коња и ловачке куће, оба у западном делу румског атара. На румским потоцима се помињу Стаићева и Орловићева воденица, воденица у Ривичком атару... Помоћу овог документа лако би се могла утврдити локација ових објеката на терену. "Пљосната хумка", у југозападном делу атара, је место, у археолошким круговима, познато као локалитет "Врцалова воденица". На старијим мапама то место је учртано као "Краљева хумка"³. На основу овог описа могуће је утврдити правац простирања локалних путева, као и њихов ранг. Описани су и обележени прелази преко канала (ћуприје). У тексту се помињу разни власници земље, како из Руме, тако и из околних села. Такође, потписници овог документа, из свих поменутих места, у то време су били најугледнији људи, који сигурно имају своје место у локалној историји тог доба.

Текст описа границе румског атара овом раду дат је у облику разумљивом за читаоца, уз настојање да се у извесној мери сачува дух ондашњег говора. На појединим местима навођени цитати стављени су под наводнике и у заграду.

³ Копија мапе румског атара из 1767. године (Збирка Завичајног музеја Рума, инв. бр. 370); Мапа румског атара из 1773. године (Славко Гавриловић, Рума - Трговиште у Срему 1718 - 1848/49, Нови Сад, 1969)

Гранични опис варошице општине Рума

Варошица Рума са истока се граничи са Малим Радинцима, путем општине Солнок, општинама Краљевци и Добринци, са југа са Буђановцима и Војном Границом, са запада са Вогњем, затим са севера са иришким срезом и њему припадајућим општинама Павловци, Ривица и Ириг.

Опис границе почиње североисточном страном овог атара код тромеђе означене (на мали - п.п.) "J M/R R", поред једног раскршћа где, недалеко од земље Стевана Матића, стоји стуб забрана лова и где се сударају границе општина Ириг, Рума и Мали Радинци. Ту почиње разграничење са општином

Мали Радинци

Од горе означене тромеђе, граница ступа средином пута, према југу, прелази десно лежећу хумку на углу властелинских њива, где се такође среће пут, који је означен са No 1.

Средином пута, у правцу југа, после 2.400 корака прелазимо "графски" знак No 247 који стоји на источној страни пута.

Идући истим правцем, средином пута са 3.100 корака стижемо до поштанског пута, са којим се овај претходни спаја и где граница престаје да се поклапа са путем.

Овај поштански пут потискује пустара солночког грунта и, у правцу југа идући правом линијом 35 корака, на насипу јарка ("јендека") налази се, означено са "S M/R R", гранично обележје.

Престаје граница са Малим Радинцима и на овом обележју почиње потискујућа општина пустаре

Солнок

Од горе описане тромеђе, граница скреће ка западу, ка јужном путном јарку и после 200 корака доспе до хумке означене са No 1, која се налази на углу солночког арондираног јарка.

Одавде ка југу, по арондираном јарку, идући 65 корака, а затим окренувши се према западу, доспе се после 6 корака до хумке означене са "K.R.S.", која стоји на западној страни пута, између земље Јозефа Мака из Руме⁴ и Илије Белотића из Краљеваца.

Овде се заједно сусрећу границе општине пустаре Солнок, општине варошице Рума и краљевачке општине, престаје граница са Солноком и почиње граница са општином

Краљевци

Од већ описане тромеђе, граница иде у правцу југозапада, између обостраних ораница *по средини пољског пута* са 1.000 корака до хумке означене са No 1, поред њиве Стевана Стојановића из Краљеваца.

Одавде окренувши се према југу, између ораница са обе стране, *и средином пута* са 2.200 до пута Рума – Краљевци, поред путног јарка и њиве Живана Кејића лежи стара хумка означена са No 2.

Идући правцем назначеног пута, после 35 корака, и даље зеленаком⁵ после 300 корака стиже се до хумке No 3, која се налази поред њиве удовице Кнебел⁶ из Руме, затим окренувши се ка југозападу, између обостраних ораница, *средином пољског пута* са 900 корака стиже се до хумке означене са No 4, која се налази на њиви Мартина Тица⁷ из Руме, код које она напушта средину пута.

Одавде више ка југу управљајући, у почетку идући између обостраних ораница, а затим и поред краљевачких ливада после 930 корака стиже се до "графског" знака No 203 *три корака источно од границе*, затим по повученом јарку, после мало левим⁸ савијутком са 1.330 корака стиже се до хумке означене са No 5, која се налази на њиви Илије Милинковића из Краљеваца.

Одавде скрећући ка истоку, између обостраних ораница после 800 корака стиже се до властелинског стуба (који означава - п.п.) забран лова, који је офарбан бело-зелено и налази се на на углу јарка, на ливади грофа Пејачевића.

Одавде по повученом јарку, идући ка југу, после 530 корака доспева се до "графског" знака No 202, и у истом правцу, после 2.030 корака до угла јарка, где се такође налази властелински стуб забране лова, на који сучељава румска "вагант" њива.

Окрнувши се ка истоку, идући поред, с једне стране румских њива, а с друге поред властелинске пустаре, која се граничи са Краљевцима, после Краљевског (можда Краљевачког п. п.) пашњака са 3.100 корака

⁵ у немачком тексту уместо зеленаком пише *средином пољског пута*

⁶ у немачком тексту прецртано *удовица Кнебел* и дописано *наследници Михаила Вегера*

⁷ у немачком тексту прецртано *Мартина Тица из Руме* и дописано *Каспара Вагнера из Руме*

⁸ у немачком тексту прецртано *левим* и дописано *десним*

⁴ курзив означава део текста који је дописан у немачком тексту

стиже се до хумке означене са "D.R.K", која се налази поред краљевачког пашњака и њиве Лазара Радојчића из Добринаца.

Престаје граница са Краљевцима и почиње граница са општином

Добринци

Идући јужним правцем од напред описане тромеђе, десно од румских, и лево од добриначких њива, до преко једног пута, лежи хумка обележена са No 1, која се налази на северној површини Румског канала, наспрам њиве Јозефа Фабра⁹.

Скрећући ка југозападу, косо пресецајући пут у правој линији са 640 корака, и напуштајући канал код Добринаца, долази се до хумке означене са "B.D.R." на којој стоји графски знак No 152. Овде се заједно сусрећу границе румске, добриначке и буђановачке општине.

Престаје граница са Добринцима и почиње граница са

Буђановцима

Од претходне тромеђе на истоку, идући по висини канала Јарчине са 1.850 корака стиже се до хумке означене са No 1, и исто тако са 1.800 корака до ћуприје зидане циглом, која сужава ("сојузава") пут Рума – Буђановци, затим, прелазећи овај пут и задржавајући западни правац на северној површини обале канала Јарчине са 1.400 корака стиже се до тригометра No 23 *Јарешина В.Мг.Р.* који лежи на трострукој граничној хумци, између Буђановаца, Руме и Војне границе, и са оне стране њиве Гаје Теомировића из Буђановаца.

Престаје граница са Буђановцима и почиње граница са

Војном границом

Идући од горе назначене тромеђе, у правцу севера по повученом јарку са 250, 250, 250, 250, 250 и 250 корака, прелази се 7 неозначених хумки, и затим после 250 корака стиже се до хумке означене са No 1, која се налази на њиви Михаила Риферта, на којој стоји "графски" знак No 170.

Одавде, скрећући према западу, непрестано идући по повученом граничном јарку, и прелазећи са по 230, 200, 224, 413, 224, 220, 230, 220, 230 и 300 корака преко 10 неозначених хумки, и после 220 корака стиже се до хумке означене са No 2, и на којој стоји "графски" знак No 139, где сучељава грунт Јована Максимовића.

Идући даље пређашњим правцем по граничном јарку са 230, 220 и 224 корака, преко 3 неозначене хумке, и после 230 корака стиже се до хумке No 3, која стоји поред Румских ливада, на источној страни пута Рума – Јарак.

Задржавајући западни правац после 30 корака, на јужној страни пута стоји гранични стуб, и непрестано прелазећи по граничном јарку са 120, 230, 214, 220 и 213 корака преко 5 неозначених хумки, и после 220 корака стиже се до оне хумке на којој стоји графски знак No 171.

Окрећући ка северозападу, идући граничним јарком, после 200 корака прелази се једна хумка, а после 100 корака и поток *Велики гат* те са 100, 80, 120 и 213 корака, преко 4 неозначене хумке, и затим после 224 корака стиже се до тромеђе означене са "W.R.Mg", која лежи на источној страни Грчког гата, као и румских ливада са вогањске стране, а са друге стране Гата сучељава Драјшпиц грофа Пејачевића.

Престаје граница са Војном границом и почиње граница са општином

Вогањ

Од малопре назначене тромеђе, у правцу североистока, у почетку источним брежуљком Грчког гата, а после између обостраних ливада после 650 корака (стиже се - п.п.) до граничног дрвета No 1, који стоји на западном брежуљку Великог гата.

Овде ступа граница по средини овог потока, задржавајући североисточни правац, пролазећи Стаићеву воденицу и после 1.370 корака доспе се до велике пљоснате хумке која лежи на румској страни, где се са друге стране потока налази једно дрво које се означено са No 2 и где средина потока престаје да буде граница.

Одавде у правцу запада повијајући се са 20 корака, по посађеним дрвима стиже до границе Пашњачког дрвета No 3.

Одавде у правцу североистока, између обостраних ливада са 425 корака (стиже се - п.п.) до атара¹⁰ No 4, који лежи на источној страни Грчког гата на Румским ливадама а са оне стране потока стоји врба означена са No 4.

Одавде по средини Грчког гата узводно ("наводу") у правцу североистока са 1.523 корака стиже се до Румског општинског пашњака где на вогањској страни, при сучељавању граничног потока са повученим јарком, на јужној страни општинског пашњака стоји хумка означена са No 5.

⁹ у немачком тексту прецртано Јозефа Фабра и дописано *Андрије Рајнпрехта*

¹⁰ овде је вероватно у питању грешка, јер би уместо хатара требало да стоји хумка

Одавде у правцу северозапада по средини Кудошког старог поточног корита, узводно, у правцу истока остављајући објекат коњске ергеле грофа Петра Пејачевића са 3.200 корака, до поштанског пута Митровица – Рума, где на западној обали старог поточног корита, на углу баштенске ограда Ловачке куће, стоји једно дрво означено са No 6.

Пређашњим северним правцем по средини старог поточног корита, узводно, преко зидане Ћуприје, која повезује поштански пут, и даље са 130 корака прелазећи једну воденицу у румском атару, те после 1.500 корака стиже се до бунара, око кога стоје кестенова дрва, (даље) пређашњим правцем, по Кудошком јарку горе између властелинске шуме са 800 корака до такозваног "примирителног"¹¹ јарка, где се, при спајању овог старог Кудошког јарка са граничним јарком, на вогањској страни, на углу властелинске шуме, налази једно дрво означено са "P.R.W."

Овде престаје граница са Вогњем и почиње граница са општином Иришког среза

Павловци

Од претходне тромеђе, граница иде источним правцем из средине старог Кудошког јарка, повлачи се по средини границе граничног јарка, прелази са 180¹² корака воденични поток и доспе се са 45¹³ корака до хумке No 1, затим са 80 корака до тромеђе недалеко од воденице Орловића, где се сударају границе општина Павловци, Ривице и Рума, која је означена са "P.R.R.", на коју, од поменуте воденице, са севера води један поток, а са југа један пут.

Престаје граница са Павловцима и почиње граница са општином

Ривица

Од описане тромеђе, задржава граница источни правац и такозвану "примирителну" линију напуштајући пут код Ривице прелазећи са 300¹⁴ корака, једну неозначену хумку прелазећи са 200 корака до стуба забран лова.

Истим правцем између обостраних њива по средини пољског пута право са 200 корака једну неозначену хумку и прелазећи са 600¹⁵ корака пут Рума – Павловци, те даље са 200 корака и са 300 корака прелазећи две

неозначене хумке, доспеће се са 320 корака до хумке означене са No 1, која стоји на врху дола Борковачких ливада и пред којом на удаљености од 20 корака престаје гранични пољски пут.

Пењући се наведеним долом, преко два поточна корита и два пута, по засађеним дрвима, доспе се на ону страну повисног краја који је означен са No 2, који се налази 30 корака од воденице која лежи у Ривичком атару, удаљена 300 корака у правцу југозапада.

Одавде у правцу истока право дуж граничног пољског пута, од хумке до хумке, на "примирителној" линији, прелазећи графски знак No 415 са 200 корака и са 713¹⁶, 313 и 300 корака, остављајући 3 неозначене хумке, доспе се са 120 корака до такозване кухне капеле¹⁷, која стоји на западној страни пута Рума – Ириг, и где крст на кули означава тромеђу.

Ту престаје граница са Ривицом и почиње граница са општином

Ириг

Од описане кухне капеле и тромеђе, граница задржава пређашњи правац "примирителне" линије, прелазећи са 30 корака румско-иришки пут, хумку од хумке раздвајају преоравана, и прелазећи са 200, 600, 300, 320 и 300 корака преко 5 неозначених хумки, доспе се у ливадни до, и прелазећи поток, доспе се после 300 корака до хумке означене са No 1, која лежи на истоку, на стрмини овог дола, поред њиве Павла Милина из Ирига.

Пређашњим правцем горе са 330 корака стиже се до хумке, затим идући даље и прелазећи 630 корака другу неозначену хумку, доспе се са 300 корака до тромеђе означене са "J M/R R", описане у почетку овог описа границе. Престаје граница са Иригом.

Овим је варошица општине Рума описана у читавом свом простору, и тако овај записник, са препоруком да се исте граничне хумке заједно одржавају, закључен и потврђен.

У Руми дана 4 јуна 1862.¹⁸

Симеон Стаић, судија
Васа Веселиновић, сенатор
Јоза Јамбрец (имена потписао С. Војиновић, бележник)

општина Добринци
Милош Радић, судија

¹¹ део граничне тзв. Марсилијеве линије по Карловачком миру 1699, која је раздвајала аустријски део Срема од турског.

¹² у немачком тексту прецртано 180 и дописано 155 корака

¹³ у немачком тексту прецртано 45 и дописано 90 корака

¹⁴ у немачком тексту исправљено на 380 корака

¹⁵ у немачком тексту прецртано 600 и дописано 700 корака

¹⁶ у немачком тексту 850 корака

¹⁷ мисли се на споменик посвећен заштити од куге, место које је данас познато као "Кипови"

¹⁸ у немачком тексту "Рума 4. мај 1862".

Павле Газибарић, сенатор (Geschworenen)
Никола Андрић, сенатор
потписао Але. Црнобарац, бележник

општина Краљевци
Дуја Малетић, судија
Максим Шијак, сенатор
Манојло Кејић, сенатор

општина Путинци
Јефта Панић, судија
Јозеф Дидио, сенатор
Тодор Јоанић, сенатор

општина М. Радинци
Коста Стојадиновић, судија
Богдан Живковић, сенатор
имена потписао нотар (бележник) Станојевић

општина Буђановци
Срета Војновић, судија
Сава Бабурски, сенатор
Филип Брадарић, сенатор
потписао имена бележник П. Ковачевић

општина Вогань
Павле Нешковић, судија
Никола Спасојевић, сенатор
Коста Жижић, сенатор
Јакоб Јеремић
Адам
потписао имена Р. Вујанић, пол. повереник

трговишна општина Ириг
Андрија Мандић, судија
Аца Марковић, сенатор
Гаја Керстић, сенатор
потписао имена Р. Вујанић, пол. повереник

Симон Синковић, заступник пустаре Солнок

Mich. Riederer gzt. gtr.
Р. Вујанић пол. повереник
Coll. Franz Krahl gtr.

Summary

Đorđe Bošković

A Description of the Borderline of the Ruma District from 1862

A description of the boundary line of the Ruma district from 1862 is kept within a collection of documents (number 295) in the Ruma County Museum.

The question of the size of the Ruma district and its boundaries was even in the eighteenth century a matter of dispute in the relationships between the municipality of Ruma and Ruma's landed-nobility, the Pejačević counts. New circumstances (the abolition of the Serbian Dukedom and the establishment of the Srem county together with its land register and land-consolidation programs) created the need to set boundaries between smaller territorial and administrative units.

The original title of this document is "Original Grenzb Beschreibung der Marktgemeinde Ruma 1862", its translation being "The Original Description of the Town and Municipality of Ruma 1862". There is also a wax seal on the front page ("K.K. CATAST*VERMESS(UNGS) (AB)THEILUNG").

There is a sketch "Grenzskizze der Markt Gemeinde Ruma" (A Sketch of the Borderline of the Mercantile Municipality of Ruma) inserted into the text. The sketch emphasizes the town, by marking the residential and suburban area with a distinct colour. Of all the existing buildings in the town, only four churches and the Peter's manor-house estate (the "Gestütthof" - horse-farm) are represented. The sketch is divided into sections, and the names of the neighbouring places are written along the town's border accordingly. All the objects mentioned in the description of the borderline are drawn on the boundary line (hillocks, streams, roads, graphic signs, and other border signs).

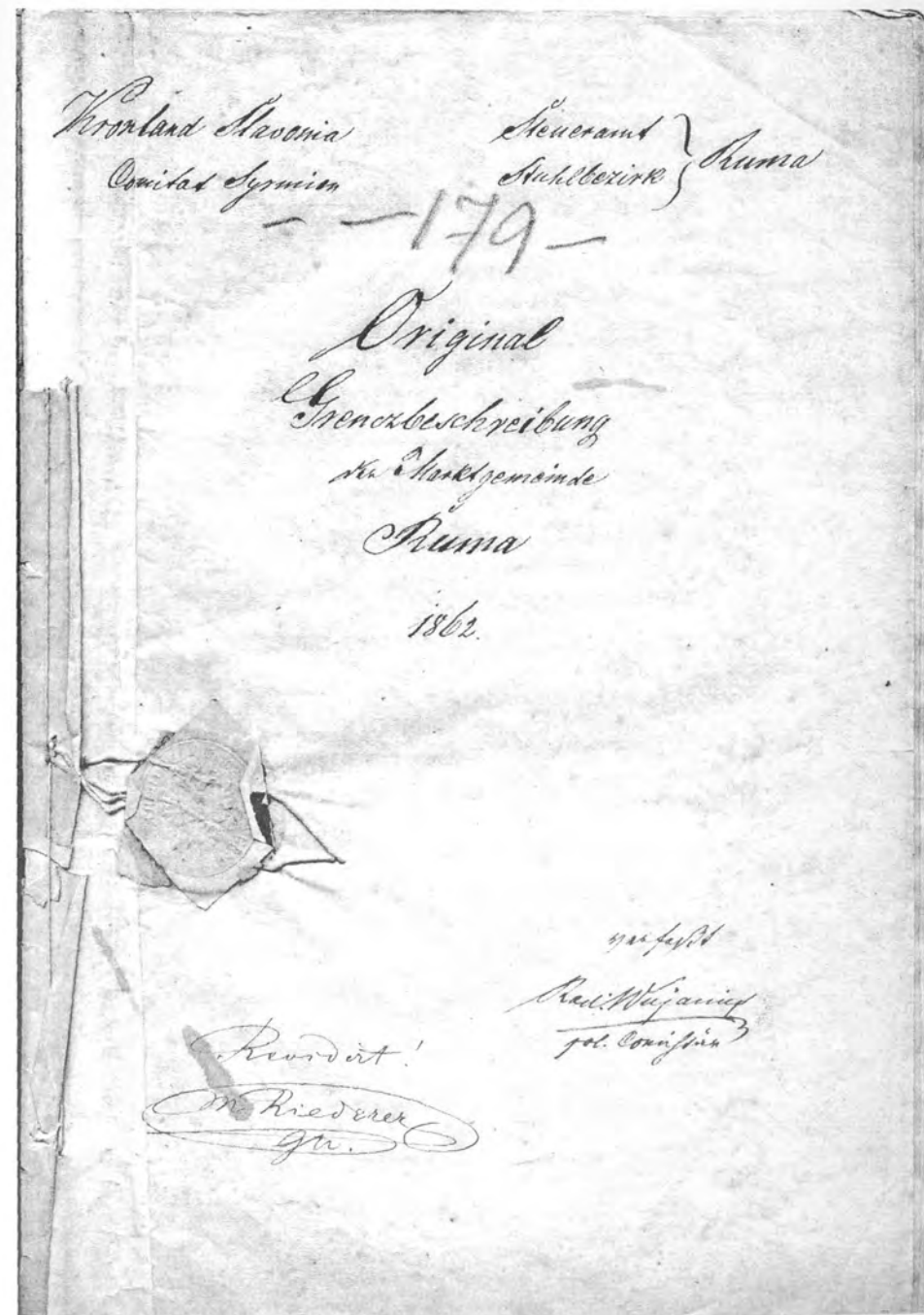
The final part of the document consists of two sheets of paper including the signatures of authorized persons from all the related communities who were present at the border setting as well as signatures of the authors of the text and sketch, Radovan Vujanić and Mih. Riederer. Moreover, it also includes the seals of the local government of the municipality of Ruma ("GEMEINDE VORSTAND ZU RUMA 1854") and of the Cadastre measuring department.

The text of the document is written bilingually, in the Serbian Cyrillic script and German Gothic script. It consists of occasional corrections and additions, and some parts of the text are crossed out.

The importance of this document for the study of Ruma's history is undoubted because it reveals a great deal of information about Ruma in the second half of the nineteenth century. It describes buildings such as Pejačević's horse-farm, the hunting house, Staić's and Orlović's water-mills and so on. "The Flat hillock" locality is in archaeological circles known as "Vrcal's water-mill" even though it is referred to as "The King's hillock" in older maps.

According to this description, the neighbouring communities of the town of Ruma were: Mali Radinci, Solnok, Kraljevci, Dobrinci, Buđanovci, the military border, Voganj, Pavlovci, Rivica and Irig.

Прилог 1. Насловна страна документа

Градничка Јане

Варошнице Обшине

Јуно

Варошнице Јуна грађанске и веома се скарна Радничка
Пута Обшине Варошнице, Обшине Краљевце и Варошнице
и-ду са Варошница и веома скарна, од Варошница
да се веома са, да се веома скарна скарна скарна скарна скарна
нада се Обшине Краљевце, Варошница и Варошница.

Јуно Градничка веома се веома скарна скарна скарна скарна
Варошница скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
Варошница скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
Варошница скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
и скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна

Мило Радничка

Вуко скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна
скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна скарна

Simon Stajic
Vasa Veselinovic

+ Jozs Tambrek.

Мило Радничка

C. Courbois

Мило Радничка

Milosh Jagic

Parle Jagibari

Nikola Andric

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Мило Радничка

Пројекат аутомобилне железнице у Руми

Тренд развоја капиталистичких друштвених односа, започео уочи Револуције 1848/1849, поспешен укидањем феудалних односа и открићима у науци и техници, настављен је током друге половине XIX века. Епицентар тог развоја и даље је била западна Европа, али су његови знаци приметни и у њеним другим крајевима.

Слично је било и у Хабзбуршкој монархији. Најразвијенији су били они крајеви у којима су живели Немци, Чеси и Мађари, док су територије насељене јужнословенским становништвом, мање или више, представљале добру сировинску базу за индустрију у поменутим крајевима. Ипак, ради бржег и ефикаснијег преношења сировина, власти су започеле интензивније повезивање са периферијом царства. У ту сврху, поред већ разгранате мреже путева, приступило се градњи железничких пруга.

Почеци железничког саобраћаја у Европи припадају првој половини XIX века. Прва пруга је свечано отворена пред многобројном публиком у Енглеској 1825. на релацији Стоктон - Дарлингтон. Овај пример следе и друге европске земље, свака у оквиру својих потреба и могућности.

Током последње три деценије XIX века и на тлу јужне Угарске и Словеније је изграђена, за оно време, импозантна железничка мрежа. Она је одиграла веома значајну улогу у привредном развоју ових крајева.

Повољан географски положај, још од раније на траси важних путева, био је један од услова који су поспешили привредни и културни развој Руме. Привредни напредак постао је очигледан нарочито крајем XIX и почетком XX века. У то време Рума је већ век и по имала статус трговишта, и била је центар трговине у Срему. Многобројни трговци из Србије и Аустрије имали су своја складишта у Руми. Она је била незаобилазна станица и на путовањима осталих трговаца.

Поред трговине, развија се и индустрија. Успешни трговци и занатлије оснивају мануфактурна индустријска предузећа, у којима се прерађују пољопривредни производи и сировине са овог подручја. Тако настају циглане, млинови, пиваре и винарије, сирћетане, текстилне радионице и слично. Повећан промет робе условио је и већу циркулацију

становништва. Број становника Руме нагло расте,¹ а насеље добија изглед малог средњоевропског града, са разноврсним и богатим културним и друштвеним животом.

Стање румске привреде крајем XIX и почетком XX века омогућило је и комуналну изградњу града. Наиме, трговишна управа је у то време посветила пажњу подизању јавних објеката, а још више уређењу улица, тргова и асфалтирању тротоара. Изграђено је и неколико путева са тврдом подлогом којима се Рума повезује са више места. Трговишна управа упорно инсистира на изградњи железничке пруге.

Траса једног од главних поштанских и саобраћајних путева ишла је линијом Осијек - Земун, кроз Руму. Поштанска кола (дилижанса) ишла су сваких седам дана од Беча ка Загребу, Вараждину и Карловцу, а сваких четрнаест дана у Осијек, Петроварадин и Земун. У Руми је била поштанска станица. Ту су се мењали коњи и одатле се настављало ка Петроварадину и Земуну.²

Железница у Срему је установљена 1883. године, пуштањем у саобраћај пруге Нови Сад - Земун (преко Инђије). Огранак ове пруге ишао је од Инђије ка Сремској Митровици преко Путинаца и Руме.³ Тада је на мало више од 2 км од центра Руме изграђена, за оно време, модерна железничка станица, преко које се одвијао све већи промет робе и путника. Због тога је касније станица више пута проширивана и додавани су нови колосеци. Живот града и његове околине постао је нераскидиво везан са овим железничким чвориштем.

Ради ефикаснијег и јефтинијег допремања угља из Врдничког рудника, марта 1887. године дозвољена је градња железнице Рума - Врдник.⁴ Саобраћај на овој прузи, дужине 18,9 км, почео је да се одвија 4. јула 1889. године.⁵

Двадесет година после изградње пруге Рума - Врдник, пуштена је у саобраћај још једна пруга, Рума - Кленак Савска обала у дужини 28,9 км.⁶

Изградња железничке мреже обезбедила је Руми бољу комуникацију са другим крајевима царства и допринела њеном просперитету.

Што се тиче градског саобраћаја, главно превозно средство у Руми у ово доба био је фијакер, за превоз путника, односно коњска запрега, за превоз робе и путника. Аутомобили су још били реткост на улицама Руме. Међутим, како је град непрестано привредно јачао и просторно се ширио, осетила се јака потреба за неким економичнијим превозним средством. Сходно томе, почетком друге деценије XX века, у Руми је требало да буде успостављен градски железнички саобраћај. Иако је за малу Руму ово био велики подухват, поменути вид саобраћаја није био новина у овим крајевима. Поред Загреба, Осијека и Суботице, у исто време (1911) приступило се увођењу трамвајског саобраћаја и у Новом Саду.

Градске власти у Руми су имале искуства са сличним пројектима, јер се паралелно, већ дуже време, расправљало о електрификацији насеља. За разлику од пројекта електрификације, који је реализован 1912, подухват изградње градског железничког саобраћаја ипак није остварен. Временом је чак и потпуно заборављен. Скоро једини траг о њему налази се у Завичајном музеју Рума. Наиме, у музејској збирци докумената под инвентарним бројем 97 чува се **Пројекат аутомобилне жељезнице у Руми из 1911. године.**

Овај пројекат до сада није објављиван, али је о плану увођења градске железнице у Руми писано у локалној штампи.⁷

Назив "аутомобилна жељезница" делује збуњујуће. Аутомобилна железница није ништа друго него - трамвај. Почетком XX века, оба ова термина су била у употреби, с тим што се термин аутомобилна железница више користио. Израз трамвај још није био устаљен.⁸ И у самом **Пројекту** користе се оба термина.⁹ Ипак, између њих постоји мала разлика. Изразом аутомобилна железница можемо означити аутомобилна кола, као и шине по којима се она крећу, док изразом трамвај означавамо само кола.

Пројекат аутомобилне жељезнице у Руми из 1911. године садржи више нацрта пруге, моста преко кога пруга пролази, затим, нацрт кола, статички прорачун и технички опис пројекта. Све ово рађено је на различитим материјалима и различитих је димензија. Целокупан материјал може се поделити на три дела (групе).

⁷ М. Миљевић, "Трамвај звани жеља", Сремске новине, 28. март 1990, Сремска Митровица

⁸ Прва градска железница на свету саграђена је 1832. године у Њујорку. Иако се одлично показала, није увођена у друге градове наредних двадесет година. Разлог је то што је тек 1852. године пронађена ужлебљена шина која се могла уграђивати по улицама, а да не смета осталом саобраћају. Иначе, ова шина је конструисана по угледу на Оутрамов колосек из XVIII века по коме је трамвај највероватније и добио име - *Outram way* што у преводу значи Оутрамов пут.

⁹ Погледати прилоге IV и V

¹ Године 1850. Рума је имала 7.288 становника, 1880 - 8.541, а 1900. године 10.443. становника. (Franz Wilhelm, Rumaer Dokumentation, band II, Stuttgart 1997, 414-415)

² Franz Wilhelm, Rumaer Dokumentation, band II, Stuttgart, 1997, 85

³ Пруга Нови Сад - Земун, у дужини од 71,4 км, и њен огранак Инђија - Сремска Митровица, у дужини од 42 км, пуштене су у саобраћај истог дана, 10. децембра 1883. године (Milorad Čonkić, 100 godina železnica u Vojvodini, Beograd, 1958, 16)

⁴ Josip Gorničić Brdovački, Razvitak železnica u Hrvatskoj do 1918. godine, Zagreb, 1952, 198

⁵ Јездимир С. Николић, Историја железница, Београд, 1980, 267

⁶ Исто, 267

У прву, најбројнију, групу улази материјал рађен јуна 1911. године. То су нацрти пруге и план моста.

Другу групу чини материјал из јануара 1911. године. Овде се поред нацрта пруге и моста налази нацрт бетонског пропуста на прузи, статистички прорачун и технички опис пројекта.

У трећем делу се налази нацрт кола који датира из 1906. године.

Материјал из прве групе има осам нацрта пруге и три плана моста, с тим што један нацрт пруге није очуван у целости. Нажалост, сачувана је само његова петина. Прецизније говорећи, овде се, у ствари, ради о три нацрта пруге и једном плану моста, док су остало копије у које спада и поменути оштећени нацрт. Но, кренимо редом.

Нацрт лица мјеста Првог румског дионичарског друштва за градити се намеравајучу електричну пругу,¹⁰ рађен је на картонској хартији. Делимично је оштећен на местима пресавијања. Испод наслова на српскохрватском,¹¹ дат је и наслов на мађарском језику¹². После наслова, следи размера, такође двојезично. На нацрту се налазе две таксене марке. Цртан је црном и црвеном бојом. Из њега видимо да је пруга требало да прелази преко Железничке улице, и то од "колодвора" тј. железничке станице до Главне улице. Означене су и попречне улице које се секу са Железничком (Главна, Иванова, Ловрина, Велика Јарачка и Ђурђевска¹³), као и четири објекта (Краљевска угарска државна железница тј. железничка станица, Мађарска школа, Пецара и гробље). Нацрт је дугачак 84,4 цм, а широк 33,7 цм. Пресавијен је на четири дела.

Постоје две копије овог нацрта. Оне су рађене на плавој хартији - озолиту и доста добро су очуване. На свакој су залепљене две таксене марке. Од оригиналних нацрта се разликују по димензијама хартије и по томе што је наслов на копијама дат на самом лицу нацрта, док је на оригиналу дат на полеђини. Димензије копије су 82,1 x 33,9 цм и 79,9 x 33,8 цм. Као и оригинал, копије су пресавијене на четири дела.

Следећи нацрт носи наслов **Уздужни профил Првог румског дионичарског друштва за градити се намеравајучу електричну пругу.**¹⁴ Рађен је на картонској хартији. Поред тога што је оштећен на местима пресавијања, пресликана је и боја са једне на другу страну. Иначе, пресавијен је на пет делова. Наслов нацрта, као и размера, која се налази испод њега, дати су двојезично (српскохрватски и мађарски). Нацрт је рађен

црвеном и црном бојом, с тим што је црвена доминирајућа. Интересантно је да се пресликала само црвена боја. На нацрту су залепљене три таксене марке. Из њега тачно дознајемо техничка обележја пруге (висину пруге, карактеристике насипа и прокопа, висину терена - успоне и падове и друго), као и тачан број стајалишта. Сви подаци су писани двојезично. У десном доњем углу дат је датум - Рума, 15. јун 1911. Испод датума налазе се четири потписа: *A. Dugošević, Jos. Zitta, Karl Lacher и Коста Димић*. Они су, највероватније, чланови (можда и једини) *Првог румског дионичарског друштва за градити се намеравајучу електричну пругу*. Димензије нацрта су 104,5 x 33,9 цм.

Постојале су две копије овог нацрта, али је у целости сачувана једна, док је од друге остала само петина. Копије су урађене на плавој хартији - озолиту. На првој копији налазе се три таксене марке, а на другој, или боље речено на делу друге копије, једна. Део копије, као и цела копија су веома добро очуване (немају оштећења). Од оригиналног нацрта се разликују, осим по димензијама хартије, по томе што је наслов на њима дат на лицу нацрта, док се на оригиналу он налази на полеђини.

Копија која је сачувана у целости пресавијена је на пет делова, са димензијама 103,1 x 33,9 цм, док је друга копија, односно део копије, следећих димензија 22,3 x 33,9 цм.

Попречни профил Првог румског дионичарског друштва за градити се намеравајучу електричну пругу¹⁵ назив је последњег нацрта пруге из јуна 1911. године. Као претходна два, он је рађен на картонској хартији, црном и црвеном бојом. Мало је оштећен по линијама пресавијања. На њему су налепљене три таксене марке. Двојезични наслов и размера дати су на полеђини нацрта. Технички подаци који се налазе на њему такође су писани двојезично. Димензије нацрта су 99,4 x 33,9 цм, а пресавијен је на пет делова.

Пошто за претходна два нацрта, као и нацрт моста из јуна 1911. године, постоје две копије, можемо са сигурношћу тврдити да су и за овај нацрт постојале две копије. Сачувана је само једна. Незнатно је оштећена, а од оригинала се разликује по томе што се у њеном доњем десном углу налазе датум - Рума, 15. јун 1911. и четири потписа: *A. Dugošević, Jos. Zitta, Karl Lacher и Коста Димић*. Поред овог, разлика је у димензијама хартије, као и у месту наслова. Наиме, на копији, наслов се налази на лицу нацрта. Димензије су 98 x 33,9 цм.

План моста који је требало да буде изграђен преко потока у близини железничке станице,¹⁶ а преко којег би прелазила пруга, носи назив **План у тјела пруге уградити се имајучег жељезног моста**. Попут горе

¹⁰ Погледати прилог I

¹¹ Сав материјал који се налази у *Пројекту* писан је латиничним писмом.

¹² Мађарски језик је био службени језик на железницама у Хрватској и Славонији.

¹³ Данашњи назив поменутих улица гласи: Главна, ЈНА, Станка Пауновић Вељка, Атанасија Стојковића и Марка Орешковића

¹⁴ Погледати прилог II

¹⁵ Погледати прилог III

¹⁶ Реч је о Борковачком потоку

наведених нацрта пруге, и он је рађен на картонској хартији. Добро је очуван. Цртан је црном, а бојен розе бојом. На плану је налепљена таксена марка. Наслов, који се налази у горњем делу дат је двојезично, као и остали подаци. У доњем делу плана наведен је датум - Рума, 15. јун 1911, а поред њега помињана четири потписа. План није пресавијен. Димензије су 21 x 33,9 cm.

Две копије овог плана, рађене на плавој хартији - озолиту, су прилично очуване и потпуно истоветне оригиналу.

Материјал који датира из јануара 1911. године састоји се од шест докумената.

Положајни Нацрт Аутомобилне Жељезнице Колодвор - Главна улица у Руми рађен је на платну. Веома је оштећен. Цртан је црном и црвеном бојом. Црвена боја се отиснула са једне стране на другу. Пресавијен је на пет делова. На нацрту су налепљене три таксене марке преко којих се налази печат Краљевске жупанијске области у Вуковару на ком је утиснуто "Пребиљеговано". Печат је у облику правоугаоника. На крају нацрта се налазе место и датум - Рума, 11. јануар 1911, као и потпис аутора - *Ј. Хариш*¹⁷. На полеђини се налази исти печат и број 15795/1911. Димензије нацрта су 107 x 34,7 cm. За разлику од претходно описаних нацрта, овде је све писано само српскохрватским језиком.

Други нацрт пруге из 1911. године носи назив **Уздужни Пресек Аутомобилне Жељезнице Колодвор - Главна улица Рума**. Рађен је на милиметарској картонској хартији. Оштећен је на линијама пресавијања. Цртан је црном и црвеном бојом, а бојен жутом и розе. Наслов, као и сви подаци на нацрту, писани су на српскохрватском језику. На нацрту је налепљено пет таксених марки преко којих се налази печат (исти као на претходном нацрту). Пресавијен је на једанаест делова. У доњем десном углу нацрта дати су место и датум - Рума, 11. јануар 1911. и потпис аутора *Ј. Хариш*. На полеђини се налази број 15795/1911. Димензије нацрта су 237,2 x 34,5 cm.

Нацрт Моста на проф 9, 10, 11 Трамвајске пруге Главна улица - Колодвор у Руми¹⁸ цртан је на платну црном и црвеном бојом, а бојен је плавом, љубичастом и розе бојом. Ове три боје су толико избледеле да се једва примећује да је нацрт обојен. Платно је доста оштећено. Доњи део нацрта је савијен. На нацрту је налепљена таксена марка, а преко ње се налази напред описани печат. У доњем десном углу дати су датум - Рума, 11. јануар 1911, и потпис аутора - *Ј. Хариш*. Димензије су 35,4 x 23 cm.

Нацрт Бетонског пропуста на трамвајској прузи у Руми¹⁹ повезан је малом металном копчом са претходним нацртом (*Нацртом моста*). Такође је цртан на платну, али само црном бојом. Степен очуваности је исти као и код претходног нацрта. Наслов и подаци писани су српскохрватским језиком. У доњем десном углу налазе се место и датум - Рума, 11. јануар 1911, и потпис аутора *Ј. Хариш*. Димензије нацрта су 34,4 x 21,3 cm.

Статични Рачун жељезног моста на Аутомобилној Жељезници у Руми²⁰ писан је на српскохрватском језику, на два листа обичне хартије (истргнутих из свеске са широким линијама, великог формата), црним мастилом. У њему се, наравно, налазе прорачуни попут оптерећења, самооптерећења, отпора и томе слично. У горњем левом углу налази се таксена марка и преко ње помињани печат. Испод текста написани су место и датум - Рума, 11. јануар 1911, уз обавезан потпис аутора - *Ј. Хариш*.

На хартији за куцање, која је убачена у поменута два листа *Статичног рачуна*, дат је мађарски превод прорачуна.

Технички Опис Аутомобилне Жељезнице у Руми од Главне улице до Колодвора²¹ рађен је на потпуно истој хартији као и *Статични рачун*. Такође је писан српскохрватским језиком, али без превода на мађарски. У горњем десном углу налази се таксена марка поништена печатом. Текст је писан црним мастилом.

Из *Описа* сазнајемо да ће пруга ићи десном страном Железничке улице на три метра удаљености од руба асфалтног плочника. Удаљеност шина биће нормална 1,435 м.²² У месту шине ће лежати на уздужним бетонским подлогама и биће међусобно везане железним полугама, док ће изван места лежати на попречним дрвеним полугама, смештеним у шљунак. Скретишта ће бити само на почетку и крају пруге, јер ће саобраћати једна кола (промет ће ићи једним смером). Кола ће се кретати брзином од 8 км на сат у месту, а ван њега 12 км на сат. Превозиће највише 35 особа, и по потреби вући један вагон натоварен робом. Кола су *Benzinelectromotor automobilna od 14 kilowata*.

Испод текста на левој страни налази се место и датум - Рума, 11. јануар 1911, а на десној потпис аутора - *Ј. Хариш*.

Нацрт аутомобилних кола датира из новембра 1906. године. Пошто је нацрт из Арада, највероватније је да су ова кола саобраћала на тамошњој аутомобилној жељезници, односно трамвајској прузи. Нацрт носи наслов 2

¹⁷ Јован Хариш је био општински мерник (Архив Срема, Сремска Митровица, Књига записника са седница Заступства трговишта Рума, 1911)

¹⁸ Погледати прилог IV

¹⁹ Погледати прилог IV

²⁰ Погледати прилог V

²¹ Погледати прилог V

²² Пруге уског колосека износили су 0,76 м и 1,00 м

teng. 14 Kw benzinelektro motorkocsi.²³ Рађен је на плавој хартији - озолиту. Он, у ствари, представља копију оригиналног нацрта. У изузетно је лошем стању, неопходна му је конзервација. На њему су дати цртеж кола, уздужни и попречни пресек. У горњем левом углу нацрта налепљена је таксена марка, а преко ње се налази печат истоветан печату који се налази на материјалу из јануара 1911. године. Поред овог, на нацрту постоји још један печат. Елипсастог је облика, са следећим натписом: WEITZER JANOS GER WAGOON-GYAR VASONTODE RESZVENVTARSASAG ARADON. Подаци на нацрту писани су мађарским језиком. У горњем десном углу налази се број 1012, док су у доњем десном углу дати место и датум - Арад, 2. новембар 1906, као и потпис аутора (нечитак). Димензије нацрта су 39 x 27 cm.

И поред тога што је постојао детаљан пројекат аутомобилне железнице, деоничарско друштво заинтересовано за њену изградњу²⁴, као и јака градска привреда, овај подухват ипак није остварен. Не може се са сигурношћу утврдити прави разлог томе, али највероватније да је рат, односно предратно стање, омело остваривање овог подухвата.

Да је којим случајем остварен пројекат аутомобилне железнице, развој града би текао у сасвим другом правцу. За оно време више него солидна градска привреда доживела би додатни стимуланс. Сигурно да ово не би остала једина железничка траса у граду. Напротив, град би тежио да и своје остале делове повеже са железничком станицом.

Колики је значај трамваја у развоју градског саобраћаја, а тиме и града уопште, најбоље илуструје чињеница да је тек појавом трамваја омогућен настанак модерних градова. До његове појаве унутрашња циркулација становника је била спора и градови се нису могли развијати на већој површини. Све главне активности морале су бити лоциране на малим удаљеностима које су се могле савладати пешачењем, јер су коњи и фијакери били доступни само малом броју људи. Нагли пораст градског становништва почетком XIX века довео је до презагушености градова и до врло лоших услова у њима. Овај проблем решен је, између осталог, и увођењем ефикасног и економичног превозног средства - трамваја.

²³ Погледати прилог VI

²⁴ Поред у тексту помињаног деоничарског друштва било је још друштава и појединаца који су желели градити пругу.

Рума никад није добила трамвај. Три молбе с почетка прошлог века,²⁵ које се данас чувају у Архиву Срема у Сремској Митровици, и *Пројекат Аутомобилне Железнице у Руми из 1911. године* остају само сведочанства о покушају Румљана да модернизују свој град.

²⁵ Молба Господарске обртне вересијске задруге Рума и околица за дозволу успоставе превоза особа на аутомобилну из средишта до Железничке станице и натраг, Молба Стевана Алмаши и других из Руме за дозволу подигнућа трачница за превоз особа до Железничке станице на колима на електрични погон, Молба Игњата Франкела за концесију за превоз особа аутомобиломнибусом. (Архив Срема, Сремска Митровица, Књиге записника са седница Заступства Трговиштва Руме 1910. и 1911. година)

Извори и литература:

- Архив Срема, Сремска Митровица, Књиге записника са седница Заступства Трговиштва Руме
- Сремске новине, Сремска Митровица, 28. март 1990.
- Wilhelm Franz, Rumaer Dokumentation, band II, Stuttgart, 1997.
- Gorničić-Brdovački Josip, Razvitak željeznica u Hrvatskoj do 1918. godine, Zagreb, 1952.
- Група аутора, Рума у средишту Срема, Нови Сад, 1991.
- Николић Јездимир С, Историја железница, Београд, 1980.
- Станојевић Станоје, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, књига I, Загреб, 1928.
- Čonkić Milorad, Sto godina železnica u Vojvodini, Beograd, 1958.

Summary

Snežana Joksić

The Automobile Railway Project in Ruma

At the turn of the twentieth century, Ruma's economy was significantly strengthened, which, among other things, made the town's infrastructure building possible. Public buildings were built, streets and squares were renovated, pavements paved, and the electrification of the town was performed. Additionally, since the town was spreading territorially, a need for an economical means of transportation emerged. Consequently, the inhabitants of Ruma planned the introduction of a town rail traffic at the beginning of the 1920s. However, this project was not realised, and it was subsequently even forgotten. Its almost one and only trace is a document named "The Automobile Railway Project in Ruma from 1911", kept in the Ruma County Museum.

The project includes several blueprints of the railway, the bridge crossed by it, the blueprint of the tram, as well as the statistics and the technical description of the town railway. This material is divided into three parts or groups. The first and largest group consists of eleven documents designed in June, 1911. The second group consists of six documents dated from January, 1911. Finally, the third and smallest group includes one document from 1906.

Историја уметности – History of Art

Драгомир Јанковић

Ликовни салон Младости 1981 – 1990.

Током девете деценије претходног века рад, тада малог трочланог колектива Завичајног музеја Рума који је градио своју физиономију окружен основним проблемима преживљавања, обележен је, поред важних емпиријских археолошких активности: самосталног истраживања праисторијског локалитета Турска бара – Буђановци и редовног ангажовања у стручним екипама покрајинских и регионалних институција на локалитетима Гомолава – Хртковци, Градина на Босуту – Батровци, дуж трасе јужне траке аутопута Београд – Шид и низа мањих, покретањем и одржавањем годишње смотре младих, неафирмисаних и непрофесионалних аутора.

Стварањем минималних техничких услова у двовековној згради Музеја на самом почетку овог периода и стратешким опредељењем за што ширу комуникацију са публиком, град је, поред постојећих места: ненаменски адаптираног феојера у тадашњем Дому културе и повремено коришћених неподесних простора у Радничком универзитету и Дому ЈНА, добио још једну сцену за презентацију ликовних дела. Одмах се приступило одржавању изложби које су својом занимљивошћу у великој мери промовисале и простор и намере запослених. Између осталих, одржане су у низу: ликовне изложбе дела Саве Шумановића, Милана Коњовића и Павла Симића (почетак интензивне, успешне седмогодишње сарадње са Галеријом Матице Српске из Новог Сада), археолошка изложба Антички човек у Срему у сарадњи са Музејем Срема из Ср. Митровице и природњачко – еколошка изложба Беле роде Војводине у сарадњи са Покрајинским заводом за заштиту природе из Новог Сада и Аматерском музеолошком секцијом из Бачке Паланке. Део публике која је тада са занимањем пратила рад Музеја сачињавали су и ствараоци ликовних опредељења, који из постојећих субјективних и објективних разлога нису налазили начин да публици непосредно представе свој рад. У конструктивним контактима са запосленим кустосима дошло се до заједничког става о потреби редовног одржавања изложбе која ће уз помоћ

и подршку нешто искуснијих, најмлађим (чешће по умећу него по годинама) омогућити достојан и равноправан јавни наступ. С друге стране, Музеј би насупрот очекиваном, стекао поуларан статус установе неформалног, флексибилног профила, добронамерно отворене за двосмерни утицај средине за коју је судбински везан. По прихваћеним закључцима усмених договора са заинтересованим ствараоцима, они ће имати пуну слободу избора тема и техника без икаквих обавеза према организатору, а број изложених дела ће се ограничити на највише четири рада по аутору.

Већ следеће, 1981. године у програм рада Завичајног музеја је уврштен Ликовни салон младости. Отварање предвиђено у време око 25. маја (најближи викенд) – Дана младости, великог идеолошког празника, деценијама амбициозно прослављаног прихваћеног датума рођендана председника Ј. Б. Тита, делимично му је определило и име и будућност.

У кратком року, заједничким напором кустоса и излагача, углавном међусобних пријатеља, реализован је Први Ликовни салон младости. Од 22. маја до 5. јуна 1981. године у тада јединој сали Музеја у источном крилу спрата, одржана је групна изложба 17 аутора са 45 радова. Од њих, тринаест је изложило слике изведене класичним техникама а по један теракоте, карикатуре, фотографије и скулптуре и рељефе у дрвету. Девет стваралаца је излагало први пут, пет је претходно стекло минимално излагачко искуство а троје су већ иза себе имали изванредан број, чак и међународних, групних и самосталних наступа.

На Првом Ликовном салону младости наступили су: Миленко Аћимовић Аћим, студент ФЛУ Београд из Руме – слике; Тошо Борковић, трговачки радник из Руме – карикатуре; Драгомир Јанковић, музејски радник из Руме – слика; Душко Јерковић, текстилни радник из Руме – слике; Милијана Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Милан Суба, ликовни педагог из Руме – слике; Ружа Суба, техничар индустријског обликовања из Руме – слике; Јован Катић, студент из Руме – фотографије; Никола Винчић, професор ветерине из Руме – скулптуре и рељефи у дрвету; група Autopsia (Слободан Шајин, историчар уметности, Стеван Вукелић, графички радник и Радован Милинковић, слободна професија – сви из Руме) – слике; Милан Пантелић, ликовни педагог из Руме – слике; Јовица Панић, учитељ из Руме – слике; Љиљана Војводић, студент из Руме – накит од теракоте; Милорад Боснић, радник из Руме – слика и Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – слике.

Поводом Првог Ликовног салона младости штампан је троделни каталог (21 x 15 cm x 2) са девет црно – белих репродукција, без уводног текста и плакат (59,5 x 35 cm).

Напомена: Подаци коришћени у овом раду потичу из приватних архива и документације Завичајног музеја Рума.

Следећи, Други Ликовни салон младости је одржан у истом простору од 14. до 28. маја 1982. године. 17 аутора је (12 учествовало на претходној изложби) под истим условима изложило 51 рад. Од укупног броја излагача, четрнаест је изложило слике, два сериграфије и један ксероксе. Три аутора излажу први пут и уводи се нова категорија – гост изложбе.

На Другом Ликовном салону младости наступили су: Миленко Аћимовић Аћим, студент ФЛУ Београд из Руме – слике и цртеж; Тошо Борковић, трговачки радник из Руме – карикатуре; Милорад Боснић, радник из Руме – слике; Драгомир Јанковић, музејски радник из Руме – цртежи; Душко Јерковић, текстилни радник из Руме – слике; Милијана Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Бранко Колунџија, студент из Жарковца – слике; Светлана Милеуснић Ђорђевић, слободна професија из Руме – слике; Радован Милинковић, слободна професија из Руме – ксерокси; Јовица Панић, учитељ из Руме – слике; Милан Пантелић, ликовни педагог из Руме – слике; Ружа Суба, техничар индустријског обликовања из Руме – слике; Милан Суба, ликовни педагог из Руме – слика и цртежи; Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – слике; група Autopsia (Слободан Шајин, историчар уметности и Стеван Вукелић, графички радник – оба из Руме) – сериграфије на платну и гост изложбе Милутин Мићић, студент ФЛУ Београд из Зрењанина – слика.

Поводом Другог Ликовног салона младости штампан је дводелни каталог (20 x 10 cm x 2) без репродукција и уводног текста и плакат (60 x 35 cm).

Трећи Ликовни салон младости одржан је од 20. маја до 3. јуна у Завичајном музеју. Окупио је 23 аутора са 64 изложена рада. Од тога их је деветнаест изложило слике и по два скулптуре и репринте. Први пут на овој смотри излаже седам аутора, укључујући госта изложбе.

На Трећем Ликовном салону младости наступили су: Миленко Аћимовић Аћим, студент ФЛУ Београд из Руме – слика, цртеж и графика; Тошо Борковић, карикатуриста из Руме – цртежи; Милорад Боснић, радник из Руме – слике; Винка Давидовић, ликовни педагог из Руме – слике; Душко Јерковић, текстилни радник из Руме; Милијана Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Бранко Колунџија, студент из Жарковца – слике; Жарко Кулић Џојс, магацински радник из Руме – цртежи; Радован Кузмановић, ликовни педагог из Стејановаца – слике; Петар Латас, пољопривредни инжењер из Путинаца – слике, Борис Лајнер (Leiner), музичар из Загреба (војник у Руми) – скулптуре; Светлана Милеуснић Ђорђевић, слободна професија из Руме – цртеж; Душан Ђорђевић Милеуснић, преводилац из Београд – слике; Радован Милинковић, слободна професија из Руме – слике и графичка мапа (Necronomicon); Јовица Панић, учитељ из Руме –

слике; Милан Пантелић, ликовни педагог из Руме – слике; Ђорђе Стојановић, историчар уметност из Руме – слике објекти; Милан Суба, ликовни педагог из Руме – слике; Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – слике; Љиљана Војводић, студент ФЛУ Београд из Руме – скулптуре; Стеван Вукелић, графички радник из Руме – слике и гост изложбе Група Aux Maniere (Слободан Шајин, историчар уметности из Руме и Момчило Рајин, историчар уметности из Београда) – репринти.

Поводом Трећег Ликовног салона младости штампан је троделни каталог (25 x 12 cm. x 3) без репродукција и уводног текста и плакат (59,5 x 35 cm).

Четврти Ликовни салон младости одржан је у Завичајном музеју од 18. маја до 1. јуна 1984. године. 15 аутора је изложило 46 радова. Један од њих је изложио теракоте а сви остали слике; два аутора излажу први пут. Код неколицине излагача повећан је раније договорен број радова од четири на шест.

На Четвртом Ликовном салону младости наступили су: Миленко Аћимовић Аћим, студент ФЛУ Београд из Руме – слике; Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – цртежи; Винка Давидовић, ликовни педагог из Руме – слике; Горан Десанчић, студент ФЛУ Београд из Београда – слике; Душан Ђорђевић Милеуснић, преводилац из Београда – слике; Драгомир Јанковић, музејски радник из Руме – слике; Душко Јерковић, текстилни радник из Руме – слика; Милијана Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Петар Латас, пољопривредни инжењер из Путинаца – слике; Светлана Милеуснић Ђорђевић, слободна професија из Руме – цртежи; Радован Милинковић, слободна професија из Руме – слика и цртеж; Јовица Панић, учитељ из Руме – слике; Михаило Петковић, студент ФЛУ Београд из Београда – слике и цртеж; Милан Суба, ликовни педагог из Руме – слике и Љиљана Војводић, студент ФЛУ Београд из Руме – теракоте.

Поводом Четвртог Ликовног салона младости штампан је дводелни каталог (20 x 15 cm x 2) без репродукција и уводног текста.

Пета изложба Ликовног салона младости, као и претходне, одржана је у Завичајном музеју од 31. маја до 13. јуна 1985. године. Од 19 учесника који су изложили 51 рад, дванаест је изложило слике, три скулптуре, три графике и један рељефе од дрвета. Први пут се румској публици представља четири аутора.

На Петом Ликовном салону младости наступили су: Радован Кузмановић, ликовни педагог из Стејановаца – слика; Жарко Кулић Џојс, магацински радник из Руме – цртежи; Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – слике; Милан Пантелић, ликовни педагог из Руме – слике; Милијана

Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Никола Винчић, професор ветерине из Руме – рељефи од дрвета; Петар Латас, пољопривредни инжењер из Путинаца – слике; Винка Давидовић, ликовни педагог из Руме – слике; Душан Ђорђевић Милеуснић, преводилац из Београда – слика; Светлана Милеуснић Ђорђевић, слободна професија из Руме – цртежи; Љиљана Војводић, студент ФЛУ Београд из Руме – скулптура; Драган Огњановић, радник из Руме – слике; Јовица Панић, учитељ из Руме – слике; Иветић Милорад, радник из Руме – скулптура; Група Aux maniere (Слободан Шајин, историчар уметности из Руме и Момчило Рајин, историчар уметности из Београда) – репринти; Вајарска аматерска секција (ВАС) Рума – теракоте; Радован Милинковић, слободна професија из Руме – ксерокс и гост изложбе Душан Врга, студент ФЛУ Београд из Београда – слика.

Поводом Петог Ликовног салона младости штампан је каталог (21 x 15 cm x 2) без репродукција и уводног текста.

Шеста изложба Ликовног салона младости одржана је последњи пут, пре детаљне реконструкције зграде, у Завичајном музеју од 23. маја до 6. јуна 1986. године. Представило се тринаест излагача од којих четири први пут у оквиру ове манифестације. Девет је изложило слике и по два цртеже и графике.

На Шестом Ликовном салону младости наступили су: Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – слике; Винка Давидовић, ликовни педагог из Руме – слике; Светлана Милеуснић Ђорђевић, слободна професија из Руме – цртежи; Душан Ђорђевић Милеуснић, преводилац из Београда – слике; Слободан Филиповић, слободна професија из Руме – цртежи; Милијана Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Радован Милинковић, слободна професија из Руме – слике; Јовица Панић, учитељ из Руме – слике; Милан Пантелић, ликовни педагог из Руме – слике; Снежана Ракић Жана, студент из Руме – слике; Душан Сакулски, машински инжењер из Руме – компјутерске графике; Јордана Шајин, службеник из Руме – графике и Слободан Шајин, историчар уметности из Руме – слике.

Поводом Шестог Ликовног салона младости штампана је само позивница.

Наредни, Седми Ликовни салон младости је рализован у сарадњи са Гимназијом у Руми. Тематски је био посвећен обележавању 75 година од оснивања школе и окупио је 15 бивших ученика са 29 радова. У холу Културног центра од 22. маја до 5. јуна 1987. године, десет их је изложило слике, четири графике и један архитектонске пројекте. Девет аутора је излагало по први пут у овом контексту.

На Седмом Ликовном салону младости наступили су: Роман Соретић, пензионисани правник из Руме – слике; Немања Никодим Бркић, свештеник и професор ФЛУ Београд (постхумно) – слике; Бранислав Макеш, графичар и професор ФПУ Београд из Београда – графике; Михајло Писањук, графичар и илустратор из Београда – илустрације уџбеника; Федор Соретић, сликар и професор Архитектонског факултета Београд из Београда – слике; Драган Огњановић, радник из Руме – слике; Милан Пантелић, ликовни педагог из Руме – слике; Тривун Петровић, службеник из Руме – слике; Слободан Шајин, историчар уметности из Руме – слике; Јордана Шајин, службеник из Руме – графике; Слободан Малдини, архитекта и професор Архитектонског факултета Приштина из Београда – планови и фотографије реализованих јавних споменика; Миленко Аћимовић Аћим, сликар из Земуна – слике; Снежана Ракић Жана, студент из Руме – слике и Александра Станковић, студент ФЛУ Београд из Руме – слика и цртеж.

Поводом Седмог Ликовног салона младости штампан је дводелни каталог (21 x 15 cm x 2) без репродукција и уводног текста и плакат (44,5/69,5 cm).

На Осмом Ликовном салону младости, одржаном од 27. маја до 10. јуна 1988. године у холу Културног центра, излагало је 14 аутора са 27 радова. Девет се представило сликама а по један скулптуром, теракотама, дуборезом, батиком и фотографијама. Три учесника излажу први пут.

На Осмом Ликовном салону младости наступили су: Миленко Аћимовић Аћим, сликар из Земуна – слика; Никола Винчић, професор ветерине из Руме – рељеф у дрвету; Љиљана Војводић, вајар ликовни педагог из Руме – теракоте; Винка Давидовић, ликовни педагог из Руме – слике; Милијана Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Властимир Којчиновић, радник из Руме – фотографије; Радован Кузмановић, ликовни педагог из Стејановаца – слика; Милан Пантелић, ликовни педагог из Руме – слике; Јовица Панић, учитељ из Руме – слике; Владислава Радованов, техничар индустријског обликовања из Руме – батик; Снежана Ракић Жана, студент из Руме – слике; Александра Станковић, студент ФЛУ Београд из Руме – слике; Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – слике и Веран Узаловић, радник из Руме – скулптура.

Поводом Осмог Ликовног салона младости штампан је дводелни каталог (20,5 x 14,5 cm x 2) без репродукција и уводног текста и плакат (58/38,5 cm).

Од 19. маја до 2. јуна 1989. године у холу Културног центра одржан је Девети Ликовни салон младости са задатом, тада честом темом малог формата. Учествовао је 21 аутор од чега осам први пут. Једанаест од њих

је изложило слике, седам цртеже, два батик и један теракоте. Поред разумљиво великог броја изложених радова, карактеристика овог салона је учешће четири ствараоца из Ср. Митровице.

На Деветом Ликовном салону младости наступили су: Миленко Аћимовић Аћим, сликар из Земуна – слике; Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – цртежи; Винка Давидовић, ликовни педагог из Руме – слике; Драгомир Јанковић, музејски радник из Руме – цртежи; Милијана Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Вања Јовановић, ученик из Руме – цртежи; Лазар Јовановић, слободна професија из Ср. Митровице – цртежи; Душан Лазић, студент из Ср. Митровице – цртежи; Весна Лемајић, студент из Ср. Митровице – слике; Љиљана Лолић, професор књижевности из Руме – батик; Перица Маћешић, радник обезбеђења из Руме – слика; Светлана Милеуснић Ђорђевић, слободна професија из Руме – слике; Душан Ђорђевић Милеуснић, преводилац из Руме – слике; Евица Никшић, службеник из Ср. Митровице – слике; Јовица Панић, учитељ из Руме – слике; Жељко Радић, ученик из Руме – цртежи; Штефица Радованов, професор из Ср. Митровице – слике; Владислава Радованов, техничар индустријског обликовања из Руме – батик; Милан Суба, ликовни педагог из Руме – слике; Снежана Ракић Жана, студент из Руме – цртежи и Љиљана Војводић, вајар ликовни педагог из Руме – теракоте.

Поводом Деветог Ликовног салона младости штампана је само позивница.

Десети, последњи Ликовни салон младости такође је одржан у холу Културног центра, од 25. маја до 8. јуна 1990. године. Сем намере организатора да овом изложбом резимира дотадашњи рад, Салон се тада укључио у локалну акцију уклопљену у низ сличних широм Републике које су у ствари, уз све остало, постепено сужавале и профилисале свест, припремајући наступајући период. Предложено је, и готово потпуно прихваћено, да у оквиру могућности сваки од аутора, независно од изложбе, издвоји по један рад за финални део пројекта "Рума, град галерија – за културни препород Србије" – аукцију уметничких радова. Сав овако стечени приход требао је да се употреби за побољшање рада културних институција по кључу виших инстанци, тј. за нечији "препород". На изложби је учествовало 33 аутора са 57 радова. Двадесет два је изложило слике, четири скулптуре, три цртеже, два батике и по један рељефе у бакру и теракоте.

На Десетом Ликовном салону младости наступили су: Миленко Аћимовић Аћим, сликар из Земуна – слика; Весна Билић, студент из Руме – слика; Тошо Борковић, карикатуриста из Београда – цртежи; Милорад Боснић, радник из Руме – слика; Драгољуб Чавић, моделар обуће из Руме – цртежи; Винка Давидовић, ликовни педагог из Руме – слике; Драго Драгић, телевизијски сценограф из Лединаца – рељефи у бакру; Драгомир

Јанковић, музејски радник из Руме – ready-made скулптура; Миљана Јовановић, ликовни педагог из Руме – слике; Вања Јовановић, студент из Руме – слике; Мирослав Ковачевић Коча, радник из Руме – скулптуре од дрвета; Жарко Кулић Џојс, магацински радник из Руме – слике; Радован Кузмановић, ликовни педагог из Стејановаца – цртеж; Љиљана Лолић, професор књижевности из Руме – батик; Перица Маћешкић, радник обезбеђења из Руме – слика; Светлана Милеуснић Ђорђевић (постхумно) – слика; Душан Ђорђевић Милеуснић, преводилац из Београда – слика; Јовица Панић, учитељ из Руме – слике; Милан Пантелић, ликовни педагог из Руме – слике; Жељко Радић, студент ФПУ Београд из Руме – слике; Владислава Радованов, техничар индустријског дизајна из Руме – батик; Снежана Ракић Жана, слободна професија из Руме – слике; Ђорђе Стојановић, историчар уметности из Руме – слике; Ружа Суба, учитељ из Руме – слике; Милан Суба, ликовни педагог из Руме – слике; Јордана Шајин, службеник из Руме – слике; Слободан Шајин, историчар уметности из Руме – слике; Станислав Шимулак, пензионер из Руме – скулптуре у дрвету; Никола Шимулак, службеник из Руме – слике; Никола Тртица, правник из Руме – слике; Никола Винчић, професор ветерине из Руме – скулптура у дрвету; Љиљана Војводић, вајар ликовни педагог из Руме – теракоте и Мирјана Живковић, студент из Руме – цртежи.

Поводом Десетог Ликовног салона младости штампан је троделни каталог (23 x 15 cm x 3) без репродукција и уводног текста и плакат (29,5 x 42 cm).

Паралелна коегзистенција две ликовне продукције: званичне, установљене споро и постепено у нашој средини и неформалне, најчешће сврставане у хоби и доколицу, у једном периоду се манифестовала као промена дотадашњих односа. Квантитативном експанзијом дошло је до одређеног надрастања реалних културних потреба изнад површно и апроксимативно званично пројектоване локалне културне сцене. Завичајни музеј Рума је правовременом и тачном проценом ове ситуације покренуо и преузео организацију Ликовног салона младости. У времену без институционализованих облика окупљања непрофесионалних стваралаца, десетогодишњи континуитет њихових смотри, делимично је успео да афирмише, укаже на реално постојање и потврди активност ове категорије стваралаца и утиче на коректнији однос средине у којој живе и раде.

Упркос бројним организационим пропустима: недефинисаном статусу и профилу манифестације; неселективном и субјективном саставу аутора; ниском нивоу квалитета, па и изостанку основног пратећег, углавном недовољно информативног штампаног материјала, Ликовни салон младости је имао несумњиво позитивне ефекте. Ствараоци разноврсних начина изражавања: од самоуких, најчешће стилски недефинисаних; млађих полазника уметничких школа опредељених или за ауторитативан

начин рада неког од својих педагога или за експеримент у областима лично уочене новије уметничке праксе; до неколицине са тек стеченим статусом ликовних професионалаца, у фазама почетног трасирања и усвајања аутентичног израза; са једнаким жаром су се радовали заједничком излагању. Ова хетерогеност структуре учесника и њихових дела није битно утицала на основне намере ове изложбе. Аутори изложених радова су имали прилику да се сусретну, размене искуства и упореде са себи равнима. Ове смотре су им учвршћивале опредељења, исправљале и отклањале недоумице и уливале снагу за даљу активност. Код оних који су ревносније излагали могуће је анализирати генезу и напредак њиховог стваралаштва те деценије. Многи од новопредстављених аутора, укупно их је било чак 56, су се доживотно определили за уметнички рад. Неки од њих су професионалним ангажманом у изабраном уметничком изразу увелико прерасли локалну средину.

Задовољавајући расположивим, минималним средствима скромне потребе и критеријуме излагача уз подразумевајућу благонаклоност домаће публике, ова манифестација је имала пуну подршку најзаинтересованијих; а захваљујући тактичкој идеолошкој опредељености изостала је негативна оцена надлежних. Ове добре околности су обезбедиле читаву деценију неометаног постојања Ликовног салона младости чијим резултатима је трајно обогаћена културна историја овог града. На жалост, његова племенита мисија је имала непредвиђен крај.

Административно издвајање Завичајног музеја из Културног центра, евидентно значајно опадање интересовања и публике и аутора, као и атмосфера опште несигурности, урушавања прихваћених система вредности, губљење циља и смисла оваквих активности и неопходног ентузијазма у нејасној слутњи блиске несреће, уз низ сасвим субјективних разлога, доводе до престанка рада Ликовног салона младости.

Током постојања Ликовног салона младости учествовало је 66 аутора:

Миленко Аћимовић Аћим, Рума/Земун -1981, '82, '83, '84, '87, '88, '89, '90.
Тошо Борковић, Рума/Београд – 1981, '82, '83, '90.
Милорад Боснић, Рума – 1981, '82, '83, '90.
Весна Билић, Рума – 1990.
Драгољуб Чавић, Рума – 1981, '82, '83, '84, '85, '86, '88, '89, '90.
Винка Давидовић, Рума – 1983, '84, '85, '86, '88, '89, '90.
Драго Драгић, Лединци – 1990.
Слободан Филиповић, Рума – 1986.
Горан Десанчић, Београд – 1984.
Милорад Иветић, Београд – 1985.
Немања Никодим Бркић, Београд – 1987.
Драгомир Јанковић, Рума – 1981, '82, '84, '89, '90.
Душко Јерковић, Рума – 1981, '82, '83, '84.

Милијана Јовановић, Рума – 1981, '82, '83, '84, '85, '86, '88, '89, '90.
 Вања Јовановић, Рума – 1989, '90.
 Лазар Јовановић, Ср. Митровица – 1989.
 Јован Катић, Рума – 1981.
 Властимир Којчиновић, Рума – 1988.
 Мирослав Ковачевић Коча, Рума – 1990.
 Бранко Колунџија, Жарковац – 1982, '83.
 Жарко Кулић Џојс, Рума – 1983, '85, '90.
 Радован Кузмановић, Стејановци – 1983, '85, '88, '90.
 Душко Лазић, Ср. Митровица – 1989.
 Петар Латас, Путинци – 1983, '84, '85.
 Борис Лајнер, Загреб – 1983.
 Весна Лемајић, Ср. Митровица – 1989.
 Љиљана Лолић, Рума – 1989, '90.
 Перица Маћешић, Рума – 1989, '90.
 Бранислав Макеш, Београд – 1987.
 Слободан Малдини, Рума/Приштина – 1987.
 Аух Манијере, Рума/Београд – 1983, '85.
 Милутин Мићић, Зрењанин/Београд – 1982.
 Светлана Милеуснић Ђорђевић, Рума – 1982, '83, '84, '85, '86, '89, '90.
 Душан Ђорђевић Милеуснић, Београд – 1982, '83, '84, '85, '86, '89, '90.
 Радован Милинковић, Рума – 1982, '83, '84, '85.
 Евица Никшић, Ср. Митровица – 1989.
 Драган Огњановић, Рума – 1985, '87.
 Јовица Панић, Рума – 1981, '82, '83, '84, '85, '86, '88, '89, '90.
 Милан Пантелић, Рума – 1981, '82, '83, '85, '86, '87, '88, '90.
 Тривун Петровић, Рума – 1987.
 Михаило Петковић, Београд – 1984.
 Михајло Писањук, Земун – 1987.
 Вербумпрограма, Нови Сад/ Рума – 1987.
 Жељко Радић, Рума – 1989, '90.
 Штефица Радованов, Ср. Митровица – 1989.
 Владислава Радованов, Рума – 1989, '90.
 Душан Сакулски, Рума – 1986.
 Роман Соретић, Рума – 1987.
 Федор Соретић, Београд – 1987.
 Александра Станковић, Рума – 1987, '88.
 Ђорђе Стојановић, Рума – 1983, '90.
 Ружа Суба, Рума – 1981, '82, '90.
 Милан Суба, Рума – 1981, '82, '83, '84, '89, '90.
 Снежана Ракић Жана, Рума – 1986, '87, '88, '89, '90.
 Мирјана Живковић, Рума – 1990.
 Јордана Шајин, Рума – 1986, '87, '90.
 Слободан Шајин, Рума – 1981, '82, '86, '87, '90.
 Станислав Шимулак, Рума – 1990.

Никола Шимулак, Рума – 1990.
 Никола Тртица, Рума – 1990.
 В.А.С., Рума – 1985.
 Никола Винчић, Рума – 1981, '85, '88, '90.
 Љиљана Војводић, Рума – 1981, '83, '84, '85, '88, '89, '90.
 Душан Врга, Београд – 1985.
 Стеван Вукелић, Рума – 1981, '82, '83.
 Веран Узаловић, Рума – 1988.

Summary

Dragomir Janković

The Art Youth Salon 1981 – 1990

The Ruma County Museum used to organise a joint annual exhibition of young, unknown and amateur visual artists for ten years (during the period from 1981 to 1990). The exhibitions were held at the County Museum up to 1986, when they moved to the hall of the newly built Culture Centre. During this period, the works of sixty-six authors of various artistic styles attracted numerous artlovers across the country every year during the last week of May. This cultural and artistic event marked that decade in the town's cultural history.

Драгомир Јанковић

Из ликовне изложбене активности Завичајног музеја Рума

Током 2001. године, после готово две деценије одржавања ликовних изложби, формиран је први стручни Уметнички савет за основним задатком да организационо уреди и професионално унапреди текућу изложбену активност овог типа. Чинили су га пет чланова изабраних из редова еминентних српских ликовних стваоца и теоретичара од стране Управног одбора Завичајног музеја. Поред председника, г. Миленка Аћимовића – Аћима, у раду су учествовали истакнути ликовни уметници: г. Горан Десанчић, г. Марио Ђиковић, г. Драгослав Крнајски и секретар, виши кустос Завичајног музеја, историчар уметности Драгомир Јанковић. За време трајања мандата овог Уметничког савета, до 2003. године, путем конкурса бирани су ликовни уметници или уметничке групе за договорених 6 - 7 термина у свакој сезони. На овај начин одржано је укупно 20 изложби које су својим уметничким квалитетом и актуелношћу извесно унапредили реноме ове установе.

Овај прилог је избор ауторових пратећих текстова једног броја реализованих изложби.

Владо Њаради, Циклус "Хаос", изложба цртежа, април 2001.

У низу цртежа изабраних за ову изложбу, насталих у периоду 1997-2000, садржане су основне карактеристике радова на папиру г. Владе Њарадија.

Они су плод логичне еволуције искустава претходних истраживачких графичких радова, фронтажа и меил-арт пројеката, који су му обезбедили место на уметничкој сцени Војводине.

Обимним циклусом цртежа под заједничким насловом "Хаос", доминира линија и њени ликовни потенцијали. Цртежи су рађени комбинацијом техника туша, спреја и бајца а сама линија је изведена пером, оловком, четкицом и пастелом. Она је потпуно слободна и представља засебну вредност. Тек у споју са другим ликовним елементима присутним на цртежу, стиче асоцијативну, описну функцију.

Цртеже из првих година изабраног периода карактерише економична, танана линија у функцији лирског записа са дискретним бојеним назнакама изведеним фронтажним поступком. Наредних година се линија постепено умножава чинећи шрафирана, правоугаона и квадратно омеђена поља, кружне пунктове и читаве системе крајње стилизованих и апстрактних форми. Истовремено уводи, поред лако бојених партија и мале, интензивне колористичке акценте. На крају периода, окружена растућом кризом и екстремним стањем духа, линија се трансформише у чврсто конструисану маркантну форму која готово омеђава читав формат, а колорисане површине се сужавају и издужују углавном задржавајући бојени интензитет. Цртежи г. Владе Њарадија се ослањају и свесни су позитивних ликовних резултата последњих деценија заједничке југословенске сцене, неформалних и слободних меил-арт акција, али и рафиниране поетске атмосфере коју црпи из личног етно осећања и наслеђа.

Циклус "Хаос" се, трајући и еволуирајући већ више година вероватно ближи финалној фази.

Варирајући односе, не увек и обавезно у негативном контексту, хуманоида и окружења испровоциране импулсима свакодневице, цртежи г. Њарадија садрже елементе ликовности који су такође способни да посматрача заинтересују и упуте на дубље размишљање.

Милијана Радовановић, Слике, децембар 2001.

На самом крају 2001. године, публици се по пети пут делима самостално представила Милијана Радовановић, млади сликар из Врбаса. Изабраних тридесет један рад представља репрезентативан приказ плодне годишње продукције.

Почетно интересовање за људски лик изражено још у раним студентским данима, фокусирано на драматичан портрет замагљен сенком, трептајем ока или неочекиваним осветљењем, се мења. Шири се визура посматрања и компоновања мотива. Са људског лица интересовање се преноси на целу фигуру, а увођењем више фигура у активном односу, учвршћује се специфичан наративни стил групних портрета који укупно обележава читав изложени низ радова. На овој изложби присутне су две јасно издвојене целине.

Поред композиција оригиналних мотивских и стилских карактеристика, значајан број изложених радова представљају више или мање слободне реплике познатих дела из историје светског сликарства, углавном декоративних француских сликара XVIII и XIX века, преломљене кроз индивидуалну призму аутора. Иако на први поглед, форматом и начином реализације различите, ове слике које су настале и егзистирају истовремено, имају више заједничких повезујућих елемената.

Централни мотив Милијаниних дела је жена, њен лик и њено тело, иако окружено мноштвом фигура, прилично усамљено и отуђено. Појава ретких мушких фигура је сасвим споредна, безизражајна и безначајна. Константно присутна прича, која је готово увек и покретач стваралачког импулса, развија се у оквиру читавог низа префињених односа које жене успостављају међу собом. Без обзира да ли су смештене у сцене историјских "fetes galantes" одиграних пред стафажима пролећних

шумарака и љупких језераца, или у савремене, оригиналне и доживљене композиције у једва назначеним ентеријерима, жене комуницирају и друже се на специфичан начин. На женским седељкама, излетима, шетњама, купању, облачењу и сличним готово ритуалним активностима, оне су за чудо ретко опуштене и природне. Опрезно ослушкују ток наредних догађаја пристајући да одиграју задате роле друштвене игре са строгим правилима. Изгледа да их присуство посматрача омета и управо прекида тренутке поверљивог разговора. Упитан, директан поглед лика из првог плана скоро ограничава непотребно задржавање пред делом.

Вешта и уверљива материјализација костима, фризура и шминке, још једна од заједничких карактеристика алегоричких сцена, али и танка лепршава и припијена помодна одећа на снажним, атлетски грађеним савременим Дијанама и Естерама допуњује овај пулсирајући свет површних супарничких односа на ивици нетрпељивости.

Снажан и култивисан експресиван цртеж омеђен значајном тамном линијом открива праву природу уметника. Контролисано утишан уметнички темперамент на парафразама историјског сликарства мањег галеријског формата ослобађа се на пространијим, слободно компонованим, оригиналним радовима. Суптилно и лако реализован цртеж скоро до детаља разрађује први план, често остављајући дубину композиције као расплунуту шарену мрљу.

Колорит Миљане Радовановић је загасит, углавном плавих и љубичастих а повремено маслинастих и црвених тамних нијанси, са честим акцентима чистих топлих боја и ређим продором већих партија сасвим светлих тонова око фигура. Боја је увелико у служби цртежа, дефинише га и допуњује илузију моделујући фигуру и простор.

Сликарство Миљане Радовановић је занимљив експеримент који, поред могућих психолошких значења и разрачунавања са привидима света на који смо осуђени, представља храбру и слободну ликовну синтезу различитих слојева претходних искустава и сопственог умртничког опредељења. Иако тренутно заправо у фази почетног дефинисања личног стила, оригиналан начин резоновања и реализације обезбеђује јој место у оквирима младе војвођанске ликовне сцене.

Милена Максимовић, Цртежи и графике, фебруар 2002.

"... Ту, крај Хадовога пријестола налази се млади и прелијепи бог сна – Хипнос. Он нечујно јури својим крилима над Земљом с главицама мака у рукама и из свог рога лије успављујући напатак. Својим чудесним жезлом он се њежно дотиче људских очију, тихо затвара капке и уљуљкује смртнике у сладак сан."

Н.А. Кун, Легенде и митови Старе Грчке, Сарајево 1971.

Изложба графика и цртежа г-ђице Милене Максимовић, београдског графичара најмлађе генерације тематски се ограничава на представљање спољних манифестација пролазног физиолошког стања престанка рада виших функција великог мозга, сниженог нивоа свести и изостанка нормалне психичке активности. Сан – ову прадавну инспирацију небројеног низа стваралаца различитих епоха и стилова, интерпретирану у најразличитијим контекстима, уметница је изабрала као искључививи мотив и једину преокупацију ове фазе свог стваралаштва. Овакво опредељење је тек основа на којој гради и изражава сопствени став и способности техничке реализације.

Минималан мотив, сведен на покрет – фокусиран на појединачне главе два модела, смештен у бескрајан простор испуњен типографским детаљима је ликовно високо дефинисан, прочишћен и доведен готово до

симбола. На овим композицијама које живо асоцирају на добро обављене школске студије, третман је реалистички, а анатомски детаљи несавршених телесних пропорција, пут и инкарнат "оживљени" су низом тамно црвених детаља, углавном у геометријском дезену,

Други модел је млади мушки лик на прагу зрелости, кратко шишане косе са првим знацима почетних фаза ћелавости. Слично је цртачки третиран, са једва наглашеном сенком у служби дефинисања волумена тела. Окренут лицем од посматрача, погледу излаже космату теме са истуреним великим ушним шкољкама, снажан врат и месната, глатка рамена. Редовно је постављен хоризонтално у односу на формат и окружен; у ретким случајевима са почетка посматране фазе, постелјеном црвено, жуто, зелених пруга; а најчешће мрежом бираних исечака из дневне штампе који, поред одређеног ликовног ефекта помало надреалне досетке, својим читљивим насловима не ретко чине наметљив и непотребан спој ликовних елемената са "ангажованим" политичким опсервацијама.

Миленини велики и мали Спавачи су мирни, послушни и стрпљиви. Испод њихових спуштених капака и опуштеног лица пулсира елементаран биолошки сат. Од физички снажних индивидуа, емоционално отпорних на хриди и плићаке свакодневице, максимално прилагодљивих променама окружења, хронични хиполептичари, без дневних заштитних система, постају изложени, рањиви и беспомоћни.

Потискивањем индивидуалних карактеристика, ликови Спавача се универзализују постајући средство за достизање личног ликовног циља а инсистирање на детаљима из првог плана постаје повод за размишљања о циљевима изван ликовности.

Јелена Секулић, Поздрав са Нојеве барке, март 2002.

Уметници који се мотивски опредељују за свет животиња свесно преузимају ризик кретања уском стазом оивиченом непрегледним просторима декоративне сладуњавости. Читава армија уметника анималиста је, иако коректно испуњавајући преузети задатак, нестала без трага у тим просторима. Они најуспешнији и највештији, оплеменењујући овај најшире занимљив мотив сликарским вредностима, остају чврсто на стази.

Једна од њих, г-ђица Јелена Секулић се од свог самог недавног почетка програмски определила за животињску фигуру и лик као основни мотив. Са овако изабране полазне основе гради специфичан свет наративних ликовних симбола који се остварују у слици оригиналних техничких и композиционих одлика. Иако је активан излагач тек од половине последње деценије претходног столећа, већ заокружена целина названа "Трећи свет" постепено се претвара у нову - "Поздрав са Нојеве барке". Библијски симбол интерпретиран као хумано-еколошка порука о последњој могућности избављења и спаса животињских врста трећег света спретно је реализован луцидним избором фрагмената колажа из свакодневног окружења, рационалном употребом тактилних елемената у материјализацији површина епидерма и колоритом сведеним на култивисану, избалансирану, утишану гаму широког спектра.

Ово несумњиво декоративно сликарство комбинованих техника и колажа изведено је изванредном лакоћом, искреношћу и стилском доследношћу. Дубоко надахнута дечијом анимираном и стрип литературом, уметница ствара духовит појединачни и групни портрет животиња које уметно позирају. Често слика "житија" изабраних животиња: централни мотив - "портрет" оивичен је низом сличица са представом битних тренутака из њиховог живота. Ова недвосмислена паралела анималног и хуманоидног света и судбина указује на додатни смисао постојања овог сликарства. Укупна менаџерија егзистира искључиво у предњем плану, док су остали планови, када их има, дефинисани као: стиски хетерогена медитеранска урбана кулиса, крајње једноставан флорални мотив или арабеска немирне водене површине.

Очи ових створења су посебна карактеристика сликарства Јелене Секулић. Њихове људске, доброћудне, сањиве очи стидљиво су скривене иза копрене дугих трепавица. Ове крупне округле, тамне, дубоке очи летаргично посматрају, саме себи довољне, без посебних емоција и већег инересовања за околину.

Представљајући се публици коректним сликарским поступком, оригиналношћу и искреношћу реализације и изузетним младалачким оптимизмом г-ђица Јелена Секулић плански поступно изграђује аутономни уметнички опус који јој обезбеђује будућу сасвим заслужену сталешку позицију.

Бојан Оташевић, Литографије и цртежи, мај 2002.

... Сензибилни цртач је ограничио своје интересовање искључиво антропоцентричним графикама и цртежима монументалне форме и децентног експресивног хроматског концепта. Ослањајући се на домете успешно овладане употребе академског цртежа и копористичке игре контраста, реализује обимну серију цртежа у боји и, не увек технички уједначених, литографија. Цртеж изложених допојасних и портрета главе, те ретких целих фигура, дефинише тренутно, слободно и без већих накнадних интервенција: рутинским, лаким сигурним широким потезом. Други план одређује једнобојна површина, понекад хоризонтално подељена на горњу – бојену и доњу – небојену зону. Само повремено посматрач добија нешто више података и одређенију слику о најближем окружењу модела из првог плана.

Колорит који промишљено користи, појачавајући му интензитет и контрастне односе, и који никад не достиже ниво драматичног већ се контролисано задржава на стварању динамичног ефекта у статичним позама усамљених актера, има значајну конструктивну композициону улогу. Површине чистог сонорног ултрамарина, маслинасте и хром зелене, компактне лимун жуте и свих нијанси наранџасте до пламтећег цинобера, распоређене са осећањем за ритам и складне односе, овим листовима обезбеђују привлачан естетски ефекат.

Доминантан први план, који у већини случајева узима готово читав формат, посвећен је представама два основна појединачна лика. Аутор кришом посматрајући анализира млади женски и мушки лик у ентеријеру. Опхрвани меланхолијом и сетом, сањаре и стрепе дубоко загледани у свој унутрашњи – стварни или обрнути, у огледалу рефлектовани – лажни лик.

Потпуно свесни значаја још неизвршених судбинских задатака и удубљени у мисли, сасвим су несвесни присуства незваног посматрача, чак и кад га окрзну расејаним погледом.

Ауторов, помало узгредан, покушај психолошке анализе се завршава на озбиљним лицима и хладним погледима модела и њиховом некооперативном ставу. Међутим, своју примарну намеру: стварање графичких радова који откривају његове предности – цртачки виртуозитет и суверени хроматски сензибилитет и који му, употребом јасних и једноставних графичких средстава и језика, обезбеђују афирмацију код критике и публике.

Светлана Волиц, Слике, октобар 2002.

Неколико досадашњих серија слика, не само тематски већ и концепцијски, на први поглед стварају утисак о потпуно различитим целинама. Иако настале као продукт различитих потицаја, повезује их иста уметничка намера Светлане Волиц која их полаже у темеље своје будуће, стилски чврсте, стваралачке биографије.

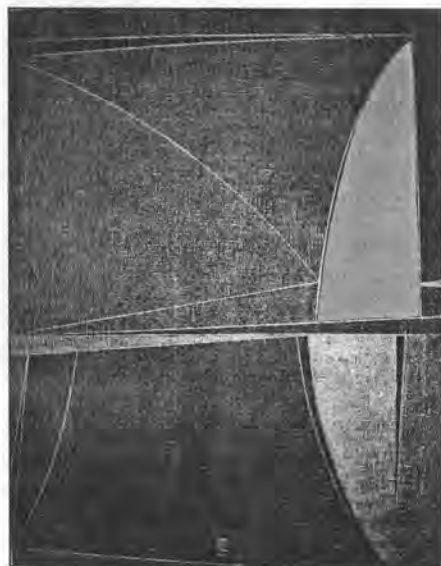
Доласком светлости, из таме израњају бића, предели и предмети. Она се простира, лагано клизи и дефинише њихове површине, равне и заобљене, са више или мање карактеристичном текстуром и структуром.

Константно кретање светлости производи и непрекидну промену спољашњег, формалног изгледа обасјаног. Детаљи тих промена остају, вољно или не, у подсвести меморисани као секвенце одакле се враћају у свест као актуелна сликарска инспирација.

На овим сликама уметница настоји да, у оквирима стила који ствара, материјализује особен тренутак субјективне перцепције одабраног занимљивог мотива. Овај критичан моменат, рационално тешко ухватљив, подвргава изабраним строгим правилима уметничке реализације. Јасну композициону поставку дефинише чврста тектоника простора и једноставна организација планова. Рационална и убедљиво употребљена фактура је у служби оживљавања равномерно бојених површина и представљања њихове структуре. Сутилни и избалансирани колористички односи, у палети топлих боја у распону од цинобера до свих врста окера и умбри и свих нијанси зелене и плаве до дубоких тонова ултрамарина, доприносе пуноћи укупног ликовног утиска.

Дела Светлане Волић указују на постојање искреног, поштеност и једноставног сликарства које се за сада задржава у оквиру истраживања суштинског односа ликовних елемената и сопствене поетике и умећа.

Босиљка Зиројевић, Слике и рељефи, фебруар 2003.

У уверењу о нужној потреби успостављања логичног система и јасног распореда, Босиљку Зиројевић, аутора на прагу коначног дефинисања стила, учвршћује снажна унутрашња стваралачка потреба за

противодговором, за супротстављањем сопствене артистичке концепције и спиритуалности свему супротном у спољашњој стварности. Овакво опредељење као један од могућих начина учешћа и присуства уметника у егзистенцијалним проблемима савремености, чини је ангажованим савременцем. Изабравши геометријску форму, не сасвим непредметну, насталу рационалним процесом апстраховања природних полазишта, налази се на трагу изворне ране апстракције с почетка двадесетог века.

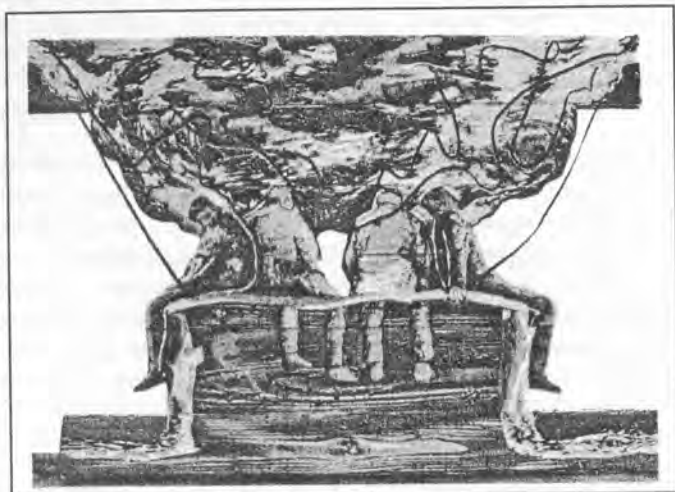
Непосредан импулс ове уметничке праксе је ауторово природно окружење, равница са већ датом мрежом међа, канала и "летњих" путева. Овај припремљени растер, Босиљка Зиројевић, трагајући за жељеним изразом подвргава својим строгим стваралачким принципима: осећању за хармонију и готово аскетски, савршен ред. Резултат су серије слика изведене комбиновањем класичних техника које, третирајући односе јасно омеђених површина нијансираних са свега неколико боја, инсистирају на успостављеним равномерним ритмовима. Пуни смисао правих минималистичких фуга њене слике добијају у мултипликацијама честих диптиха и полиптиха.

На овој камерној изложби аутор се представио са три основне серије које се преплићу и успешно допуњују. Црна серија: на тамној (чађаво-црној), углавном ситно канелованој позадини, издељена су поља графитним, светлијим седефастим трагом. Сведена композиција разбијена је продором оштрог, копљоликог сегмента грубље фактуре, пигментованог интензивном теракот бојом. Ова серија се реализује кроз обимне и бројне полиптихе мањих и средњих формата. Флорална серија: са издужених, вертикалних формата сасвим нестају тамне површине. Њихово место заузимају, омеђене нешто гушћом мрежом изведено светлом, равномерном линијом, површине у пригушеним тоновима плаве, сиве, зелене, окер... У циљу оживљавања у извесној мери монотоне фактуре, извесне површине су финално обрађене одговарајуће бојеним пешчаним слојем.

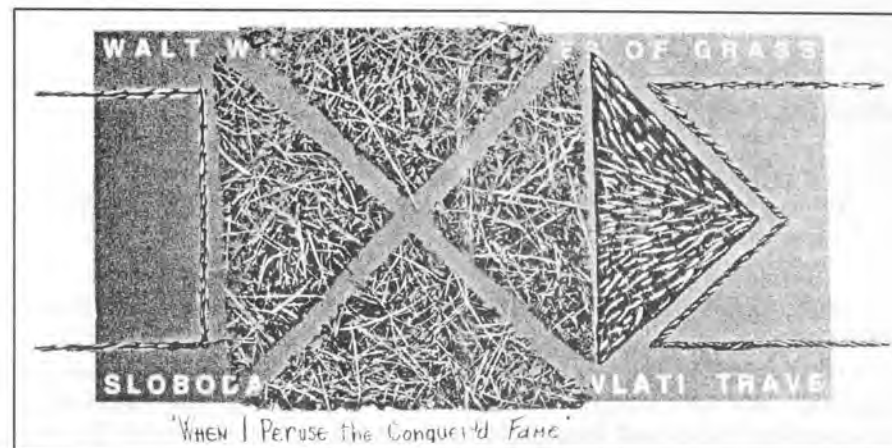
Аутор експериментише, коначно и самом материјом полазне инспирације; Теракот серијом, искорак у трећу димензију. Правоугаоне, вертикалне глинене плочице најчешће малог формата, архетипски грубе непречишћене форме, изобразане су дубоким праволинијским или закривљеним урезима. Они образују неправилне угласте површине на, поступком печења, благо закривљеним теракотама. Корустећи податност сировог природног материјала, са појединих, тако формираних поља одстрањује хоризонталне слојеве, депресијама драматично рашчлањујући трећу димензију. У овако развијену тектонику, на извесном броју рељефа уводи заострене, плаво пигментоване једнолике форме, оплемењујући посну хрпаву епидерму.

Крајње једноставним средствима, Босиљка Зиројевић гради доследан, ефектан ликовни систем који успешно сједињује и експонира њену контеплативност, вештину и радозналост.

Марта Киш Бутерер / Слободан Вилчек Вили, Објекти, мај 2003.

Марта Киш Бутерер је изложила објекте своје актуелне етно-фазе коју гради са дубоким поштовањем племените структуре природног материјала, духовито, уметнички суптилно, перфектуирано и изнад свега – оптимистички. Поступком рециклаже одабраних готових предмета – заосталих споменика пређашњег живота и одбачених продукта примарне обраде дрвета у комбинацији са преиндустријски рустичном финалном обрадом изложака постиже занимљив и апсолутно оригиналан спој. Карактеристични, изузетно сликовити етно елементи најширег панонског поднебља и њихова актуелна артистичка артикулација која им надграђује смисао, представља кључну тачку тренутно развијеног стила г-ђе Марте. Претходна, Плава фаза окончана крајем прошлог века, на овој изложби заступљена нешто мањим бројем предмета, представља упркос сличном односу према дрвету као фундаменталном материјалу, драматичан лични запис са карактеристичним елементима реалистичне фигурације. Ови озбиљни, опори и опомињући радови дати у оштрим контрастима интензивних нијанси плаве и природних, често патинираних пигмената, настоје да уважавајући текстуру и раван употребљеног материјала остваре визије и идеје аутора.

Слободан Вилчек Вили је изложио дела три циклуса. Он на крајње особен, педантно рационално разрађен начин ствара уметничке циклусе као хомогене целине низа радова који појединачно не успевају да функционишу аутономно. Најранији изложен циклус "Влати траве" из 1997. године је дубоко лично виђење поезије америчког песника с краја XIX века, Волта Витмана и покушај аутора да преведе у сферу визуелног утиске изазване вербалним поетским изазовом. Две године касније настаје циклус "Мостови" који, супротно од патетично-патриотских, на веома суптилан и емотиван начин прати судбину симбола уметниковог града – новосадских мостова. Трећи циклус – "Тарана" је настао у овом веку и форматом, колоритом те дозом херметичности сажима преживљена искуства представљајући саркастичан коментар на свакодневно духовно окружење квази потрошачког друштва. Заједничка карактеристика изложених радова, у техничком смислу су претходно серијски припремљене основе – матрице на којима аутор ствара аутентична дела додајући цртеж, колористичке акценте и неуметничке материјале – траву, текстил, тестенину...

Потпуно свесно избегавајући конвенционалну пиктуралност и традиционалне ликовне елементе, господин Вили успева да створи систем слика субјективне вредности које путем јавних презентација, на изглед парадоксално, доводи у исту раван са галеријским етаблираним сликарством. Ово свакако не представља његову жељу за поређењем или наметањем личног става широј публици, већ намеру стварања још једног нивоа његове измишљене и замишљене ралности.

Оба уметника, госпођа Марта и господин Вили, спадају у ред зрелих представника војвођанске савремене ликовне сцене и прави пример баштиника стваралачких домета новосадских алтернативних аутора осме и девете деценије прошлог века.

Summary

Dragomir Janković

Art exhibitions of the Ruma County Museum

After art exhibitions had been organized at the Ruma County Museum for almost two decades, its first specialized Art council was formed in 2001 with the aim of improving the art exhibitions held in the museum professionally and managerially. The Art council consisted of the following five members, all eminent Serbian artists and theoreticians appointed by the Museum's Managing board: the Council's chairman, Milenko Aćimović – Aćim, as well as the prominent artists Goran Desančić, Mario Điković and Dragoslav Krnajski, and the Council's secretary, Dragomir Janković, art historian and senior curator of the Ruma County Museum. During the mandate of the Art council, up to the year 2003, artists were chosen by advertisements for six or seven exhibitions in each season. This is how a total of twenty art exhibitions was held in the Ruma County Museum, which significantly improved the museum's reputation because of the high artistic quality of the exhibitions.

This article is a selection of the author's texts accompanying some of the abovementioned art exhibitions.

Палеонтологија - Paleontology

мр Драгана Недељковић*

Лобања бизона из збирке Завичајног музеја Рума

Увод

Лобања бизона (*Bison priscus Bojanus*) извађена је из корита реке Саве, код села Кленка, марта 1997. године. Посредством МУП-а Србије примерак је доспео до Завичајног музеја Рума, где се и данас чува као једини палеонтолошки предмет.

Због непотпуних података о тачном месту проналаска, примерак нема већи стратиграфски значај.

Фосилни остаци бизона, као и њихових савременика (џиновских јелена, мамута, рунастих носорога) сведоче о суровој и хладној клими горњег плеистоцена, и значајни су климатски индикатори палеоеколошких услова који су владали на простору Паноније током тзв. леденог доба.

Налази врсте *Bison priscus* прилично су чести на територији Србије, посебно у алувијалним наслагама или коритима Саве, Дунава и Тисе.

ПАЛЕОНТОЛОШКИ ПРИКАЗ

класа MAMMALIA
ред ARTIODACTYLA
фам. BOVIDAE Gray, 1821.
род BISON Smith, 1827.
Bison priscus Bojanus
(сл. 2, 3)

Материјал: фрагмент лобање са роговима

* мр Драгана Недељковић, виши кустос – палеонтолог, Музеј Срема, Сремска Митровица

Примерак је релативно добро очуван; није конзервиран. У унутрашњој чеоној шупљини запажају се остаци седимента. То су ситнозрни и крупнозрни песак, ређе шљунак, што потврђује да је лобања нађена у кориту реке Саве.

Прелом лобање је у нивоу благо конвексних фронталних костију, с тим што је десна страна знатно више оштећена. Фронтални шав (интрафронтална сатура) је јасно уочљив.

На бочној, левој, страни лобање супраорбитални отвор, испуњен седиментом, продужава се у релативно плитак супраорбитални канал. Делимично је очуван и горњи свод леве орбите.

Фронт-паријетални шав праћен коштаним задебљањем, сачињеним од низа међусобно повезаних квржица (карактеристичан за старије индивидуе) такође је делимично уочљив.

Потиљачни део лобање је трапезастог облика са потпуно оштећеним базама параокципиталних процезуса. Поттиљачна љуска - *squama occipitalis* је равна са троугластим *protuberantia occipitalis externa* у апикалном делу. Од њега до окципиталног отвора пружа се танак вертикални гребен.

Foramen magnum – потиљачни отвор је трапезаст са горњом ивицом у виду изломљене линије и јасно уочљивим базалним каналом. Димензије лобања дате су у табели I.

ТАБЕЛА I – Димензије лобања бизона врста *Bison priscus* и *Bison schoetensacki*

B i s o n p r i s c u s					B. schoetensacki
димензије (у цм)	река Сава Кленак	RGF 96/126 (Marinčić, 1997)	МУЗЕЈ СРЕМА (Gilić, 1997)	европски локал. (Sala, 1986)	европски локал. (Sala, 1986)
мин. фронтална ширина	32,5		31,5		
макс. ширина осс. kondila	15	14,5	12,4 - 14,2	12,0 - 14,1	12,9 - 14,5
макс. висина осс. regiona	17,2		16 - 17		
мин. висина осс. regiona	11,6	13,3	11 - 11,4	10,8	7,2 - 13
висина foramen magnum	5,6	4,5	4,6 - 5,8	3,8 - 5,2	3,4 - 5,2
ширина foramen magnum	5,8	4,4	4,5 - 5	3,5 - 4,5	3,6 - 4,7
ширина између база рогова	35,5	31		35 - 39	30 - 35
дорзо-вентрал. пречник базе	11,3	10,5			
оро-аборални пречник базе	11,8				

Базе рогова су масивне, кружног попречног пресека. Услед трошности карактеристични "бисерни венчић", који чини прелаз ка самом рогу, уочљив је само на оралном делу десног рога. Вентрална страна истог рога прилично је оштећена.

Рогови су спљоштени у дорзо-вентралном правцу. Десни је очуван скоро до самог врха, док је леви поломљен на половини своје дужине. Усмерени су уназад, под углом од око 30°, што је једна од карактеристика ове врсте (Громова, 1935). Врхови рогова пружају се равно нагоре и знатно прелазе висину потиљачног региона. Попречни пресек рогова варира од овалног, при бази, до скоро потпуно кружног, ближе врху. Спољашња површина је прекривена плићим уздужним браздама, слабије уочљивим због истрвености услед транспорта воденим токовима. Унутрашњост рогова је издељена коштаним преградама у неправилне просторе који се даље спајају са чеоном шупљином. Димензије рогова приложене су у табели II.

ТАБЕЛА II – Димензије рогова бизона врста *Bison priscus* и *Bison schoetensacki*

B i s o n p r i s c u s					B. schoetensacki
димензије (у мм)	река Сава, Кленак sin. dext.	RGF, Београд (Маринчић, 1997)	Музеј Сема (Гилић, 1997)	европски локалит. (Sala, 1986)	европски локалит. (Sala, 1986)
обим базе	38,5	287 – 352	302 – 400	299 – 368	282 – 330
дорзал. дужина	260+ 390+	358+ – 560+		370+ - 505	235 – 330+
вентрал. дужина	372+ 500+	440+ – 610+	430 – 510+	430 – 570	300+ – 482
прох. обим рога	408 395	301 – 385		300 – 430	207 – 352
О-А прох. пречник	128 126	103 – 128	89 – 121	91/86 – 118/97	91/85 – 128/65
Д-В прох. пречник	117 109		89 - 118		

У табелама I и II дата је корелација лобања и рогова врсте *Bison priscus* са истим остацима предачке врсте *Bison schoetensacki* Freud. (Sala, 1986) која је карактеристична за средњи плеистоцен, а насељавала је и подручја Панонске низије.

Специфичка детерминација извршена је првенствено на основу димензија те чињенице да се код ове врсте базе рогова спајају са лобањом испод горњег свода нухалне кресте, за разлику од врсте *Bison schoetensacki*, код које су, посматрано са абораалне стране, базе рогова изнад нухалне линије (Sala, 1986). Такође су и сами рогови код предачке врсте знатно краћи и мање масивни у односу на рогове врсте *Bison priscus*.

Како су базе рогова код мужјака овалне, а код женки скоро кружне (што је и карактеристично за већину бизона) претпостављам да је ова лобања припадала одраслој, веома крупној, женки врсте *Bison priscus*.

Процена распона рогова, од макс. 110 цм, ипак је недовољна за сигурније издвајање подврсте *Bison priscus longicornis* (Громова).

Закључак

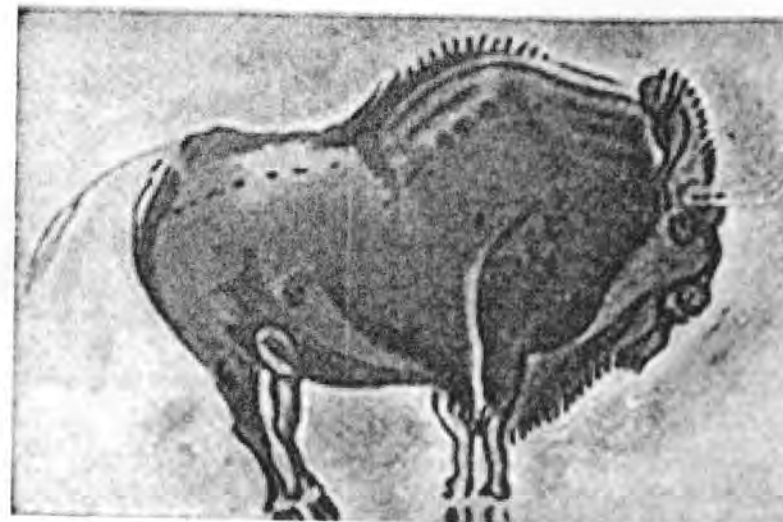
Морфометријска анализа лобање и рогова као и компарација са, до сада, проученим остацима бизона из збирки Природњачког Музеја у Београду (Павловић, 1988), Рударско-геолошког факултета (Маринчић, 1997) и Музеја Срема у Сремској Митровици (Гилић, 1997) показала је неоспорну припадност врсти *Bison priscus* Бојанус. Распон рогова већи од 1 м указује на могућност приписивања подврсти *Bison priscus longicornis* (Громова).

Бизони су били добро прилагођени хладнијим климатским условима – првенствено животу у леденодобним шумским подручјима током краја плеистоцена (Громова, 1965). Како су они представници шумског биотопа, претпоставља се да су насељавали ободне делове Панонске низије.

Честе климатске промене у периоду од пре 125.000 до 10.000 година условљавале су повлачење ове врсте у пределе северне Европе, а затим његово поновно враћање на просторе Паноније. Овакав тренд миграција, током плеистоцена, више пута је активиран, а тиме се објашњавају и веома оскудни налази ове врсте нпр. на територији Словеније (Rakovec, 1955).

Као и многи плеистоценски сисари, и врста *Bison priscus* изумире не само са престанком хладног периода (почетком холоцена), већ и под утицајем антропогеног фактора – човека који их је немилосрдно истребљивао.

Поред тога што су их ловили, праисторијски, магдаленски људи су оставили велики број слика и гравира у многим пећинама широм света. Управо су слике бизона у пећини Алтамира у Шпанији откриле постојање уметности старијег каменог доба.

Сл. 1 – Представа бизона из пећине Алтамира (Batušić, 1970)

Према неким изворима (Romer, 1955) сматра се да је бизон преживео "ледено доба" и задржао се на територији Бјеловецких шума у Литванији све до Првог светског рата.

Литература

- Batušić S., 1970: Pregled povijesti umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb.
- Гилић Д., 1997: Плеистоценски сисари из збирке Музеја Срема, Магист. теза, Рударско-геолошки факултет, Београд (необјављено).
- Громова В.И., 1935: Первобитниј Зубр (*Bison priscus* Boj.) в СССР, Труди Зоол. Инст., том II, Ленинград.
- Громова В.И., 1965: Краткии Обзор Четвертичных Млекопитающих Европы (Опыт сопоставления), Акад. Наук СССР, Москва.
- Маринчић С., 1997: Квартарни сисари из збирке Рударско-геолошког факултета, Дипл. рад, РГФ, Београд (необјављено).
- Павловић Г., 1988: Плеистоценски бовиди околине Београда, Дипл. рад, РГФ, Београд (необјављено).
- Rakovec I., 1955: O pleistocenskih Bovidih na slovenskem, SAZU, Dissert. III, Raz. za prir. vede., Ljubljana.
- Romer A.S., 1955: Vertebrate Paleontology, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois.
- Sala B., 1986: *Bison schoetensacki* Freud. from Isernia la Pineta (early Mid. Pleistocene, Italy) and revision of the european species of bison, Palaeont. Italica, 74, Pisa.

Сл. 2 – *Bison priscus*, фрагмент лобање са роговима, орално, 1:10

Сл. 3 – *Bison priscus*, потиљачни регион лобање, 1:10

(фото Н. Максић)

mr Dragana Nedeljković

A Bison Skull from the Collection of the Ruma County Museum

The morphometric analysis of the bison skull and horns as well as its comparison with other studied bison remains from the collections of the Belgrade Science Museum (Pavlović, 1988), the Faculty of Mining and Geology (Marinčić, 1997), and the Museum of Srem in Sremska Mitrovica (Gilić, 1997) undoubtedly prove it to be a member of the species *Bison priscus Bojanus*. The span between the horns over 1m suggests the possibility of assigning it to the subspecies *Bison priscus longicornis* (Gromova).

Bisons were well-adjusted to the cold climatic conditions – predominantly to life in the forest regions in the Ice Age towards the end of the Pleistocene (Gromova, 1965). Being representatives of the forest biotope, it is assumed that they inhabited the peripheral regions of the Panonia plain.

Frequent climatic changes within the period of 125,000 to 10,000 years ago influenced the members of this species to move towards the regions of northern Europe, and then back southwards to Panonia. Such a migration pattern during the Pleistocene recurred a few times, which explains the very scarce findings of this species on the territory of Slovenia, for instance (Rakovec, 1955).

As many other pleistocene mammals, the *Bison priscus* species became extinct not only due to the end of the Ice Age (beginning of the Holocene), but also due to the anthropogenic factor – i.e. men, who exterminated them mercilessly.

In addition to hunting them, prehistoric, Magdalenic people left a large number of paintings and engravings on the walls of many caves worldwide. It was the bison paintings in a cave in Altamira, Spain that revealed the existence of art in the late Stone Age.

According to some sources (Romer, 1955) the bison is believed to have survived the Ice Age and remained on the territory of the Belovecki forests in Lithuania up to World War I.

Даниела Королија Црквењаков*

Конзервација и рестаурација пастела Миливоја Николајевића

Поводом ретроспективне изложбе сликара Миливоја Николајевића која је отворена у Галерији Матице српске у Новом Саду, 7. новембра 2003. године, Конзерваторско рестаураторско одељење Галерије Матице српске преузело је задатак конзерваторске обраде и припреме експоната за излагање.

У богатом опусу Миливоја Николајевића налази се велики број сликарских, цртачких, графичких или комбинованих техника, међу којима је техника сувог пастела на папиру заступљена у бројним радовима, почев од циклуса *Грање у води* из педесетих година, па до позног периода стваралаштва и циклуса *Ритмови у простору*.

Издавајући део експоната из Легата Миливоја Николајевића која се налази у Завичајном музеју у Руми, примећене су на пастелима паучинасте флеке буђи кружног облика, беле или бледожућкасте боје, пречника од пар милиметара до неколико сантиметара. Микроклиматски услови у просторији где се налазе угрожени пастели погодују развоју гљивица, јер је зграда Музеја из 18. века са конистенцијском влагом, а грејање термо акумулационим пећима само подиже температуру стварајући идеалне услове за раст микроорганизама. Тада је издвојено и 9 најугроженијих пастела великог формата ради дезинфекције и конзервације.

Пастел као сликарска техника карактеристичан је по обојеној површини баршунастог изгледа, која настаје када је пигмент везан минималном количином везива, и то примарног (у самом пастелу), и секундарног (у облику фиксатива). У производњи пастела користе се постојани, ситнозрнасти пигменти (млевени до финоће пудера), а као

* виши конзерватор рестауратор, Галерије Матице српске у Н. Саду

везиво најчешће се употребљава гумиарабика¹ или трагант гума². Као подлоге уобичајено се користе папир или картон, а текстура подлоге може бити глатка или хрпава, од чега зависи начин сликања и количина пигмента коју подлога може да прими. У току сликања пастелом обавезно је фиксирање, које ако је правилно изведено не мења баршунасти изглед слике. Подлога са текстуром добро прихвата честице пигмента те је потреба за фиксирањем минимална. Постоји више рецептура за фиксативе, и за све је карактеристична употреба лако испарљивих растварача.

Пастели Миливоја Николајевића се у разним фазама његовог рада разликују по количини боје која је нанесена на папир. Ранији радови малог формата, са лаганим наносима боје и великим слободним површинама папира, сачувани су у добром стању. У каснијем периоду Миливој Николајевић је радио пастеле већег формата, и управо ова дела која припадају циклусу *Ритмови у простору*, са тешким, густим и вишеслојним наносима боје временом су начета процесима деструкције.

Као подлогу користио је бели или тониран папир који је каширан на један или два слоја лепенке. Већина овако припремљених подлога је ојачавана и лепљењем папира са полеђине, чиме се постизала структурна стабилност. Пастели где нема налепљеног папира са полеђине су подложни витоперењу. Велики формати су добијени састављањем два папира, и спој који је позициониран вертикално на средини формата је временом постао уочљив.

У атељеу који је после његове смрти неколико година остао нетакнут у Галерији Матице српске били су и пастели које је користио, где је било производа реномираних чешких и француских фирми, али и сасвим мали комади непознатих произвођача које је чувао. За фиксирање пастела користио је раствор шећера у води³, који је прскалицом наносио на површину⁴.

Овакав технолошки поступак, комбинован са неадекватним микроклиматским условима чувања, временом је довео до појаве процеса деградације бојеног слоја, кривљења подлоге и појаве микроорганизама.

¹ Гумиарабика је лепљиви сок од разних врста тропског багрема, користи се као везиво, отапа се у води, али не и у алкохолу.

² Трагант гума је лепљиви биљни сок који се добија из биљке *Astragalus gummifer*, користи се као везиво, у води бубри али се не отапа. Раствара се у алкохолу.

³ Шећер (или сахароза) сачињен је из глукозе и сахарозе, нема филмогена својства.

⁴ Подаци о технологији сликања Миливоја Николајевића добијени су од Ратомира Кулића, историчара уметности и конзерватора, тада кустоса Галерије Матице српске, који је Николајевића лично познавао и често био у његовом атељеу. По Николајевићевој смрти он је пописао његов атеље, разврстао радове, пренео их у депо, а списак похранио у стручној документацији ГМС. Литографско камење, део библиотеке и мобилијара је припао Галерији, а остатак је, заједно са сачуваним уметничким материјалом предато наследницима.

Приликом разрамљивања пастела који су имали заштитно стакло одвојено од површине пастела паспартуом дебљине 2 мм, примећени су трагови пигмента на унутрашњој страни стакла. Ово је последица статичког електрицитета који се формира код брисања стакла приликом редовног одржавања, и који привлачи слабо везане честице пигмента⁵.

Узимајући у обзир комплексност проблема, одлучили смо да се консултујемо са колегама са више искуства у конзервацији пастела и тако одаберемо најпогодније материјале и поступке рада. Позвали смо колегу Зорана Пекића из Народне библиотеке Србије, и у целодневним консултацијама уз пробе на одабраним примерима пастела дошли до следећих закључака:

1. Степен пулверизације бојеног слоја као последица слабљења везива самог пастела је веома велики, те су неопходни поновљени поступци фиксирања
2. Да би фиксатив у довољној мери продро у доње слојеве наноса боје потребно је претходно третирати пастел лако испарљивим растварачем који ће помоћи уношење фиксатива
3. Због осетљивости површине пастела наношење растварача и фиксатива могуће је једино распршивањем
4. Раширене колоније буђи потребно је претходно пажљиво уклонити са површине.

Фиксатив за пастел мора да има лако испарљив растварач и везиво које не оставља сјај и стабилно је у времену. Најчешће се користе следећи раствори: метилцелулоза у дестилованој води, нитроцелулоза у ацетатним растварачима и природне или синтетске смоле у лако испарљивим органским растварачима, пре свега у етрима⁶.

Метилцелулоза (или тилоза) је целулозни етар, растворљив у води, који сушењем гради еластичне филмове. Употребљава се у конзервацији папира, постојан је у времену, има малу везивну моћ.

Нитроцелулоза је уобичајен назив за целулозне нитрате који су у хемијском погледу естри азотне киселине, и добијају се деловањем азотне киселине на целулозу.

Направљене су пробе са следећим фиксативима:

- Fissativo spray per pastello, tempera e carboncino, произвођача Ferrario, Italija

⁵ Препорука је да се за урамљивање пастела користе антистатик, антирефлекс стакла, или да се бар користе антистатик крпе код брисања обичних стакала.

⁶ Етар (C₂H₅)₂O је лакоиспарљива, безбојна и лакопокретљива течност, пријатног мириса. Раствара многе органске материје.

- Fiksativ Koh-i noor hardmuth, Чешка Република

- Метилцелулоза 1% раствор у дестилованој води и алкохолу, са претходним натапањем површине алкохолом да би се побољшало продирање фиксатива

Италијански фиксатив Ferrario фабрички се пакује у спреј дози од 400 мл. На паковању нема спецификације саставних компоненти, а код распршивања осећа се мирис етера.

Чешки фиксатив Koh-i noor hardmuth продаје се у течном стању у флашицама од 100 мл. Ни у овом случају нема произвођачке спецификације састава, а мирис који се осећа карактеристичан је за ацетате⁷.

Код покушаја набавке чисте метилцелулозе испоставило се да је код нас нема на тржишту, па је 1% раствор добијен љубазношћу колега из одељења за конзервацију књиге Библиотеке Матице српске.

Упоређујући карактеристике постојаности на светло, метилцелулоза је најпостојанија, док раствори дамара у етру и нитроцелулозе у ацетатним растварачима временом имају тенденцију жућења.

Покушај фиксирања метилцелулозом распршиваном на површину претходно натапану алкохолом благим тупкањем није дао задовољавајући резултат јер је само тупкање доводило до померања честица пигмента који је готово потпуно изгубио везиво. Било је јасно да се сви процеси морају радити искључиво наношењем у спреју, тј. формирањем најфиније магле без капљица. Употребљена су два компресора са пиштољима који су омогућавали фино распршивање растварача и фиксатива.

Након неколико поновљених фиксирања раствором метилцелулозе (пастели су се разликовали по конзистенцији и дебљини наноса боје, па је број понављања варирао од 2 до 5), резултат и даље није био задовољавајући, мада се могло уочити смањење отирања боје.

Одлучили смо да појачамо везиво и прешли смо на нитроцелулозни фиксатив у ацетату, Koh-i-noor, који смо такође наносили распршивањем помоћу компресора и airbrush пиштоља, потенцирајући зоне јачег наноса боје или оне које су се отирале више од других због мање количине примарног везива. Поновљени поступци фиксирања целулозним фиксативом довели су до задовољавајућег резултата.

Посебан проблем представљало је присуство микроорганизама на појединим пастелима. Они су се развили на хранљивој подлози од скроба,

⁷ Ацетати су соли сирћетне киселине. Као растварачи се користе у индустрији боја. Један од највише коришћених је етил-ацетат $\text{CH}_3\text{COO} \cdot \text{C}_2\text{H}_5$, лако испарљив и пријатног мириса.

који је унесен када је аутор фиксирао пастеле раствором шећера у води, а поговарала им је повећана влажност зграде Завичајног музеја у Руми⁸. Микроорганизми који се налазе на целулозним подлогама делују ензимима на разграђивање целулозе, а погодују им и употребљени лепкови и други органски материјали. Као последица могу да се појаве флеке различитих боја. Најчешће су тамне, готово црне, а боја може да варира преко сиве, црвене, до беле. Измештањем пастела у суве и светле просторије атељеа за конзервацију и рестаурацију Галерије Матице српске, измењени су услови живота микроорганизама те се они нису даље развијали.

По ободу, на делу папира који је био сакривен испод украсног рама, пронађени су суви остаци сребрних мољаца⁹.

Међу микроорганизмима који су уочени на површини Николајевићевих пастела могле су се разликовати две врсте. Једна је стварала раширене колоније паучинастог изгледа, кружног облика и беличасте до жућкасте боје. Паучинасте насlage су лако механички уклањане, а боја испод њих је била пулверизована. Паралелно са уклањањем ових наслага бојени слој је по потреби реконструисан. Употребили смо суве пастеле Koh-i-noor, у великој палети боја, која нам је омогућавала налажење одговарајућег тона. Друга врста уочена је само на једном пастелу, у виду мрља тамно сиве, готово црне боје, мањих димензија и добро везаних за подлогу. Покушајем механичког уклањања видело се да испод њих нема сачуваног пигмента, већ се одмах долазило до папира. Одлучено је да се те тамне и тврде мрље само ублаже и маскирају ретушом, ради визуелног ефекта.

Завршна дезинфекција пастела извршена је 5% раствором тимола¹⁰ у етил-алкохолу, који је распршивањем нанесен на полеђину пастела. Он би, уз услов да се пастели убудуће чувају у одговарајућим микроклиматским условима, имао само превентивно деловање.

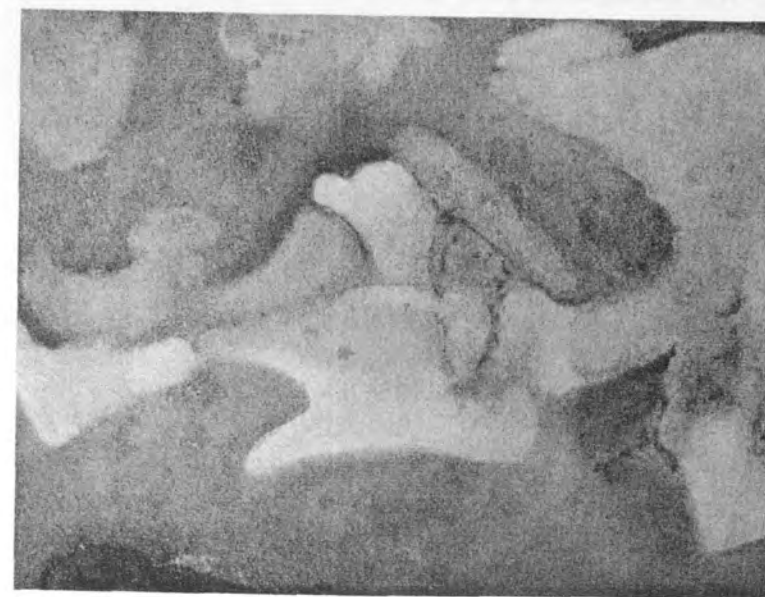
⁸ за активан развој микроорганизама оптимални су температура 15-30°C и релативна влага ваздуха преко 75%.

⁹ Шећераш, звану сребрни мољац, један је од најпримитивнијих инсеката. Узима храну биљног и животињског порекла. Сребрнкасте или бледосиве је боје, дугачак око 8 мм.

¹⁰ тимол је супстанца која се добија из Мајчине душице *Thymus vulgaris*, набавља се у облику белих кристала пријатног мириса који се добро растварају у етанолу, користи се као конзерванс

Библиографија:

1. Metka Kraigher Hozo, *Slikarstvo/metode slikanja i materijali*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.
2. Inž. Veljko Kostić, Dr Ljiljana Kostić, *Hemijsko-tehnološki leksikon*, Rad, Beograd, 1997.
3. Др Вера Радосављевић, Радмила Петровић, *Конзервација и рестаурација архивске и библиотечке грађе и музејских предмета од текстила и коже*, Архив Србије, Београд, 2000.

Фотографије представљају детаље пастела са видљивим мрљама буђи, снимљене пре конзерваторко рестаураторских радова.

Summary

Daniela Korolija Crkvenjakov

The Conservation and Restoration of Milivoje Nikolajević's Pastels

On the occasion of a retrospective exhibition of the painter Milivoje Nikolajević in the Gallery of the Central Serbian Cultural and Publishing Society (*Matica Srpska*), conservation and restoration of his pastels affected by decay processes was performed. The conservation technology and materials were selected on the basis of previous trials and consultations with colleagues from the Serbian National Library. The prominent pulverization of the coloured layer as a result of loss of connective tissue was salvaged by fixing it with carefully selected fixatives, whereas the microorganisms inhabiting the surface of the paintings were mechanically removed followed by necessary restoration of the coloured layer.

N.B. The photographs show details from the pastels with evident mold stains and were taken prior to the conservation and restoration work.

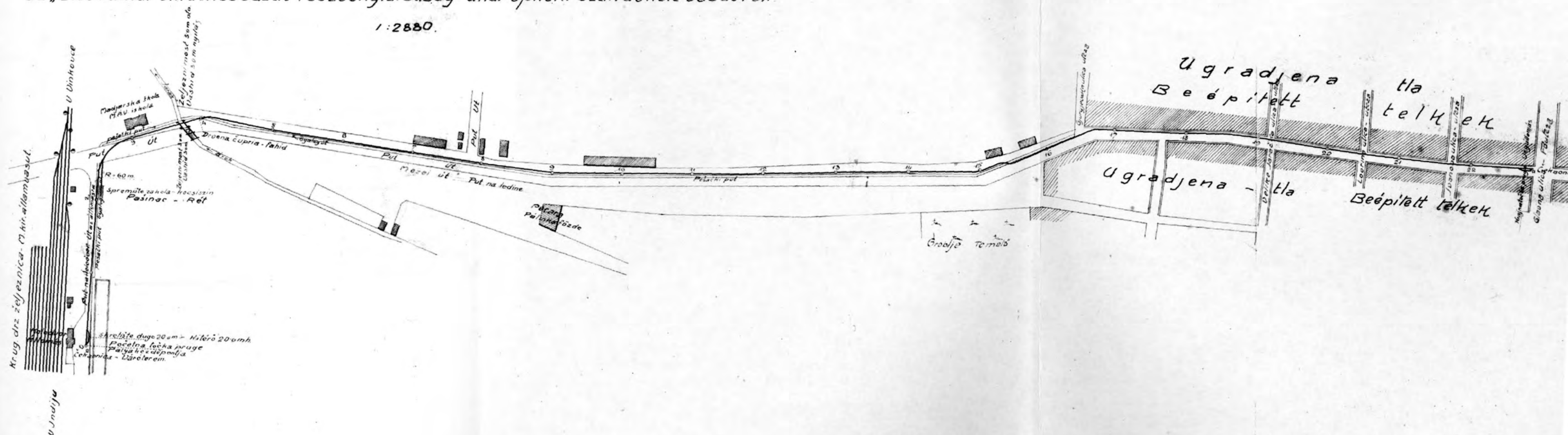
Nacrt

programskog dioničarskog društva za graditi se nameravajuću električnu prugu.

Helyszinrajz

az „Első rumai villamos vasút részvénytársaság” által építeni szándékolt vasutról.

1:2880.

Aug 15.
Duggan's
Mrs. Little
Kurt Lacher
Hectora Duggan

Poprečni profil

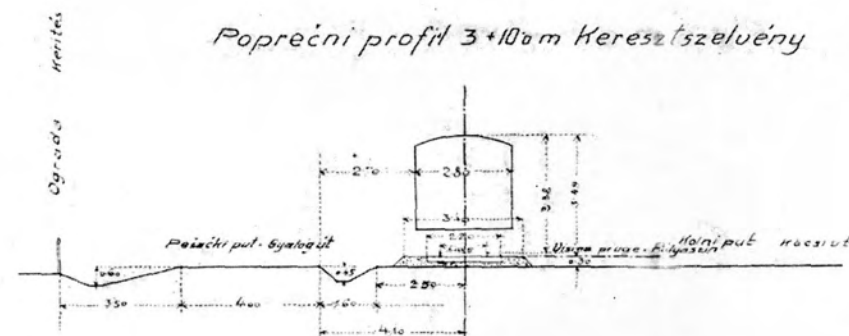
pružnogrumskog dioničarskog društva za graditi se nameravajuću električnu prugu.

Keresztiszelvény

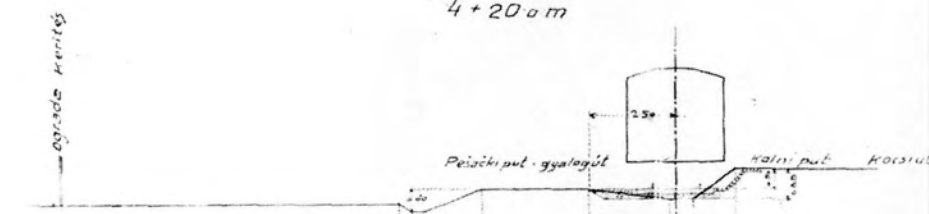
az „Első rumai villamos vasút részvényi társaság” által építeni szándékolt vasutól.

Dizine: Vaguarda 11100
Dusine: Huszár 11100

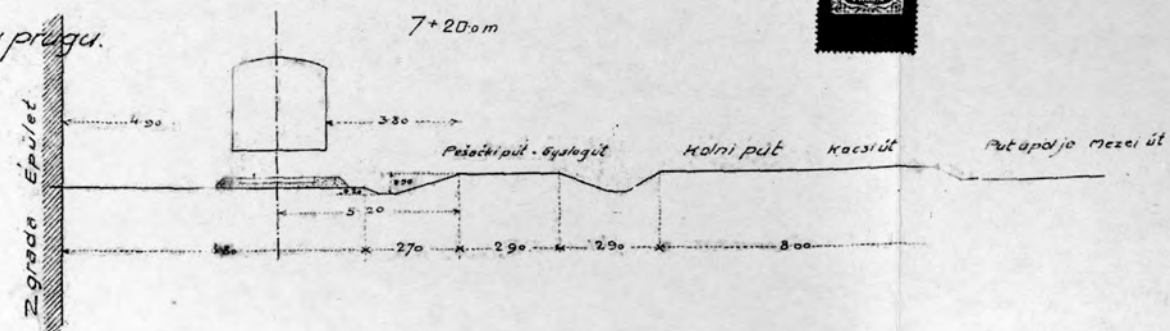
Poprečni profil 3+100 m Keresztiszelvény

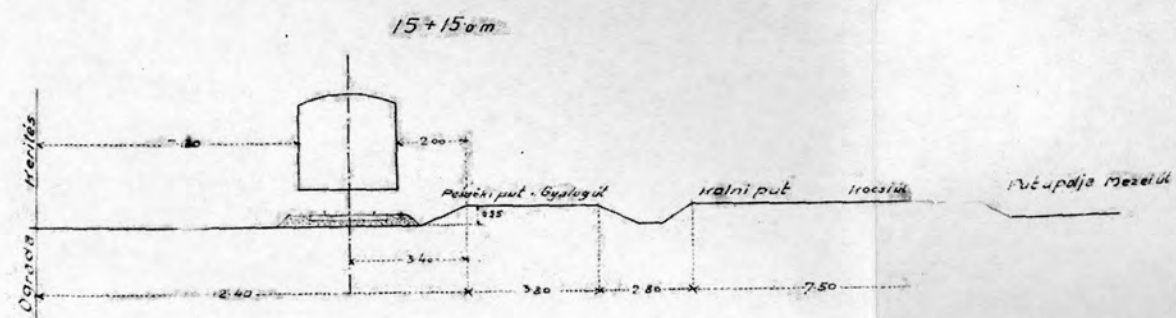
4+200 m

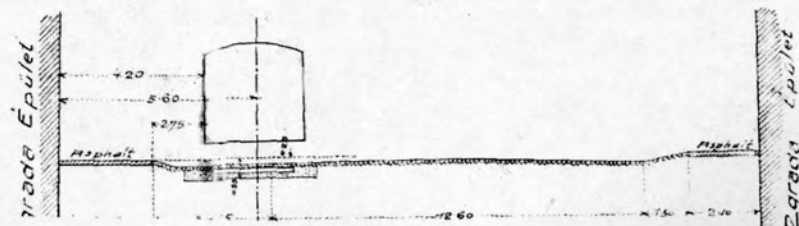
7+200 m

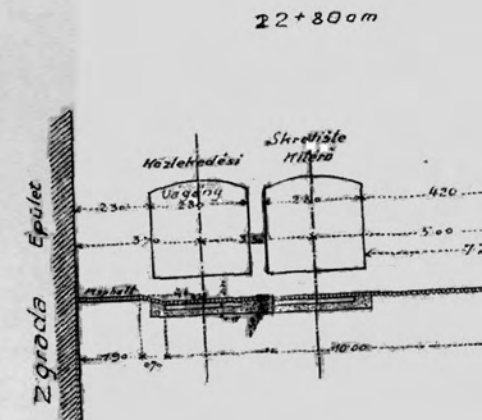
15+150 m

17+000 m

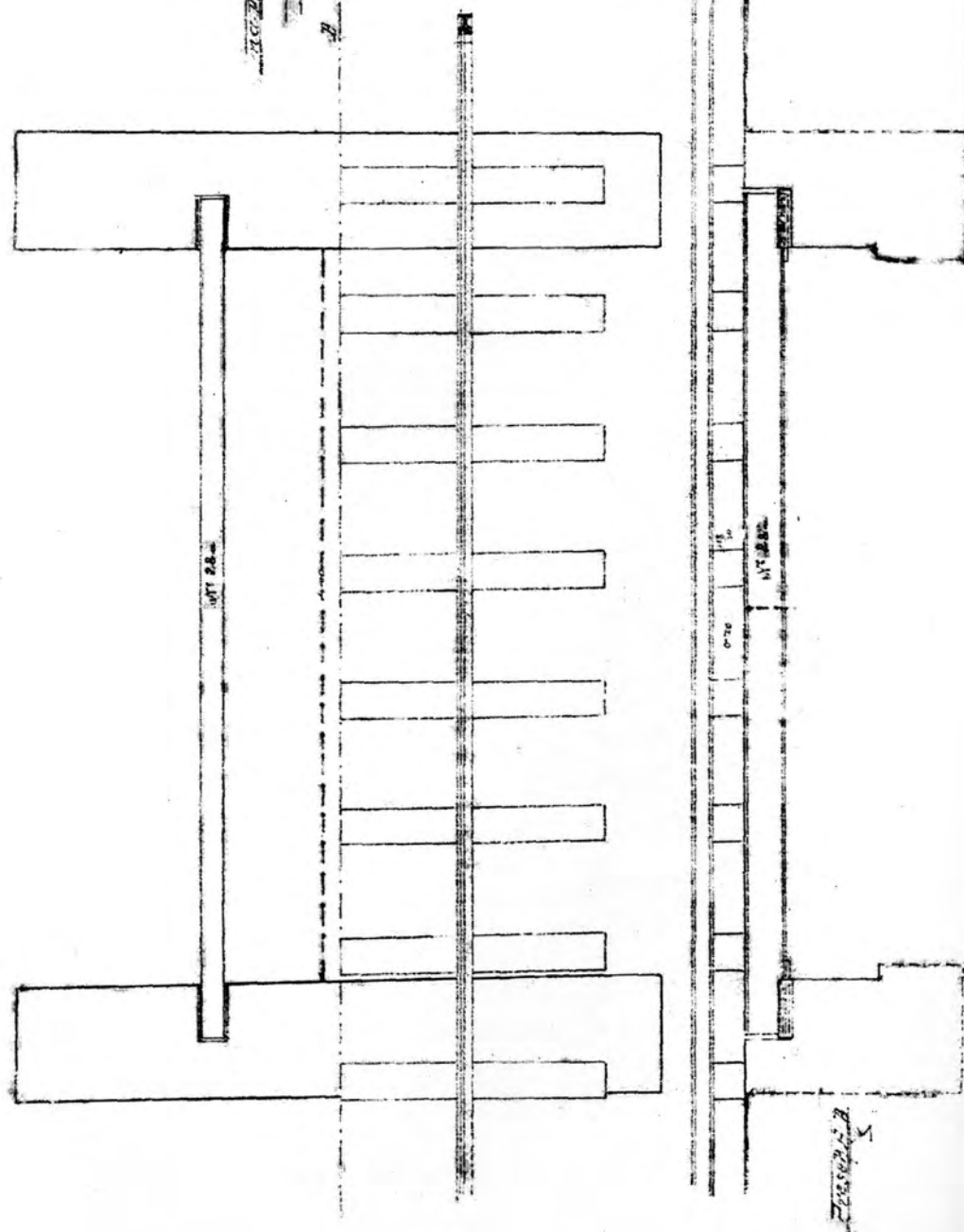
22+800 m

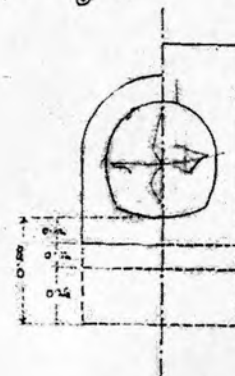
dne 15 Lipanj 1911.
Ruma, 1911 junius 15. en.

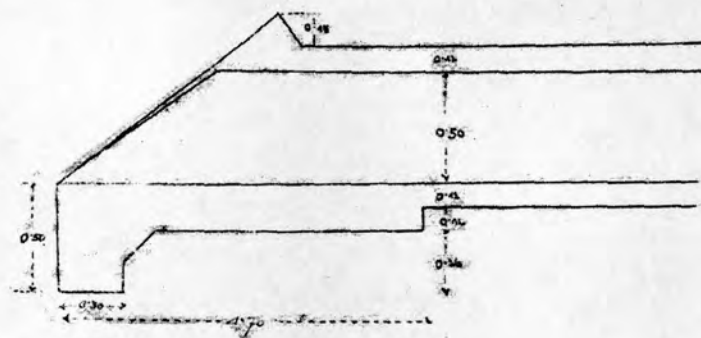
Всего 1/2 90 47 ласт

prosjek Lice

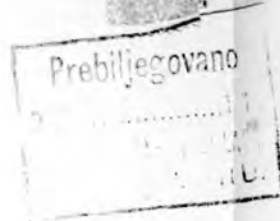
Razsiek

0.50" Above

M = 1:25

Handwritten signature: *Handwritten signature*

Tehnički Opis

Automobilne željeznice u Humi od Glavne ulice do Kolodvora.

Pruga će ići željezničkom ulicom, i to desnom stranom, to će
osa pruge pruge biti 300 mt. udaljena od ruba asfaltnog
pločnika.

Travan mesta ići će, 300 mt. daleko od pešačke staze koja vodi
Kolodvoru. -

Udaljenost tračnica ići će normalna 1435 mt.

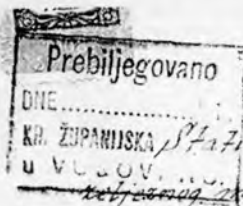
Šine će biti obične željezničke šine, i to u mestu ležace na
uzdužnim betonskim podlogama i međusobno vezane sa željeznim
prugama; Ilo između šina ići će najčešće laganije, tako
da glave od šina vstaju slobodno, dokim sa strane doli
kaće laganje razinu šina.

Travan mesta ležace šine na poprečnim drvenim podlogama
smještenima u šijunak

Okretna biti će samo na početku kod Kolodvora i na
svršetku kod Glavne ulice, samo da se mogu eventualno
okretati na Automobilna kola okretati.

U toku pruge neće biti okretna, jer će biti samo jedna
kola i promet će ići samo u jednom smeru.

Rešena će biti na mestu kako je u polovnom
nasobu namena.

Stariji nacrt
na Automobilnoj željeznici
u Humi
na budžetu st. ž. u Humi

Otvor mosta je 4.00 mt.

Opterećenje:

Samo opterećenje Trava 1.00
da sačinjavno opterećenje urel je jedan vagon koji se
sa sobom vuče kola. Trava vagona 15 t. Trava 15 t. 23.80
Ukupno Opterećenje 24.8 Trava

Vagon je na 4 točka, svaki ima prihrak od 62 t.

Udaljenost točaka, a' vica je nego 0.586 m / 1.00 m

dakle najnepovoljnije je opterećenje na mostu

Kd je jedan točak na njegovoj sredini, to je
u tom slučaju apsolutni maksimalni moment

$$M_{\text{max}} = \frac{P \cdot L}{4} = \frac{6.2 \cdot 4.0}{4} = 6.2 \text{ t.m.}$$

$$\text{Moment usljed samo opterećenja } M_1 = \frac{P \cdot L}{8} = \frac{1.0 \cdot 4.0}{8} = 0.5 \text{ t.m.}$$

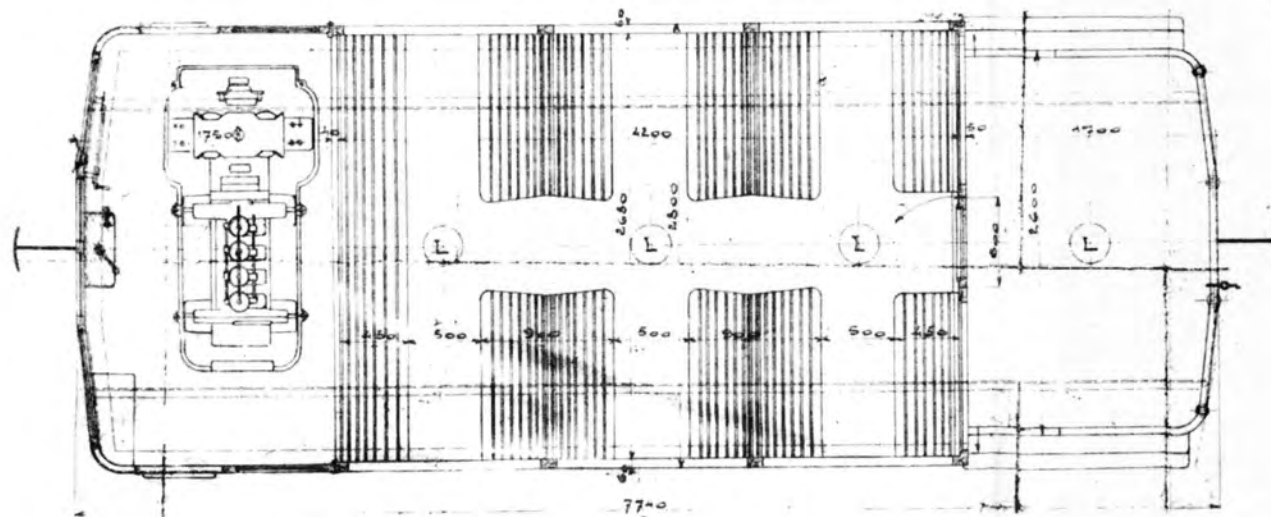
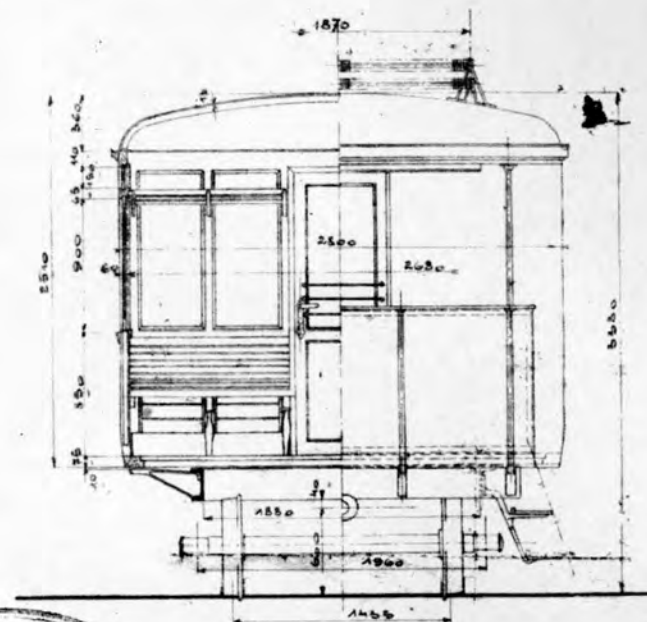
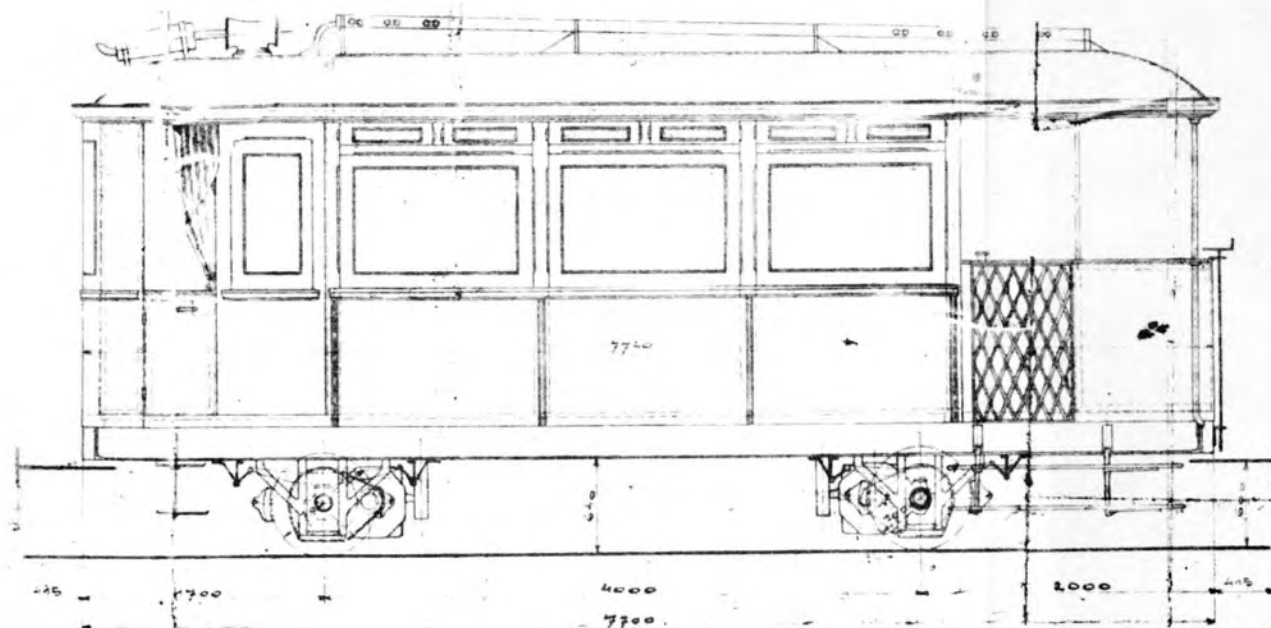
$$\text{Moment odpora } W = \frac{M_{\text{max}} + M_1}{\sigma} = \frac{6.2 + 0.5 \text{ t.m.}}{1.00 \text{ t/cm}^2} = \frac{6.7 \text{ t.m.}}{1.00 \text{ t/cm}^2} = 6.70 \text{ cm}^3$$

Trava odgovara nosivost $N = 28.0$ sa $W = 728.28 \text{ cm}^3$

Most se sastoji iz dva laganja nosiva. -

Trava 1/1

Trava 1/1

2 teng. 14 Kw. benzinelectro
motor kocsi.

1:40

Átgépmű	1435 mm
Ülőhelyek száma	25
Álló " "	10

Lehoczky Antal 1900 nov. 22-án.